

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

КІЛЧЕНКО О.І.

***ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ:
МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВИЙ ПІДХІД***

Навчальний посібник
для студентів
вищих педагогічних навчальних закладів

Івано-Франківськ

2012

УДК 371.132
ББК 74.58 я73
К 39

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 14/182-198 від 28.01.2002)

Рецензенти: **І.А.Зязюн**, дійсний член АПН України,
доктор філософських наук, професор,
директор Інституту педагогіки і психології
професійної освіти АПН України

Завгородня Т.К., доктор педагогічних наук,
професор, завідувача кафедри історії педагогіки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

О.І.Кіліченко

К 39 Основи педагогічної майстерності: модульно-рейтинговий
підхід / Автор-упорядник О. І. Кіліченко. – Івано-
Франківськ, 2012. – 206 с.

УДК 371.132
ББК 74.58 я73
К 39

© О.І.Кіліченко, 2012

ВСТУП

Якість навчання, досягнення високих результатів у сфері освіти, виховання національно свідомих, культурних, гідних громадян нашої держави у великій мірі залежить від учителя.

В умовах соціальних, економічних та політичних змін гостро постає проблема поліпшення, удосконалення та пошуку нових підходів до навчання педагогічних кадрів.

Одним із пріоритетних завдань вищої педагогічної школи постає питання підготовки активних, висококваліфікованих, професійно грамотних вчителів, здатних творчо мислити і працювати в сучасній школі.

На нашу думку, одним із шляхів покращення рівня професійної підготовки вчителя початкових класів, їх самодосконалення є введення модульно-рейтингового підходу до курсу “Основи педагогічної майстерності”.

Навчальними цілями курсу є: формування знань студентів про основні вимоги, які ставить суспільство перед сучасним творчим учителем початкової школи; сутність і компоненти педагогічної майстерності; оптимальний спосіб організації навчально-виховного процесу з молодшими школярами; стилі і моделі педагогічного спілкування; педагогіку як практичну режисуру; менеджмент навчання; професійно-педагогічний тренінг та розвиток умінь майбутніх учителів початкових класів здійснювати навчально-виховний процес у початковій школі з використанням оптимального способу його організації; планувати навчально-виховну роботу; моделювати і проводити з використанням імітаційного моделювання, рольової та ділової гри, виховні заходи та уроки з учнями молодшого шкільного віку, їх аналізувати; творчо настроюватися на майбутню педагогічну діяльність; керувати своєю мімічною і пантомімічною виразністю, мовленням; формувати педагогічну увагу, спостережливість, уяву; переконувати, навіювати, слухати дітей.

Як бачимо, цілі мають інтегративний характер. Тому виникає необхідність використати модульно-рейтинговий підхід до організації навчального процесу з дисципліни “Основи педагогічної майстерності”.

У поділі курсу навчальної дисципліни на модулі дотримуємося точки зору про врахування залежності кількості модулів від числа цілей і завдань підготовки спеціаліста, виявлених з аналізу його майбутньої діяльності (В.І. Бондар).

Теоретичними засадами є Галузевий стандарт вищої освіти спеціальності „Початкове навчання”, програма курсу ”Основи педагогічної майстерності”, запропонована творчою групою за керівництвом І. А. Зязюна та власні дослідження.

Організаційний компонент модульної технології вивчення дисципліни “Основи педагогічної майстерності” подається в орієнтованому навчально тематичному плані.

1. ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ МОДУЛЬНОГО НАВЧАННЯ У КУРСІ “ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ”

1.1. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПЛАН МОДУЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ „ОСНОВ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ”

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, ГОДИНИ

Змістові модулі	Всього	Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1	60	16	14	2	28
Змістовий модуль 2	28	4	2	8	14
Змістовий модуль 3	20	4	6		10
Всього	108	24	22	10	52

Самостійна робота студентів складається із двох блоків: самостійної підготовки студентів до аудиторних занять і самостійної роботи на практичних і лабораторних заняттях. Самостійна підготовка студентів до аудиторних занять є трьохрівневою: репродуктивна, частково-пошукова, творча.

1. Репродуктивний рівень – включає в себе складання бібліографічного списку до даної теми, добирання цитат, міркувань видатних педагогів, письменників, із народної творчості.

2. Частково-пошуковий (конструктивний) рівень - написання рефератів і повідомлень; складання анотацій, розв'язання педагогічних задач.

3. Творчий: підбір, проектування і моделювання педагогічних ситуацій і педагогічних задач, опорних схем, наочних посібників, кросвордів; складання словника педагогічних термінів по даній темі на основі аналізу літератури; конструювання власних дефініцій.

**НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ
“ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ”
З ФОРМАМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ,
ТЕМИ**

Змістові модулі	Лекційні заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття
1 змістовий модуль	<p>1-2. Сутність педагогічної майстерності.</p> <p>3. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема.</p> <p>4. Способи організації навчально-виховного процесу в початковій школі.</p> <p>5. Стилі педагогічного спілкування.</p> <p>6. Педагогічний такт і майстерність учителя.</p>	<p>1. Зміст педагогічної майстерності.</p> <p>2. Шляхи розвитку педагогічної майстерності. Самовиховання і його значення.</p> <p>3. Загальні основи організації цілісного навчально-виховного процесу.</p> <p>4. Педагогічне спілкування і його функції.</p> <p>Стилі спілкування вчителів</p>	<p>1. Особливості організації навчально-виховного процесу в початковій школі.</p>

	<p>7. Авторитет учителя.</p> <p>8. Педагогічна ситуація і педагогічна задача як складові навчально-виховного процесу в початковій школі.</p>	<p>початкових класів.</p> <p>5. Проблема педагогічного співробітництва у практичній педагогіці.</p> <p>6. Педагогічний такт учителя</p> <p>7. Педагогічна майстерність і авторитет учителя.</p>	
<p>2 змістовий модуль</p>	<p>9. Педагогіка як практична режисура.</p> <p>10. Педагогічна техніка і технологія. Технологія успіху в професійній та педагогічній діяльності. Прогнозування і професійний успіх.</p>	<p>8. Педагогічна техніка як форма організації поведінки вчителя початкових класів.</p>	<p>2. Увага й спостережливість учителя початкових класів.</p> <p>3. Уява вчителя.</p> <p>4. Основи техніки мовлення. Дихання. Голос. Дикція.</p> <p>5. Основи мімічної і пантомімічної виразності.</p>
<p>3 змістовий</p>	<p>11 Педагогічна творчість учителя у навчально-</p>	<p>9-10. Організація творчого середовища на уро-</p>	

МОДУЛЬ	виховно-му процесі. 12. Організація творчого середовища в навчально-виховно-му процесі.	ках в початкових класах. 11. Організація співтворчої виховної роботи в початкових класах	
---------------	--	---	--

1.2. ЗМІСТОВІ МОДУЛІ З “ОСНОВ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

СТУДЕНТ ПОВИНЕН ЗНАТИ:

- вимоги до особистості та професійної діяльності вчителя початкових класів, особливості і функції педагогічної діяльності вчителя початкових класів, інтегроване значення понять "професійний потенціал педагога", „професіоналізм учителя”; поняття "педагогічна майстерність", її структурні компоненти, шляхи формування педагогічної майстерності, роль самовиховання у формуванні особистості вчителя початкових класів; значення понять “педагогічний процес”, “навчально-виховний процес”, „способи організації навчально-виховного процесу через вплив, співробітництво, взаємодію вчителя з учнями молодшого шкільного віку”; види і засоби педагогічного впливу, співтворчості, взаємодії; значення понять “педагогічна ситуація”, “педагогічна задача”, “конфліктна ситуація”, “конфлікт”, причини виникнення конфліктів та основні способи їх вирішення; способи аналізу і обговорення використовувати гру, як один із способів вирішення конфліктних ситуацій у початковій школі і відвіданих уроків і виховних заходів; значення понять “спілкування”, “педагогічне спілкування”; структуру педагогічного спілкування, його функції; стилі педагогічного спілкування, моделі педагогічного спілку-

СТУДЕНТ ПОВИНЕН УМІТИ:

- моделювати рівні педагогічної майстерності учителя, діагностувати і виміряти рівні педагогічного професіоналізму, підготувати бесіду, розповідь про ідеал учителя початкових класів, визначати основні шляхи самовиховання; проектувати, моделювати та конструювати способи організації навчально-виховного процесу, прогнозувати хід і результат їх розвитку; записувати, аналізувати відвідані уроки, виховні заходи вчителів початкових класів; аналізувати педагогічні ситуації і педагогічні задачі, визначати деякі аспекти педагогічного втручання в конфлікт; імітувати ситуації педагогічного спілкування в початковій школі; проектувати, моделювати й аналізувати стилі та моделі педагогічного спілкування в початкових класах; моделювати й аналізувати педагогічні ситуації, описані в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського, А.С.Макаренка, учителів-новаторів; аналізувати, моделювати, конструювати і вирішувати педагогічні ситуації на засадах особистісно-орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу; визначати критерії і рівні авторитету.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

СТУДЕНТ ПОВИНЕН ЗНАТИ:

- поняття “педагогічна техніка”, “педагогічна технологія”, їх роль у організації навчально-виховного процесу з учнями молодшого шкільного віку; роль театральної педагогіки у процесі становлення особистості вчителя початкових класів; спільне і відмінне у акторсько-режисерській і вчительській діяльностях; умови і шляхи розвитку педагогічного артистизму; функції артистицизму в процесі педагогічного спілкування; шляхи використання системи К. Станіславського в педагогічних ситуаціях; особливості творчого сприйняття (уваги і спостережливості) вчителя початкових класів; образно-емоційної сфери педагога (роль уяви, фантазії в організації навчально-виховного процесу); мовне мистецтво педагога; роль невербальних засобів у спілкуванні.

СТУДЕНТ ПОВИНЕН УМІТИ:

- використовувати елементи театральної педагогіки в моделюванні, конструюванні педагогічних ситуацій та організації навчально-виховного процесу з учнями молодшого шкільного віку; аналізувати індивідуальні особливості уваги студентів, використовувати систему вправ, спрямованих на розвиток педагогічної уваги і спостережливості; визначати рівень індивідуальних особливостей уяви, використовувати вправи з розвитку уяви, фантазії; підбирати і використовувати вправи з розвитку фонаційного дихання і голосу; підбирати і використовувати вправи на усунення недоліків дикції, з розвитку інтонації; аналізувати власні засоби невербального спілкування; використовувати вправи з розвитку доцільного вираження свого відношення за допомогою невербальних засобів спілкування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

СТУДЕНТ ПОВИНЕН ЗНАТИ:

- поняття “педагогічна творчість”, “алгоритм педагогічної творчості”; соціально-педагогічні та психологічні передумови творчості вчителя, шляхи мобілізації творчого самопочуття педагога; особливості створення особистих творчих концепцій діяльності; способи організації творчого навчально-виховного середовища.

СТУДЕНТ ПОВИНЕН УМІТИ:

- прогнозувати ідеальну модель творчого вчителя початкових класів, проектувати та моделювати ідеї щодо організації творчого середовища навчально-виховного процесу, проектувати, моделювати, конструювати нестандартні уроки в початковій школі, позаурочні виховні форми, ігрові методи навчання і виховання, ігрові навчально-виховні ситуації.

1.3. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ЛЕКЦІЙ

ЛЕКЦІЯ 1-2.

ТЕМА: СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

МЕТА: Дати загальне уявлення про зміст понять «педагогічна діяльність» і «педагогічна майстерність»; забезпечити усвідомлення структурних елементів педагогічної майстерності

ПЛАН

- 1.1 Професійна діяльність педагога.
- 1.2. Сутність педагогічної майстерності.
- 2.3. Елементи педагогічної майстерності.
- 2.4. Педагогічна кваліметрія.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

1.1. Сукупність професійно обумовлених вимог до вчителя визначається як професійна готовність до педагогічної діяльності.

Зміст професійної готовності акумульований у професіограмі.

Психолого-педагогічна модель сучасного вчителя національної школи включає в себе:

1. *Загальногромадянські риси:* громадянська активність задля творення Української держави; національна самосвідомість, патріотизм і толерантність щодо інших народів і культур; володіння українською мовою як державною; соціальний оптимізм, відповідальність і працелюбність.

2. *Морально-педагогічні якості:* любов до дітей і потреба взаємодіяти з ними; принциповість і стійкість переконань; високий рівень загальної та психологічної культури; чесність і щирість стосунків, гуманістичне спряму-

3. *Індивідуально-психологічні особливості*: професійно-педагогічна спрямованість; висока інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість; позитивна "Я - концепція", професійна ідентичність, високий рівень домагань; емоційна стійкість, витримка й самовладання; саморегуляція, самостійність і діловитість у досягненні життєво важливих цілей; педагогічні якості (педагогічна витримка та працездатність; педагогічна спостережливість; педагогічна увага; педагогічна інтуїція; педагогічний такт).

4. *Фахова компетентність і спеціальна підготовка*: ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін; педагогічне спрямування наукової ерудиції; володіння ефективною педагогічною технологією; уміння користуватися сучасною комп'ютерною технікою.

5. *Психолого-педагогічні здібності*: проектування цілей навчання та прогнозування шляхів особистісного становлення дитини; конструювання методичних підходів і здатність передбачати можливі результати; педагогічна творчість; адекватне сприйняття вихованця та безумовне прийняття його як особистості; педагогічний оптимізм; духовно-виховний вплив на дитячий колектив і особистість дитини, організація ефективної педагогічної взаємодії з ними; соціально-перцептивні та комунікативні здібності (комунікабельність; гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях; висока культура мови та мовлення - фонетична чіткість, лексична науковість і точність, експресивність, емоційність і виразність; володіння мімікою, тоном голосу, поставою, рухами та жестами). (12, 32-34).

Професійна діяльність педагога – це особливий вид соціальної діяльності, спрямований на передачу від старшого покоління молодшому накопичені людством культуру, досвід, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Системоутворюючою характеристикою діяльності є мета.

Особливості педагогічної діяльності:

1) Педагогічна діяльність спрямована не на зміну предметів, а на формування особистості людини, що росте і має за мету задоволення запитів суспільства в підготовці нового покоління громадян до самостійного і творчого життя.

2) Двосторонність педагогічної праці: з однієї сторони діє вчитель, з іншої – вихованець. Ця двостороння діяльність утворює єдиний, цілісний процес, який немислимий без участі однієї з сторін.

3) Педагогічна діяльність є багатовекторним процесом. На особистість дитини одночасно з вчителем впливають батьки, товариші, навколишнє середовище. Завдання педагога: зуміти скоректувати усі ці впливи, охопити їх найбільш повно, щоб керувати розвитком всієї системи стосунків дитини з навколишнім світом.

4) Педагогічна діяльність здійснюється не як вплив суб'єкта діяльності на її об'єкт, а як їх взаємодія – на основі рівності позицій учасників цієї взаємодії.

5) Ефективність педагогічної майстерності визначається особистими якостями педагога.

Результатом педагогічної діяльності є знання, уміння, навички, переконання особистості, що росте, її психічні властивості, система стосунків з навколишнім світом.

Дослідження багатьох учених (Н. В. Кузьміної, В. О. Сластьоніна, А. І. Щербакової та ін.) визначають такі **функції педагогічної діяльності вчителів**: діагностичну, орієнтаційно-прогностичну, конструктивно-проектувальну, організаторську, інформаційно-пояснювальну, комунікативно-стимуляційну, аналітико-оцінну, дослідно-творчу.

Традиційно основними **видами педагогічної діяльності**, що здійснюється в цілісному педагогічному процесі, є викладання і виховна робота.

Викладання – це вид виховної діяльності, спрямований на управління переважно пізнавальною діяльністю школярів.

Виховна робота – це педагогічна діяльність, спрямована на організацію виховного середовища і управління різноманітними видами діяльності вихованців із метою вирішення завдань гармонійного розвитку особистості.

Структурними компонентами педагогічної діяльності є: гностичний, проектний, конструктивний, організаторський, комунікативний.

Учитель повинен бути професіоналом у своїй справі.

Професіоналізм – це здатність проектувати і розраховувати хід педагогічних процесів, уміти передбачити наслідки, беручи за основу знання загальних обставин, умов і конкретних причин. Тобто, професіоналізм – це вміння мислити і діяти професійно.

Близьким до поняття „професіоналізм” є поняття „професійний потенціал учителя”.

Професійний потенціал (від лат. *potencia* – узагальнена здібність, можливість, сила) – це сукупність об’єднаних у систему природних і набутих якостей, що визначають здібність педагога виконувати свої обов’язки на заданому рівні.

І. П Підласий. визначає професійний потенціал за такою формулою:

$$\text{ППП} = \text{Пнєп} + \text{Пчип} + \text{Пдсп} + \text{Пдпд},$$

де ППП – професійний потенціал педагога;

Пнєп – незмінна частина потенціалу, зумовлена загальними вродженими здібностями педагога;

Пчип – частково змінна (прогресивна) частина потенціалу, зумовлена природними спеціальними здібностями особистості та їх розвитком у процесі професійної підготовки та практичної діяльності;

Пдсп – компонент потенціалу, що доповнюється спеціальною підготовкою в ВНЗ (спеціальний);

Пдпд – частина потенціалу, набута в процесі практичної діяльності педагога.

1.2. Педагогічна майстерність – це сукупність певних професійних якостей особистості вчителя, що зумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатності оптимально вирішувати педагогічні задачі (навчання, виховання і розвитку школярів).

Рівні педагогічної майстерності: низький, середній, високий, творчий (елементарний, базовий, досконалий, творчий).

Критеріями майстерності педагога є: доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності).

2.3. Елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, здібності до педагогічної діяльності, загально-педагогічні вміння.

Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків.

Професійна компетентність педагога визначається єдністю його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує його професіоналізм.

Зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології.

Педагогічні здібності – це індивідуальні властивості особистості, які полягають у специфічній чутливості до об'єкта, засобів діяльності та створення найбільш продуктивних способів досягнення у педагогічній діяльності очікуваних результатів.

До основних здібностей у педагогічній діяльності належать: комунікативність, перцептивні здібності, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність, організаторські здібності.

Загально-педагогічні вміння вчителя – це комплексні вміння, які передбачають оволодіння системою психологі-

чних і педагогічних дій, спрямованих на цілісну реалізацію виховних і освітянських функцій.

Є чотири групи умінь: афективні (емоційні), пізнавальні, ціннісно-орієнтаційні, практичні.

2.4. Термін „кваліметрія” походить від слов’янського „кваліфікація” і латинського „метрос” (вимірювати).

Кваліметрія - це галузь педагогічних досліджень, спрямована на діагностування специфічних професійних якостей педагога. Сукупність цих якостей називається професіоналізмом, новаторством, а методика їх оцінювання традиційно визначається як атестація (педагогів, навчальних закладів).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р.1.
2. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогіка. – СПб : Издательство «Питер», 2000. – Гл. 5.
3. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – 343 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р.5.1.
5. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 155 с.
6. Духнович О. В. Народна педагогія про загальні правила наставляння // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С.38 – 41.
7. Кіліченко О. І. Національне й загальнолюдське як чинники формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів // Єдність національного й загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 78-80.
8. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузь-

9. Макаренко А.С. Методика шкільного виховання // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 382-384.
10. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – Тема 5.
11. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи: навч.посіб. — К., 2003. – С. 32-34.
12. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К. : Шкільний світ, 2001. – Р. Педагогічні та науково-педагогічні кадри.
13. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – Р. 1. 2.
14. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф.Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – С. 10-22, 27-35.
15. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: в 2 кн. – М. : ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы, Процесс обучения. – С. 253-256, 273-274.
16. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М. : Школа - Пресс, 2000. – Р.1.
17. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Єдність педагогічних поглядів і переконань учителів // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. - С. 67 – 69.
18. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Педагогіка: хрестоматія / уклад. : А. І. Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 58-63.
19. Теоретичні основи педагогіки / за ред. О. Вишневського. – Дрогобич : Відродження, 2001. – Л. 4.
20. Ягупов В. В. Педагогіка.– К. : Либідь, 2002. – Тема 6.

ЛЕКЦІЯ 3.

ТЕМА: ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

МЕТА: Розкрити сутність поняття «професійне самовиховання». Визначити його місце серед понять «самовдосконалення», «самовиховання», «самоосвіта», конкретизувати структурні компоненти процесу самовиховання та його методи.

ПЛАН

- 3.1. Поняття «професійне самовиховання». Структурні компоненти самовиховання.
- 3.2. Методи професійного самовиховання.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

3.1. Самовиховання – це усвідомлена діяльність, спрямована на можливу оптимальну реалізацію людини себе як особистості, тобто удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок, подолання власних недоліків у процесі діяльності шляхом спеціальних вправ і тренувань.

Самовиховання є складовою самовдосконалення, своєрідним соціальним досвідом, який попередньо нікому не даний, але котрим необхідно оволодіти.

Професійне самовиховання з одного боку є продовженням, наслідком, умовою ефективності професійного виховання вчителів. З іншого – процеси професійного самовиховання і виховання органічно переплітаються.

Професійне самовиховання – це послідовні і логічні етапи формування професійних якостей особистості педагога, внаслідок чого зростає рівень його вихованості, удосконалюються мотиви і способи поведінки особистості та її діяльності.

У структуру професійного самовиховання входять такі компоненти: *рефлексивний і релятивний*.

Рефлексивний компонент професійного самовиховання – це процес самопізнання у формі роздумів над власними переживаннями, відчуттями, думками, над рівнем своєї готовності до педагогічної діяльності.

Релятивний (творчий) компонент професійного самовиховання – це свідома діяльність вчителя, спрямована на зміну, вдосконалення як своєї особи, так і рівня педагогічної майстерності.

3.2. Методи самовиховання – система прийомів і правил самовиховання, розроблена у відповідності до педагогічних принципів і закономірностей, використання яких сприяє ефективності самоформування особистості педагога і його професійних якостей.

Рефлексивний компонент досягається за допомогою таких методів: самоспостереження, самоаналіз і самооцінка.

Самоспостереження – це спостереження особистості за своєю діяльністю і переживаннями, тобто за своїми діями, вчинками, почуттями і думками. Самоспостереження розрізняють за часом. Воно буває безпосереднє і ретроспективне.

Самоаналіз допомагає вчителю визначити причини, чому саме так сталося, внаслідок яких його особистісних якостей.

Самооцінка – це судження вчителя про ступінь наявності в нього знань, умінь, навичок у співвідношенні з певним еталоном, зразком.

Серед методів самовиховання, що сприяють релятивному компоненту, виділяють самопереконавання, самонаказ, самонавіювання, тренінг.

Самопереконавання сприяє здійсненню вольових зусиль, коли вчитель використовує нові докази, що розширюють і зміцнюють мотиви виконання ним накресленої програми.

Самонаказ використовується для виправлення конкретних недоліків і виховання позитивних якостей. Самонаказ, що відповідає основним життєвим цілям учителя, його

переконанням, є більш ефективним, ніж той, що суперечить спрямованості особистості.

Самонавіювання – метод впливу на психіку, але без всякого критичного аналізу, ідеї.

Самонавіювання буває цілеспрямованим і нецілеспрямованим.

Самонавіювання, як метод творчого компоненту, вчителями використовують у ситуаціях для зняття надлишку психічної напруги перед тим, як зайти у клас, у конфліктних ситуаціях, також для створення творчого самопочуття.

Особливим методом творчого компоненту є тренінг, зокрема *професійно-педагогічний тренінг*, який є підґрунтям для складання студентами програми професійного самовиховання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.
2. Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості – К. : ІЗІМН, 1998. – 214 с.
3. Кіліченко О. І. Організація професійного самовиховання майбутніх учителів початкових класів // Українська система виховання: проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 159-162.
4. Кіліченко О. І. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. 2. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – С. 43-51.
5. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – С. 28-33.
6. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – С. 44-46.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – С. 40-42.
8. Ягупов В. В. Педагогіка. – К.: Либідь, 2002. – Тема 22.

ЛЕКЦІЯ 4

ТЕМА: СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

МЕТА: Забезпечити усвідомлення принципів засад організації педагогічного процесу через вплив, взаємодію, співробітництво вчителя і учнів

ПЛАН

- 4.1. Організація навчально-виховного процесу через вплив учителя на учнів молодшого шкільного віку.
- 4.2. Співробітництво вчителя і учнів на уроках та в позаурочний час.
- 4.3. Взаємодія – оптимальний спосіб організації педагогічного процесу в початковій школі.
- 4.4. Засоби педагогічної взаємодії.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

4.1. Педагогічний (навчально-виховний) процес – це сукупність послідовних педагогічних дій, спрямованих на досягнення освітньо-виховної мети.

Організація виховного процесу через *вплив* учителя на учнів має двоякий характер: а) вплив особистості учителя; б) вплив дії учителя.

Педагогічний вплив може бути:

- 1) цілеспрямований і неспрямований;
- 2) прямиий і опосередкований;
- 3) позитивний і негативний;
- 4) усвідомлений і неусвідомлений.

4.2. Організація педагогічного процесу через “співробітництво педагога з дітьми” відбувається “коли вчитель допомагає учневі перебороти труднощі” (Амонашвілі Ш.О.).

4.3. Педагогічна взаємодія відображає взаємну активність і взаємозумовленість дій педагога та учнів,

обов'язковий зворотній зв'язок та самостійний взаємовплив суб'єктів, що виявляється у самовихованні і самоосвіті.

Сутність педагогічної взаємодії, тобто її внутрішня сторона, детермінується спілкуванням, стосунками і впливом.

Спілкування виступає як засіб вирішення навчальних задач, як система забезпечення навчально-виховного процесу і є важливою умовою встановлення взаємодії між учителем і учнями.

Педагогічне спілкування – це є професійне спілкування викладача з учнями на уроці та поза ним, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення позитивного психологічного клімату, а також психологічну оптимізацію навчальної діяльності, стосунків між педагогом і учнями і в середині учнівського колективу.

Спілкування може виражати такі категорії аналізу взаємодії:

Мовчання:

- а) продуктивне;
- б) непродуктивне.

Похвала:

- а) коротка, одним словом;
- б) раціональна, з поясненням.

Акцентування думки учнів:

- а) з повторенням думки учнів;
- б) з висновками і узагальненнями.

Запитання учнів:

- а) запитання, що вимагають короткої відповіді (запитання про факти, слова і т. п.);
- б) запитання, які вимагають розгорнутої відповіді;
- в) запитання з метою виправлення чи доповнення відповіді іншого учня;
- г) повторення запитання чи повторення його в іншому словесному оформленні.

Подача інформації.

Розпорядження.

Критика (осудження):

- а) коротка, одним словом;
- б) раціональна, з поясненнями.

Відповіді учнів на запитання вчителя:

- а) на запитання, яке вимагає короткої відповіді (назвати слово, факт, пояснення, висловлювання і т.п.);
- б) на запитання, яке вимагає розгорнутої відповіді (приклад, оповідання);
- в) виправлення чи доповнення іншого учня.

Учень відповідає за власною ініціативою (з місця, підняв руку).

Педагогічні стосунки – це стосунки, які виникають на основі педагогічного спілкування між педагогом і вихованцями та характеризуються наступними особливостями: 1) педагог є визначальним при встановленні взаємостосунків; 2) педагогу потрібно прагнути до встановлення позитивних нешаблонних стосунків з вихованцями; 3) педагогічне спілкування повинно характеризуватися встановленням контакту педагога з вихованцями.

Педагогічні стосунки поділяються на офіційні (ділові) та неофіційні.

Педагогічні стосунки - це не тільки ставлення педагога до вихованців чи навпаки, це також ставлення педагога до самого себе як до особистості.

4.4. Аналіз засобів педагогічної взаємодії можна здійснювати в горизонтальному і вертикальному напрямках.

У *вертикальному напрямку* виділяємо засоби педагогічної взаємодії: вербальні (словесні) і невербальні (жести, міміка, пантоміміка).

Аналізуючи засоби педагогічної взаємодії у *горизонтальному напрямку*, виділяємо: 1) вимогу; 2) оцінювання; 3) навіювання; 4) переконання; 5) наслідування; 6) гру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освіта, 1991. – 80 с.
2. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – Р. 5, 6.
3. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р.5.5.
4. Дубов И. Г. Такое многоликое влияние. – К. : Знание, 1989. – 80 с.
5. Киричук О. В. Концепція виховання підростаючого покоління суверенної України // Рідна школа, 1991. - № 5. – С.33-40.
6. Киричук О. В. Проблеми психології педагогічної взаємодії // Психологія: респ. наук. зб. – К. : Освіта, 1991. – Вип. 37. – С.3 – 12.
7. Кіліченко О. І. Способи організації навчально-виховного процесу в початковій школі // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. VIII - Івано-Франківськ : Плай, 2003. – С. 3-9.
8. Кіліченко О.І. Сутність і функції педагогічної взаємодії // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. 1.- Івано-Франківськ : Плай, 1999. – С. 38-42.
9. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М. : Знание, 1979. – С. 3.
10. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – С. 115-116.
11. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – С. 199-200.
12. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – Р. 7, 8.
13. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 59-62, 66, 67, 113.
14. Ягупов В. В. Педагогіка.- К. : Либідь, 2002. – С. 178-181.

ЛЕКЦІЯ 5.

ТЕМА: СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

МЕТА: Дати оцінку узвичаєних стилів педагогічного спілкування, охарактеризувати моделі спілкування вчителя початкових класів з учнями.

ПЛАН

- 5.1. Поняття «стилі педагогічного спілкування».
- 5.2. Класифікація стилів педагогічного спілкування.
- 5.3. Моделі спілкування вчителя на уроці з учнями молодшого шкільного віку.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

5.1. Під стилем спілкування розуміємо зумовлену типологічними особливостями стійку систему засобів, що склалася у людини, яка прагне до найкращого, на її думку, здійснення такої діяльності.

Стиль педагогічного спілкування – це усталена система способів і прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії (3, 44)

5.2. Найчастіше розрізняють три стилі педагогічного спілкування: **авторитарний, ліберальний, демократичний**. Ці стилі можна охарактеризувати цілою низкою певних якостей, які групуються і розглядаються за їх формальною і змістовною ознаками.

Формальна ознака - характеризує форму звертання, форму стосунків суб'єктів і об'єктів педагогічного процесу.

Змістовна ознака – суть, основу змісту його окремих дій і вчинків, які в сумі складають ґрунт власне педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

I. Розглянемо ознаки авторитарного стилю спілкування педагога і учнів.

Формальна ознака:

1. Учитель до учнів звертається у формі жорсткого наказу, розпоряджень, вказівок;
2. Стиль мови – командний;
3. Вимоги до учнів завищені, без урахування реальних можливостей та умов;
4. Придушує будь-які прояви почуттів учнів, не враховує педагогічні особливості. Не звертає уваги на реакцію учнів, їхні дії;
5. Негативно сприймає більшість вчинків дітей, яскраво виражені негативні установки на неформальне до нього звертання; оцінка ефективності діяльності учнів об'єктивна, однак перевага надається формальній стороні;
6. Діти такого вчителя не люблять і часто дають йому різні прізвиська.

Змістовна ознака:

1. Відноситься до учнів як до безправних об'єктів діяльності;
2. Чітко планує свою майбутню діяльність і вимагає того ж від інших;
3. Проявляючи власну розумну ініціативу, не допускає її зі сторони дітей;
4. Не вірить у здібності дітей, свою думку вважає єдино правильною і непогрішною, виникають труднощі у спілкуванні з дітьми. Дуже часто сам буває ініціатором конфліктних ситуацій;
5. Виходить від “серединного” уявлення про учня.

II. Орієнтовний перелік властивостей ліберального стилю педагогічного спілкування.

Формальна ознака:

1. Форма звертання до учнів часто міняється;
2. Немає системи чітких і послідовних вимог до учнів;

3. Тон мови часто ласкаво-запопадливий або нерішучий, оскільки вчитель не впевнений, що його вимоги будуть виконані;
4. Часто "забуває" про свої попередні вимоги і через деякий час може вимагати зовсім протилежне;
5. Любить себе хвалити, завищує оцінки дітям. За низькі результати праці може звітуватися як за виконану колосальну роботу;
6. Грає пасивну роль у виховному процесі.

Змістовна ознака:

1. Намагається не втручатися у життя колективу, не виявляє активності, проблеми вирішує формально;
2. Легко підпадає під чужі впливи, інколи протилежні;
3. Легко спілкується з дітьми, прагне не псувати з ними стосунки;
4. Не має чіткого плану роботи;
5. У конфліктних ситуаціях, які торкаються його особистості, виявляє плаксивість і прагне викликати співчуття.

III. Орієнтовний перелік властивостей демократичного стилю педагогічного спілкування.

Формальна ознака:

1. Тон звертання дружній, товариський, характер мови спокійний, привітний;
2. Вимоги до учнів адекватні їхнім можливостям з урахуванням рівня розвитку, підготовки, індивідуальних властивостей;
3. Вміє вислухати дітей;
4. Уміє заохотити дітей;
5. Уміє прислухатися до думки учнівського колективу;
6. Уміє спілкуватися з дітьми і в позанавчальний час.

Змістовна ознака:

1. Уміє сам виявити розумну ініціативу і водночас схвалює і підтримує корисні починання зі сторони учнів;

2. Уміє критично оцінювати свої дії. Сприймає критику і не переслідує за неї;
3. Має чіткий перспективний план;
4. Щиро турбується про дітей;
5. Працює з усім класом; прагне враховувати індивідуальні властивості і особистий досвід школяра, його активність і потреби; не стереотипний у поведінці;
6. Здатний ризикувати у виборі форм і методів навчально-виховної роботи.

У чистому та ідеальному вигляді розглянуті стилі майже не існують.

5.3. У педагогічній практиці склалася система моделей стилів спілкування.

В. А. Кан-Калик виділяє такі моделі: «Монблан», «Китайська стіна», «Прожектор», «Робот», «Я сам», «Гамлет», «Друг», «Глухар».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – Р. 6.2.
2. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – С. 439-440, 445-447.
3. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – С. 215-219.
4. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – С. 123-127.
5. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С. 146-151.
6. Учителю о педагогической технике / под ред. Л. И. Рувинского. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 181 – 182.

ЛЕКЦІЯ 6.

ТЕМА: ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ І МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ

МЕТА: Дати загальні уявлення про педагогічний такт, його функції та форми вияву; конкретизувати рівні педагогічного такту.

ПЛАН

- 6.1. Характеристика педагогічного такту.
- 6.2. Сутність та форми вияву педагогічного такту.
- 6.3. Рівні педагогічного такту.
- 6.4. Педагогічна тактика.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА

6.1. Педагогічний такт належить до складових педагогічної майстерності.

Є декілька підходів до визначення поняття „педагогічний такт”.

1) Педагогічний такт – це природна здатність учителя впливати на учнів;

2) Педагогічний такт – це складова загальної культури вчителя;

3) Педагогічний такт – це відмінне знання свого предмета;

4) Педагогічний такт нерозривно пов’язаний з усіма наведеними якостями, але й має свою специфіку. Він правильно визначається як чуття (чуття доречності, доцільності) (Синиця І. О.).

5) Педагогічний такт – це дотримання міри через засоби впливу.

6) Такт учителя виявляється в його діях і вчинках у процесі навчально-виховної діяльності, у формі спілкування з учнями, в методах і прийомах, за допомогою яких відбувається виховний вплив на них. При цьому загальний

тон і стиль спілкування вчителя з учнями характеризується доброзичливістю, повагою до гідності учня, вимогливістю, правдивістю ставлення і педагогічно виправданою виразністю процесу спілкування. (І. В. Страхів).

7) Педагогічний такт у широкому розумінні – це спеціальне професійне вміння вчителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує щодо учнів найефективніший за певних обставин засіб виховного впливу (І. О. Синиця).

8). Педагогічний такт – це лише особливе застосування такту психологічного (К. Д. Ушинський).

Саме у такті визначається те, що підсилює зв'язок загального й особливого у педагогічній діяльності, дає змогу реалізувати теоретичні положення педагогічної науки з урахуванням постійних змінних вимог педагогічної практики.

Педагогічний такт є не частковим, а універсальним способом гармонізації стосунків учителя й учнів.

Педагогічний такт є наскрізною категорією. Він є компонентом і стрижнем усіх психолого-педагогічних ситуацій, де дійовими особами виступають учитель та учень.

Педагогічний такт – це моральна поведінка вчителя, що включає передбачення всіх об'єктивних наслідків учинків, передбачення їх суб'єктивного сприйняття, виявлення високої гуманності, чуйності, турботи про учня, найкращий засіб установлення доброзичливих стосунків з ним у будь-яких ситуаціях. Носієм такту може бути лише зріла, духовно багата, інтелігентна особистість.

Педагогічний такт – це завжди творчість, завжди пошук і в чомусь неповторний вчинок. Він присутній там, де є вихід за межі стандарту, алгоритму, усереднення. Такт учителя виявляється у його вмінні працювати з кожним учнем, як з неповторною особистістю, в індивідуальній забарвленості діяльності вчителя, у його стилі роботи, в умінні прогнозувати наслідки своїх дій. Це вміння залежить від психолого-педагогічного мислення вчителя. Воно

ж передбачає бачення вчителем цілісного поля діяльності, володіння методами моделювання тощо.

Такт учителя має дві сторони – повагу вчителя до себе та повагу до учня.

6.2. Сутність педагогічного такту полягає в педагогічній взаємодії через організацію педагогічно доцільного ставлення до учнів, дотримання міри в спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування в педагогічному процесі.

Педагогічний такт розглядають виключно у позитивному плані: він або є, або його немає. Тому форми його вияву зосереджені у сфері позитивних педагогічних дій.

Педагогічний такт учителя виявляється:

- 1) у здатності швидко оцінювати реальну ситуацію і знаходити оптимальні рішення;
- 2) у моральній чистоті, позитивній дії, вмінні керувати своїми почуттями, емоціями;
- 3) у поєднанні високої принциповості та вимогливості з чуйним, людським ставленням до учня, критичності і самокритичності при оцінці своєї праці та своїх вихованців;
- 4) у несприйманні шаблону, формалізму, застою думки й справи;
- 5) в умінні висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без благання, але й без марнославства;
- 6) у вмінні слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та зверхності;
- 7) у гуморі без насмішки;
- 8) врівноваженості, самовладанні й діловому тоні спілкування без дратівливості та сухості.

6.3. Рівні педагогічного такту:

1) Домінує зміст. Ознаки: часто спостерігається у життєво мудрих людей. Закладена сімейним вихованням мудрість виявляється у побудові стосунків з оточенням. Даний рівень педагогічного такту зустрічається у вчителів

2) Домінує форма. Ознаки: спостерігається у вчителів із невисоким рівнем світоглядної культури, які найчастіше освіту здобули заочно і мають невеликий досвід роботи. Їм притаманне оволодіння методиками у відриві від змісту, дотримання зовнішньої форми поведінки.

3) Єдність змісту і форми. Ознаки: гармонійно впорядкована сукупність елементів та процесів, що становлять суть такту і способів його вияву у різних психолого-педагогічних ситуаціях. Здатність до підготовленої імпровізації.

4) Індивідуальний вияв гармонії змісту і форми. Ознаки: високий рівень оволодіння мистецтвом такту. Тактовна поведінка стає способом професійного і особистого життя.

6.4. Деякі автори підмінюють терміни такт і тактика.

Педагогічний такт можна розглядати тільки в позитивному плані. Не можна сказати „поганий такт”. Вчитель може бути тактовним або нетактовним.

Педагогічна тактика може мати найскладнішу градацію: від найкращої до найгіршої, від найдосконалішої до найпримітивнішої.

Модель педагогічної ситуації: Вчитель вдається у роботі з дітьми до певної тактики. Це може бути залякування, погроза, крик, покарання. Але чи це тактовний вчитель?

Модель педагогічної ситуації: Учитель уважно ставиться до дітей, береже їх гідність, доброзичливий, тактовний, але контакту з учнями в нього немає. На уроках порядок відсутній, домашні завдання не виконуються, діти до його порад не прислуховуються. Вчитель тактовний, але в нього недосконала тактика.

Ідеальним з погляду педагогічної майстерності є поєднання тактовності вчителя, як характерологічної властивості із уміння вибирати в кожному конкретному випадку найефективнішу тактику.

Коли мова йде про особистість учителя, його визначальні риси, ставлення до учнів, чуйність, уважність, варто вживати термін „педагогічний такт”. Коли мається на увазі спектр засобів впливу на учнів, вміння їх використовувати, то вживається термін „педагогічна тактика”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С. 146-152, 154-159.
2. Охрімчук Р. М. Педагогічний такт учителя: суть, форми вияву та формування // Педагогічна соціологія / В. Болгаріна та ін. – Т., 1998. – С. 109-118.
3. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, І. Ф. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. / за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – С. 306-310.
4. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 18, 31-34, 39-53, 186-195.
5. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. Щоб душа не була пустою. Лист про педагогічну етику // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 267-268, 321-328, 591-600.
6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання Спроба педагогічної антропології // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983. – С. 214-215 або // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – С. 36-38.
7. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя. – К. : Рад. школа, 1988. – С.180-190.
8. Ягупов В. В. Педагогіка.- К. : Либідь, 2002. – С. 182-184.

ЛЕКЦІЯ 7.

ТЕМА: АВТОРИТЕТ УЧИТЕЛЯ

МЕТА: Розширити уявлення про авторитет учителя; розкрити його структуру; визначити рівні і критерії авторитету

ПЛАН

- 7.1. Педагогічна майстерність і авторитет учителя.
- 7.2. Структура авторитету вчителя.
- 7.3. Рівні і критерії авторитету педагога.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

7.1. Педагогічний авторитет учителя як складова педагогічної майстерності, знаходиться з нею в постійному зв'язку. З однієї сторони неможливо побудувати авторитетні стосунки при низькому рівні педагогічної майстерності, чи тим більше при її відсутності. З другої – авторитетні стосунки сприяють саморозвитку особистості вчителя, надають його педагогічній майстерності більшої конкретності.

Слово авторитет латинського походження (*auctoritas*) і означає гідність, владу, силу, вплив. Положення про авторитет знаходимо в учіннях Арістортеля, Демокріта, Платона, Цицерона.

Поняття “авторитет” означає загально признане значення людини, її впливу на інших людей, підтримку її ідей та діяльності суспільною думкою, прояв поваги, довіра до неї, навіть віра в неї, в її розум, волю, моральність, здатність творити добро, віддати всі сили загальній справі.

Авторитет учителя – це соціокультурний феномен, який якісно характеризує систему стосунків педагога, визначає його професійно-особистісний статус, прийняття і признання його пріоритетної ролі в системі суб'єктно-суб'єктних стосунків.

Суть педагогічного авторитету – в постійному розвитку педагогом у собі громадської, творчої особистості, людяної, духовної, інтелігентної.

Авторитет учителя має дві істотні і взаємопов'язані сторони: зовнішню і внутрішню

Внутрішня сторона – це усвідомлення вчителем себе як авторитетної особистості. Адже без високої самооцінки, що є стержнем особистості, неможливо зберегти активної професійної позиції, внутрішньої рівноваги, творчого потенціалу.

Зовнішнім проявом авторитету є його необхідність у ефективному здійсненні педагогічного процесу, розв'язанні задач навчання, виховання, розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії.

7.2. Структура авторитету педагога містить:

I. Професійний компонент включає:

1. Спеціальну ерудицію;
2. Методичну майстерність;
3. Технологічну різноманітність.

II. Особистісний компонент включає:

1. Ціннісну складову;
2. Характерологічну складову;
3. Культурологічну складову.

III. Соціальний компонент включає:

1. Соціальну значимість професії;
2. Соціальний престиж професій;
3. Соціальні стереотипи.

IV. Рольовий компонент включає:

1. Посаду, яку займає педагог;
2. Права й обов'язки.

7.3. Рівні авторитету вчителя: позиційний авторитет, функціональний авторитет, особистісний авторитет.

Позиційний авторитет - це формальний рівень, який визначається владними повноваженнями, правами. На цьому рівні авторитету вчитель досягає бажаного, переважно опираючись на признання важливості його посади, положення і тих владних повноважень, які йому дані.

Функціональний авторитет – це неформальний рівень, який визначається ступеню професійності, можливостями вирішувати дидактичні та розвиваючі задачі). Повага і признання гідності вчителя в основному через сферу його знань і можливостей. Дійовий вплив учителя відчувається через вирішення завдань навчання;

Особистісний авторитет – це неформальний рівень. До уваги береться не тільки професіоналізм учителя, але і його особистісні якості. Саме на цьому рівні авторитету вчитель володіє можливістю впливати на формування учнів і ефективно вирішувати завдання підростаючого покоління.

«Хибний» або «псевдоавторитет» уперше описав А. С. Макаренко.

Види: псевдоавторитет придушення, псевдоавторитет «відстані», псевдоавторитет чванливості, псевдоавторитет педантизму, псевдоавторитет резонерства; псевдодемократичний авторитет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андриади И. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1999. – Гл. 5.
2. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів: Норма, 2005. – С. 275.
3. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. – Вінниця, 2001. – С. 43-45.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. :Либідь, 1997. – С. 14.
5. Лихачев Б. Педагогіка. – М. : ЮРАЙТ, 1999. – С. 186-191.
6. Макаренко А. С. Книга для батьків // Педагогіка: хрестоматія / укл. А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – С. 645-658.
7. Писаренко В.И., Писаренко И.Я. Педагогический авторитет [учителя] // Писаренко В.И., Писаренко И.Я. Педагогическая этика. – Минск, 1986. – С. 88-95.

8. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 14.

ЛЕКЦІЯ 8.

ТЕМА: ПЕДАГОГІЧНА СИТУАЦІЯ І ПЕДАГОГІЧНА ЗАДАЧА

МЕТА: дати загальне уявлення про поняття «педагогічна ситуація», «конфліктна ситуація», «конфлікт».

ПЛАН

- 8.1. Педагогічна ситуація – складова педагогічного процесу.
- 8.2. Педагогічна задача.
- 8.3. Конфлікт як психолого-педагогічна проблема в діяльності учителя.
- 8.4. Проектування навчально-виховного процесу початкової школи.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

8.1. Педагогічний процес – це спеціально організована, цілеспрямована взаємодія вчителів та учнів, спрямована на вирішення навчальних, виховних та розвивальних завдань.

Навчально-виховний процес учитель організовує через розв'язання педагогічних ситуацій, які є найменшою структурною одиницею. Будь-яка ситуація стає ситуацією педагогічною (набуває педагогічної функції), якщо вона пов'язана з формуванням, розвитком, вихованням учня. Тобто педагогічна ситуація співвідноситься з можливістю навчально-виховного впливу на учня.

Педагогічна ситуація – це сукупність взаємопов'язаних факторів і явищ, які характеризують конкретний етап, період чи подію у школі і вимагають від педагогів оцінок, розпоряджень чи інших організаційних дій.

При визначенні поняття “педагогічна ситуація” можна виділити два блоки підходів.

Перший блок. Педагогічна ситуація як складова педагогічного процесу. Тобто, це є методи навчання та виховання, які використовує вчитель при організації навчального процесу. Тоді педагогічні задачі – це прийоми навчання, що сприяють досягненню мети конкретного методу.

Другий блок. Педагогічна ситуація як складова проектування діяльності вчителя і учнів у навчально-виховному процесі.

При класифікації педагогічних ситуацій як складових проектування діяльності вчителя і учнів у навчально-виховному процесі виділяють такі підходи:

Перший: класифікація за видовим значенням:

1. Ситуація-ілюстрація (на конкретному прикладі продемонстровано вирішення проблеми).
2. Ситуація-проблема (сформульована тільки проблема, яку необхідно проаналізувати і запропонувати своє рішення).
3. Ситуація-оцінка (відображає проблему і рішення, які необхідно проаналізувати).

Другий: класифікація за дидактичною метою (за Л. Ф. Спириним, М. А. Степанським, М. Л. Фрумкін):

1. За місцем виникнення і перебігом подій (ситуація в школі, в сім’ї, в позашкільних закладах).
2. За сутністю педагогічного процесу (дидактичний чи виховний).
3. За способом педагогічної взаємодії («вчитель – учень», «вчитель – учні»).
4. За закладеними в ситуаціях виховними перспективами (стратегічними, тактичними, оперативними).
5. За можливістю постановки різних видів завдань професійно-педагогічного навчання (для нагромадження інформації, для розвитку творчого мислення і теоретичних знань, для розвитку комунікативних умінь і навичок).

Педагогічну ситуацію спричиняють різні умови, за яких протікає діяльність педагога:

- по-перше, учень з його знаннями і переконаннями;
- по-друге, колектив учнів з різним ступенем його організованості;
- по-третє, наявність задач, що їх має вирішувати учень;
- по-четверте, рівень кваліфікації педагога, що здійснює поставлену перед ним мету.

8.2. Виокремлені педагогічні ситуації називаються педагогічними **задачами**.

Вони ніби моделюють (імітують) типові ситуації, які виникають у практиці навчально-виховного процесу.

Об'єктивно кожний учитель постійно розв'язує педагогічні задачі, аналізує їх і на цій основі ставить нові завдання, які визначають шляхи досягнення навчально-виховної мети.

Традиційно педагогічні задачі розглядаються як інструмент творчості вчителя.

Педагогічні задачі конкретизують педагогічну ситуацію. Тобто, якщо при розв'язанні педагогічної ситуації вчитель стоїть перед дилемою, яке рішення йому прийняти (одна і та ж сама ситуація може вирішуватися різними способами), то при конкретній педагогічній задачі можлива конкретна відповідь.

Н. В. Кузьміна відзначає, що «педагогічна задача виникає кожного разу тоді, коли потрібно перевести учнів з одного стану в інший: залучити їх до певного знання, сформувати вміння, навички (не знав – пізнав, не вмів – навчився, не розумів – зрозумів), або ж переробити одну систему знань, умінь, навичок (неправильно сформовану) в іншу» [7, 89].

У фаховій літературі педагогічні задачі розподіляють за часовим фактором на: стратегічні – визначені далекими і середніми перспективами розвитку колективу і особистості; тактичні – визначені більш близькими перспективами;

оперативні – визначаються тільки-но створеною ситуацією [8, 24].

За своїм цільовим призначенням є наступні типи педагогічних задач:

1. Аналітичні задачі. Вони призначені для того, щоб виробити у майбутнього вчителя вміння аналізувати й оцінювати педагогічну ситуацію, виокремлювати проблему, що міститься у ній, визначати фактори, від яких залежить виникнення проблеми, а також намічати можливі шляхи, способи рішень, які варто прийняти в умовах сформованої ситуації.

2. Проективні (або конструктивні) задачі. Вони призначаються для того, щоб виробити у майбутнього вчителя вміння самостійно будувати способи рішення вже поставленої задачі, розробляти певний «проект» організації предметного змісту й форми діяльності учнів.

3. Ігрові задачі. Моделювання процесів реальної взаємодії, спілкування та комунікації вчителя й учнів має на меті формування у майбутніх вчителів уміння будувати свої взаємини з учнем чи групою учнів, домагатися здійснення своїх планів. [4, 44-46].

8.3. Педагогічна ситуація не завжди є конфліктною.

Конфліктна ситуація між вчителем з однієї сторони і учнями або учнем з іншої:

а) може існувати задовго до того, як відбудеться пряме між ними зіткнення;

б) вона може передаватися у “спадок” навіть у тому випадку, якщо початок її був викликаний необ’єктивними обставинами, а випадковість чи причина конфлікту давно зникла. Наприклад, учитель початкових класів характеризує учня вчителем фізкультури чи музики і співів, у яких внаслідок цього виникає установка на цих учнів;

в) конфліктна ситуація може створюватися навмисно, з певною метою або виникати безпричинно.

Конфліктні ситуації можуть бути результатом певної діяльності як вчителя, так і учнів. Тому причини їх виникнення можна розділити на дві групи.

Причини конфліктних ситуацій, які виникають унаслідок дій вчителя чи його особистісних якостей:

1. У вчителя не розвинуті уміння і навички, які характеризують його як майстра справи: не вміє прогнозувати поведінку учнів, ситуації навчально-виховного процесу; слаборозвинуті комунікативні уміння і т. п.
2. Педагогові притаманні негативні риси, які не можуть бути йому властиві: жорстокість, жадібність, амбіційність.
3. Вчитель небажає оцінювати окремі вчинки учня, а оцінює тільки його особистість. Така відношення часто визначає ставлення до учня інших вчителів і однолітків. Особливо це характерно для початкової школи. Учні добре ставляться до тих однолітків, до яких добре відноситься вчитель.
4. Свідками конфліктної ситуації можуть бути інші учні, тому вчитель прагне зберегти свій соціальний статус будь-яким чином.
5. Вчитель вживає вирази низького стилю («розвісив вуха», «роззявив рота», «вештається», «Що ти верзеш? », «Від тебе ніколи не почувеш нічого розумного», «Ти завжди брешеш», «Таких, як ти, і у в'язницю не беруть» тощо), загрозливих оборотів у якості попереджень («Дивіться ж мені, щоб зробили... », «Спробуйте мені тільки не... ») або використовує вирази: «роззява», «дурень», «нахаба».
6. Учитель не вміє вислухати учня.
7. Невміння чи небажання вчителя корегувати свої емоції, мімічні і пантомімічні жести.
8. Вчитель не вміє бути уважним до учня: його мотивів, бід, бажань.

Причини конфліктних ситуацій, які виникають внаслідок дій учнів:

1. Бажання виділитися на фоні класу.
2. Неуміння висловлювати свої думки.
3. Невміння корегувати свої мімічні і пантомімічні реакції.
4. Розбещеність, розбалованість.

Конфліктні ситуації на уроці – явище звичне, реальне. Учні спізнюються, переговорюються, списують, відволікаються, лінуються. Цей список може доповнити кожний звичайний школяр. Учителі хочуть, щоб учні не спізнювалися, не відволікалися, не списували, не переговорювалися, не лінувалися. А цей список може доповнити кожний педагог або студент. Стикаються прагнення, погляди, позиції. Подальший розвиток таких зіткнень можливий за традиційними і нетрадиційними схемами.

Конфліктні ситуації у школі поділяють на прості та складні. Прості конфліктні ситуації вирішуються вчителем без зустрічної протидії учнів за допомогою організації їх поведінки у школі (зупинення бійки, сварки між учнями тощо). Серед складних педагогічних конфліктних ситуацій розрізняють:

1. ситуації (або конфлікти) діяльності, що виникають через невиконання учнем навчальних завдань, неуспішності у позанавчальній діяльності;
2. ситуації (або конфлікти) поведінки (вчинків), що виникають внаслідок порушення учнем правил поведінки в школі (частіше на уроках) і поза школою;
3. ситуації (або конфлікти) відносин, що виникають у сфері емоційно-особистісних відносин учнів і вчителів, у сфері їхнього спілкування в процесі педагогічної діяльності [12, 46].

Конфліктні ситуації можуть перерости в конфлікт.

Конфлікт – це конфліктна ситуація плюс інцидент.

Конфлікт – це є зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, поглядів і думок суб'єктів взаємодії.

Педагогічні конфлікти мають ряд особливостей:

1. Відповідальність учителя за правильне розв'язання проблемних ситуацій педагогічної точки зору;
2. Учасники конфліктів мають різний соціальний статус (вчитель – учень), чим і визначається їхня поведінка під час конфлікту;

3. Різниця в життєвому досвіді учасників створює різну міру відповідальності за помилки при розв'язанні конфліктів;
4. Різне розуміння подій і причин, тому вчителю не завжди легко зрозуміти глибину переживань дитини, а учню – справитися з емоціями, вгамувати їх
5. Професійна позиція вчителя в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в його розв'язанні й на перше місце зуміти поставити інтереси учня як особистості, що формується;
6. Учителю водночас необхідно контролювати свої емоції та бути об'єктивним, дати учням можливість обґрунтувати свої претензії;
7. Вчитель не повинен приписувати учню своє розуміння його позиції, переходити на „Я-висловлювання”;
8. Необхідно пам'ятати, що в будь-якому випадку не можна ображати учня;
9. Незалежно від результату розв'язання протиріччя намагатися не розрушити стосунки з дитиною (висловити співчуття стосовно конфлікту);
10. Не можна боятися конфліктів із учнями, а потрібно брати ініціативу на себе, стосовно їх конструктивного розв'язання. (С. А. Постова)

Форми виявлення конфлікту.

Конфлікт може проявлятися в прихованій та відкритій формах.

Прихована форма – це стан невдоволеності, внутрішня незгода із діями, рішеннями вчителів чи активу класу (школи). Він проявляється у формальному виконанні вимог, байдужості, зарозумілості, самоізоляції від колективу, інтригах.

Відкрита форма може бути

1) активною (відкриті сутички, гострі суперечки, бунт, бійки, відмова виконувати вимоги, завдання, різні форми непідкорення, саботажі, мстивість, агресивність, афективні дії).

2) пасивною (свідоме занурення у світ фантазії, наркоманії, алкоголізму).

Поведінка вчителя у конфліктній ситуації

Для ефективного подолання конфліктної ситуації вчителеві необхідно обрати поведінку, враховуючи власний стиль, стиль інших, втягнутих до конфлікту людей. Психолого-педагогічна наука виокремлює такі стилі поведінки в конфліктній ситуації.

1. Авторитарний (силовий) стиль втручання в конфлікт.
2. Конкуренція або суперництво.
3. Уникнення.
4. Пристосування.
5. Замовчування конфлікту.
6. Співробітництво.
7. Компроміс.

Педагог повинен уміти успішно використовувати кожен зі стилів вирішення конфліктної ситуації, враховуючи конкретні обставини: вміти поступатися, йти на розумний компроміс, встановлювати партнерські стосунки й водночас обстоювати власну позицію, розширюючи арсенал стилів, а не діяти за єдиним стандартом.

8.4. Система проектування навчально-виховного процесу передбачає сукупність компонентів, що взаємопов'язані між собою і наперед розкривають послідовність і характер взаємодії вихователів та вихованців.

Ефективність проектування навчально-виховного процесу визначається такими організаційно-педагогічними умовами:

- 1) забезпечення пріоритетності навчання та виховання серед інших педагогічних пріоритетів;
- 2) сприйняття, усвідомлення й реалізація педагогічними працівниками нової парадигми навчання та виховання;
- 3) створення й цілеспрямоване використання навчально-виховного середовища;
- 4) врахування в процесі складання

проекту регіональних особливостей, специфічних умов діяльності навчального закладу.

Структура системи проектування навчально-виховного процесу має такий вигляд :

1) психолого-педагогічна діагностика фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку школярів; 2) визначення та обґрунтування педагогічних завдань, попереднє прогнозування; 3) організація (самоорганізація) діяльності та спілкування учнів; 4) моніторинг (відстежування) динаміки рівня їх життєвої активності; 5) регулювання (саморегулювання) і корекція (самокорекція) відхилень у фізичному, психологічному, соціальному, духовному розвитку і поведінці, а також міжсуб'єктної особистісно-розвивальної взаємодії в педагогічних системах; 6) аналіз і прогнозування педагогічних ситуацій міжсуб'єктної взаємодії на індивідуальному та груповому рівнях .

Проектування педагогічного процесу складається з трьох етапів:

1) моделювання; 2) власне проектування; 3) конструювання ;

Педагогічне моделювання (створення моделі) – це розробка мети (загальної ідеї) створення педагогічних систем, процесів або ситуацій і основних шляхів її досягнення.

Моделювання є поточне та перспективне.

До етапів педагогічного моделювання навчального процесу належить:

- 1) педагогічне цілеутворення;
- 2) конструювання змісту навчального матеріалу;
- 3) вибір методів і прийомів навчання;
- 4) вибір форм організації навчального процесу;
- 5) прогнозування результатів навчання.

Педагогічне проектування (створення проекту) – це майбутня розробка створеної моделі і доведення її до рівня практичного використання.

Педагогічне конструювання – це майбутня деталізація створеного проекту.

Проектування педагогічних ситуацій і задач можна організувати у двох напрямках:

- через метод конкретних педагогічних ситуацій;
- через ситуативне проектування.

Розв'язання педагогічних ситуацій у процесі підготовки вчителя є не що інше, як відтворення й імітація процесів вироблення та прийняття рішень, що їх реально здійснює вчитель-практик. А саме, відтворення процесів:

- 1) аналізу педагогічних ситуацій;
- 2) проектування змісту і форм діяльності учнів;
- 3) реальної взаємодії вчителя та учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андриади И. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1999. – Гл. 4.
2. Волкова К. П. Педагогіка. - К. : Академія, 2001. – Р. 57, 58.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. – К. : Академія, 2006. – Р.1.4.
4. Даниленко М. В., Даниленко Л. І. Педагогічні задачі: навч. посіб. для пед. ін. – К. : Вища школа, 1991. – 197с.
5. Кіліченко О. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проектування навчального процесу // Молодший школяр: проблеми розвитку / за заг. ред. В.Д.Хруща. – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – С. 301-304.
6. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу в школі // Рідна школа. – 1999. – № 3. – С.64-66.
7. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967.– 187с.
8. Моделирование педагогических ситуаций / под ред. Ю. Н. Калюткина, Г. С. Сухобской. – М. : Педагогика, 1981. – 120с.

9. Моделювання педагогічних ситуацій // Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – С. 67-75.
10. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. - К.: Вища школа, 1997 – С. 38-43, 202-212, 220-221.
11. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 35-40, 127-128.
12. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе : кн. для учителя. – М. : Просвещение, 1991. – 128с.
13. Столяренко Л. Д. Педагогика. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 448с.

ЛЕКЦІЯ 9.

ТЕМА: ПЕДАГОГІКА І ПРАКТИЧНА РЕЖИСУРА

МЕТА: Зіставити зміст і методичні засади педагогіки, як науки і як мистецтва; проілюструвати роль системи К. Станіславського у педагогічній діяльності вчителя початкових класів.

ПЛАН

- 9.1. Педагогіка – це мистецтво?
- 9.2. Система К. Станіславського та її роль у формуванні педагогічної майстерності вчителя.
- 9.3. Спільне і відмінне в театральній і педагогічній майстерності.
- 9.4. Професійно-педагогічний тренінг (ППТ).

ЛОГІЧНО-СТРУКТУРНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

9.1. Існують різні точки зору, які абсолютують два тісно пов'язаних між собою компоненти творчого процесу педагога: педагогіка – це наука чи мистецтво.

Я. А. Коменський і Й.–Г. Песталоцці вважають, що кінцевий результат виховання залежить від методу; отже основне завдання створити такий метод.

К. Д. Ушинський указував, що педагогіка – це мистецтво. Адже «наука вивчає те, що існує або існувало, а мистецтво прагне творити те, чого ще немає».

«Педагогіка – не наука, а мистецтво, – найбільше, найскладніше, найвище, найнеобхідніше з усіх мистецтв» [15, 205].

П. П. Блонський і С. І. Гесен вважають, що педагогіка – це наука. Зокрема П. П. Блонський пише: «Лише ідея, а не техніка і не талант, може бути повідомлена однією особистістю іншій і тому лише у вигляді теоретичної науки може існувати педагогіка» [3, 4]. С. І. Гесен вказує, що «Педагогіка – наука» [5, 22].

В. П. Беспалько дотримується думки, що педагогіка – це і наука, і мистецтво. Він відзначає, що “мистецтво ґрунтується на інтуїції, технологія – на науці. З мистецтва все починається, технологією – закінчується, щоб потім все починалося спочатку» [2, 5].

Останнім часом особлива увага звертається на театральну педагогіку.

9.2. Фундатором сучасної театральної теорії був К. С. Станіславський.

Система К. С. Станіславського є наука цілісна, єдина, гармонійна, в якій кожний елемент зумовлює наступний.

Вона базується на принципах, які вчителі можуть застосовувати при самовдосконаленні:

1. Принцип життєвої правди;
2. Принцип ідейної спрямованості; вчених про надзавдання;
3. Принцип дії – підґрунтя переживання й матеріалу для творчості;
4. Принцип органічності творчості;
5. Принцип творчого перевтілення в образ.

Система К. С. Станіславського включає такі три розділи:

Перший – розв’язує завдання визначення ролі актора та його функції в людському суспільстві, що слід називати

вати театральним мистецтвом, а що тільки нагадує – це мистецтво.

Другий – вчення про те, яким має бути актор;

Третій – поняття про те, як актор може найбільш раціонально продуктивно та ефективно реалізувати творчі можливості.

У природу оціночної творчості К. С. Станіславський включає: волю, пошуки, переживання, втілення, злиття, вплив.

9.3. Спільне і відмінне в театральній і педагогічній майстерності.

СПІЛЬНІ РИСИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ПЕДАГОГІЧНУ ТА АКТОРСЬКО-РЕЖИСЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1. **Змістова ознака** – комунікативність, так як спільною основою є взаємодія, живе співробітництво різних індивідуальностей.

2. **Інструментальна ознака** – особистість творця і його психофізична природа як інструмент впливу.

3. **Цільова ознака** – вплив людини на людину та спричинення певного переживання у партнера.

4. **Процесуальні характеристики**: творчість здійснюється в умовах публічності, регламентована у часі; результат творчості динамічний; спостерігається спільність переживань актора і глядача; актора і режисера, педагога і учня; об'єкт впливу є водночас і суб'єктом творчості, співтворцем; творчість носить колективний характер.

5. **Структурна ознака** – аналіз матеріалу; визначення проблем, протиріч; народження ідеї задуму; розв'язання протиріч; втілення; аналіз результату; коректування.

У роботі над уроком і роллю виділяємо три періоди:

Репетиційний в актора, *доурочний* у вчителя. Це період, коли в уяві, в думках, відчуттях створюється образ. Образ героя – в актора, образ уроку – в учителя.

Технічний. Період, коли розумно, чітко вивірюється матеріал. Закріплюється, „обкатується” на репетиціях роль актора, в учителя проходить „репетиція” уроку, уточнюється його задум, фіксується його хід, складається план.

Період втілення творчого задуму, ідей. Робота актора під час вистави, учителя – в класі.

6. **Концептуальні ознаки:**

- наявність елементів діяльності, що не піддається автоматизації, самостійної та вільної творчості;
- здійснення соціальної функції – функції виховання;
- присутність інтуїції, чуття, натхнення;
- специфічні професійні емоції;
- необхідність безперервної внутрішньої роботи (тренування і „над предметом”).

7. **Вимоги до особистості творця.**

На подібність акторських і педагогічних здібностей вказували у свій час А. С. Макаренко, а також дослідники В. Н. Гоноболін, Ю. П. Азаров, Н. В. Кузьміна, Ю. Л. Львова, В. А. Кан-Калик та ін. Цю ж особливість відзначав і К. С. Станіславський.

До основних здібностей, необхідних і для творчості актора, і для продуктивної творчості педагога належать: розвинута уява, увага, емпатія, рефлексія, рухливість, яскраві, промовисті здібності, чарівність.

ВІДМІННІ РИСИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ПЕДАГОГІЧНУ ТА АКТОРСЬКО-РЕЖИСЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

АКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
1. Наявність глядача	
Присутні	Відсутні
2. Предмет представлення	
Показується герой. Відбувається перевтілення в іншу особистість	Показується особистість учителя; образ про який іде мова; ставлення до ситуації, що диктується рольовою позицією педагога
3. Межі сфери діяльності	
Діяльне життя на сцені відбувається в іншій сфері буття у порівнянні зі звичайним життям	Діяльність відбувається в межах реально існуючих
4. Особливості чуттєвої сфери діяча	
Почуття актора не виникає в результаті реального подражника. Він повинен лише бути „настроєний” на емоційну хвилю героя	Почуття вчителя породжуються реальними обставинами. Він більш „відкритий” у прояві почуттів
5. Специфіка спілкування в діяльності	
Якщо є актор, то поряд бачиться публіка, яка чекає маски, маскування, Спілкування відбувається переважно у формі монолога.	У педагогічному процесі очікується реальна людина з реальними почуттями. Спілкування відбувається переважно у формі діалога.
6. Тривалість діяльності	
У 5-6 раз менше, ніж в учителя.	У 5-6 раз більше, ніж в актора.
7. Можливості імпровізації в діяльності	
Можлива в період підготов-	Імпровізація не тільки до-

ки до вистави, концерту і в дуже малій мірі у процесі самої діяльності.	пустима, але й необхідна.
8. Особливості програми діяльності	
В один день репертуар, як правило представлений однією роллю, виставою	В один день діяльність вчителя може бути різною
9. Залежність від „чорного залу” (глядачів, учнів)	
Чим менше присутні в уяві актора, тим кращий, правдивіший, органічніший результат діяльності. Хороші актори під час гри „забувають” про глядача, зосереджуються на спілкуванні з партнером на сцені.	Чим більше присутні в уяві вчителя, тим кращий результат діяльності, бо важлива організація співдружності.
10. Наявність помічників у діяльності	
Присутні (драматург, режисер, гример, костюмер, суфлер та ін). Театральні засоби впливу складні: планшет сцени, кольорове оформлення, декорації, голоси за сценою, костюми	Відсутні, хоча об’єктивно учитель не сам один, а учасник ансамблю педагогів. Школо-класний реквізит досить простий: стіл, стілець, дошка, наочні посібники, ТЗН.
11. Відповідальність за результат діяльності	
Колективна	Особиста. Наслідки помилок більш драматичні, ніж результати акторських невдач

Перечислені риси, які демонструють різницю в педагогічній та акторській діяльності, не перекреслюють названі раніше спільні ознаки. [4, 30-33].

9.4. Професійно-педагогічний тренінг (ППТ).

В основу ППТ покладено вчення педагогів В. Ц. Абрамяна, Ю. П. Азарова, І. А. Зязюна, Л. Д. Єршова, В. А. Кан-Калика, О. О. Леонтева, А. Д. Петровської, В. Л. Леві, К. С. Станіславського, В. О. Сухомлинського, Дж. Родарі та власний педагогічний досвід..

Професійно-педагогічний тренінг (ППТ) - це галузь практичної педагогіки, яка орієнтована на використання активних методів самовиховання (рефлексії) і групової навчальної діяльності задля розвитку здібностей до педагогічної взаємодії у майбутніх учителів.

Метою професійно-педагогічного тренінгу є діагностування та сприяння подальшому розвитку і формуванню професійних навичок та вмінь з використанням педагогічної технології.

Перед ППТ поставлено низка завдань:

1. Діагностичний аспект. Зміст його полягає в тому, що діагностичні завдання розв'язуються самими учасниками тренінгу. Активна позиція у вигляді самодіагностики є одним із видів суб'єктно-об'єктної природи навчального процесу. ППТ дає можливість учасникам зробити крок у напрямі самовизначення власних виявів у спілкуванні.

Діагностика ППТ сприймається як навчання. Якщо для одних студентів розв'язання діагностичного завдання виступає лише початковою, підготовчою стадією, то для інших подібний тренінг цим і обмежується.

Проведення занять у формі ППТ дозволяє групі студентів простежити за досить короткий час метаморфози, яких зазнає образ одного із студентів від першого враження до формування сталих уявлень. На заняттях, що проходять у формі ППТ, вони одержують рідкісну можливість безпосередньо зіставляти свої бачення окремих учасників у даному колективі з тим, як їх бачать інші.

2. Створення сприятливих умов для самопізнання. Студенти мають можливість емпірично верифікувати різні компоненти образу самого себе: наприклад, як сприймалися іншими за першим враженням, як ці враження розвива-

лися; як "прочитувалася", інтерпретувалася поведінка, які приписувалися мотиви, почуття, наміри.

3. Підведення студентів до осмислення, з одного боку, перешкод, труднощів, характерних в організації ситуацій педагогічної взаємодії, а з другого – до з'ясування умов і факторів, що сприяли б успішній взаємодії.

Отже, введення професійно-педагогічного тренінгу у технологію занять предметів педагогічного циклу має подвійне значення: діагностичне і формуюче. З одного боку, він сприяє діагностиці рівня сформованості і розвитку соціально-перцептивних здібностей (уваги, спостережливості, уяви), кінестезії тіла, мовленнєвих задатків, а з другої – допомагає в їх подальшому формуванні. Використання ППТ допомагає студентам не тільки задуматися над проблемами творчого самопочуття педагога, залежності стану навчально-виховного процесу від емоційного благополуччя учителя, але й сформувати в собі основу для управління емоціями, настроєм.

Організація лабораторних занять через форму ППТ сприяє не тільки формуванню професійно-педагогічних навичок, але й умінню використовувати їх при вирішуванні педагогічних ситуацій через вправи-тести, розв'язання яких навчає студентів аналізувати свою поведінку, орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, у емоційному стані дітей, пізнавати їх особистості та вчинки.

Під час занять у формі ППТ особливий акцент робиться на створенні клімату довіри, який сприяє реалізації інтенсивності відкритого зворотного зв'язку. В результаті студенти мають можливість ніби побачити себе «із сторони» і зорієнтуватися у власному досвіді взаємодії, що є необхідною передумовою і складовою розвитку педагогічної майстерності.

При використанні ППТ варто дотримуватися таких принципів:

1. Принцип активності учасників тренінгу: під час занять студенти постійно залучаються до різних дій. Вони обговорюють і програють рольові ситуації, запропоновані

як викладачем, так і ними самими, спостерігають за поведінкою учасників ситуативного моделювання.

2. Принцип дослідницької позиції: у процесі роботи у групах створюються такі ситуації, коли учасники повинні самі знайти рішення проблеми, самостійно сформулювати уже відомі закономірності взаємодії і спілкування вчителя з учнями;

3. Принцип суб'єктивізації поведінки: на початку заняття поведінку студентів намагаються перевести на суб'єктивний рівень.

У структуру професійно-педагогічного тренінгу входять два цикли вправ:

1. Вправи з практичного оволодіння педагогічною технікою:

а) техніка мовлення: дихання, постановка голосу, дикція, темп мови;

б) кінестезія: культура руху; вміння розслабитися чи, навпаки, напружити необхідні м'язи. Володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка);

в) управління емоціями, настроєм (зняття надлишку психічної напруги, створення творчого самопочуття);

г) соціально-перцептивні здібності (увага, спостереження, уява).

2. Вправи на оволодіння системою педагогічної взаємодії у заданій педагогічній ситуації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян Л. Ц. Театральная педагогика. – К. : Лібра, 1996. – Р. 2.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М. : Педагогика, 1989. – С. 5.
3. Блонский П. П. Курс педагогики. – М., 1916. – С. 4.
4. Булатова О. С. Педагогический артистизм. – М. : Академия, 2001. – 240 с.
5. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. – М. : Школа-Пресс, 1995. – С. 22.
6. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К. : ПМІБ, 1997. – Гл. IV, Гл. V.
7. Ершова А.П., Букатов Н.П. Режиссура урока : общение и поведение учителя. – М. : Флинта, 1998. – Р. 1.
8. Кожара Е. Система педагогической режиссуры. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2003. – 250 с.
9. Основы педагогического мастерства. / за ред.. И. А. Зязюна – М. : Просвещение, 1989. – Гл. 2.
10. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – Р. 5.
11. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – Р. 5-6.
12. Станиславский К. С. Моя жизнь в искусстве. – М. : Искусство, 1983. – 424 с.
13. Станіславський К. С. Работа актора над собою. Ч. 1 і 2. – К. : Мистецтво, 1953. – 671 с.
14. Сухомлинський В. О. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної діяльності // Сухомлинський В. О. Повн. збір. тв. у 5 т. – К. : Радянська школа, 1975. – Т. 2. – С. 429-432.
15. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Ушинський К. Д. Вибр. пед. тв. – К. : Рад школа, 1983. – Т.1. – С. 192, 193, 205.

ЛЕКЦІЯ 10.

ТЕМА: ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА І ТЕХНОЛОГІЯ

МЕТА: Забезпечити усвідомлення змісту понять “педагогічна техніка” і “педагогічна технологія”

ПЛАН

- 10.1. Педагогічна майстерність і педагогічна техніка.
- 10.2. Складові педагогічної техніки.
- 10.3. Сутність педагогічної технології.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

10.1. Педагогічна техніка – складова частина педагогічної майстерності.

Педагогічна техніка – це комплекс прийомів, засобів, які допомагають учителеві глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у навчально-виховній роботі. Вона відображає виключно суб’єктивні фактори педагогічного процесу (управління емоціями, поведінкою, соціальною перцепцією, технікою мовлення). Володіння педагогічною технікою потребує глибоких спеціальних знань з педагогіки і психології та особливої практичної підготовки.

10.2. Поняття “педагогічна техніка” містить дві групи складових.

Перша група пов’язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою: техніка володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою), керування емоціями, настроєм для зняття надлишку психічної напруги, збудження творчого самопочуття, опанування умінням соціальної перцепції (техніка керування увагою, уявою); технікою мовлення.

Друга група пов’язана з умінням впливати на особистість і колектив, технікою організації контакту, управлінням педагогічним спілкуванням, організацією колективних творчих справ тощо.

Педагогічна техніка у відповідності до мети використання є зовнішньою і внутрішньою.

Внутрішня техніка – це створення внутрішнього переживання особистості, психологічне настроювання вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю, почуття.

Зовнішня техніка – це втілення внутрішнього переживання вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

10.3. Педагогічна технологія – це система знань, необхідних учителю для розв'язання стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань під час організації навчально-виховного процесу.

Педагогічна технологія поєднує в собі упорядковану сукупність дій, операцій та процедур, які забезпечують діагностований та гарантований результат в умовах освітнього процесу, що змінюється.

Критеріями того, що діяльність учителя в деякому фрагменті педагогічного процесу проходить на технологічному рівні є:

- 1) наявність чіткої та діагностично заданої мети;
- 2) представлення змісту, що вивчається, у вигляді системи пізнавальних і практичних завдань, орієнтованої основи й засобів їх вирішення;
- 3) чітка послідовність, логіка певних етапів засвоєння теми;
- 4) визначення засобів педагогічної взаємодії;
- 5) мотиваційне забезпечення діяльності вчителя і учнів;
- 6) зазначення меж алгоритмічної та творчої діяльності вчителя;
- 7) використання найновіших засобів перероблення інформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Духнович О. В. Народна педагогія про загальні правила наставляння // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С.38-41.
2. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 45, 48.
3. Макаренко А. С. Методика шкільного виховання // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 382-384.
4. Мороз О., Омеляненко В. Перші кроки до майстерності. – К. : Знання, 1992. – 26 с.
5. Мындыкану В. М. Педагогическая техника и мастерство учителя. – Кишинев : ШТНІИИЦА, 1991. – 198 с.
6. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Г. Сучасні педагогічні технології. – К. : Просвіта, 2000. – Р.1.
7. Освітні технології / за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
8. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – Р. 3.
9. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – Р. 3.
10. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 194, 195.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – С.62-63.
12. Учителю о педагогической технике / Под ред. Л. И. Рувинского. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.

ЛЕКЦІЯ 11.

ТЕМА: ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ УЧИТЕЛЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

МЕТА: Обґрунтувати педагогічну пріоритетність розвитку вчителя, як творчої особистості

ПЛАН

11.1. Поняття про педагогічну творчість учителя в навчально-виховному процесі. Особливості педагогічної творчості.

11.2. Алгоритм педагогічної творчості. Етапи педагогічної творчості.

11.3. Умови, від яких залежить педагогічна творчість.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

11.1 Творчість — суттєва ознака педагогічної діяльності, яка характеризується постійною спрямованістю учителя на пошук оптимальних за конкретних умов рішень.

На творчому характері педагогічної професії акцентують увагу класики педагогіки: Я.-А. Коменський, І. Г. Песталотці, А. Дістервег, К. Д. Ушинський. В. О. Сухомлинський.

Так, А. Дістервег писав, що без потягу до наукової праці учитель підпадає під владу трьох демонів: механічності, рутини, банальності. Він дерев'яніє, кам'яніє, опускається.

К. Д. Ушинський підкреслював, що праця педагога більше, ніж якась інша, потребує постійного натхнення, пошуку.

Як показує аналіз діяльності українських учителів-новаторів М. П. Гузика, Т. Л. Сірик, В. Ф. Шаталова, О. А. Захаренка та інших, для них характерними є такі компоненти творчості:

- цілеспрямованість в роботі, її неперервність, циклічність, послідовність, взаємозв'язаність цілей, змісту, форм, методів, прагнення до цілісності;
- увага до духовного світу дитини, її здоров'я, знання сім'ї школяра, прагнення досягти всебічного, гармонійного розвитку дитини;
- різноманітність видів діяльності та їх оптимальний вибір;
- широкий діапазон використання форм навчальної діяльності, постійний пошук нових, максимальне використання можливостей кожної форми;
- діалектичний підхід до методів, пошук своєї системи методів, комплексу впливів на свідомість учнів;
- максимальна увага до самовиховання і самонавчання учнів;
- прагнення до узагальнення свого досвіду;
- духовність, окриленість всіх форм і методів навчання.

Під педагогічною творчістю слід розуміти такий варіант організації її професійної діяльності, який на реально-доступному рівні забезпечує:

- 1) максимально можливі у кожному конкретному випадку результати розв'язання навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою, при раціональних затратах робочого часу, власних зусиль і зусиль учня.
- 2) безперервне зростання загальної та професійної культури педагога, його активної пошукової діяльності, спрямованої на підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Педагогічна творчість передбачає наявність у вчителя:

по-перше, комплексу загальних рис творчої особистості: ерудованості, почуття нового, здатності до самоаналізу і аналізу діяльності дітей і своїх колег, гнучкості і широти мислення, активності, волі, розвинутого уявлення;

по-друге, специфічних професійно-педагогічних особливостей і якостей особистості учителя: педагогічна спостережливість, розподілена увага, вміння цікаво передавати накопичені знання, розуміти точку зору учня, його інтереси, проектувати розвиток особистості школяра;

по-третє, досконалого володіння педагогічною технікою як матеріалізованою основою вільної творчості;

по-четверте, здатності до оптимізації процесу діяльності учнів, вибору найбільш результативних форм, методів, засобів навчання і виховання.

Особливості педагогічної творчості:

1. Педагогічна творчість жорстко лімітована, спресована в часі. Вчитель не може чекати, доки прийде «осяяння», він повинен знайти оптимальну методику заняття, яке відбудеться сьогодні, а найчастіше прийняти нове рішення на самому уроці в лічені секунди, якщо склалася не передбачена ним заздалегідь ситуація, можливе несподіване ускладнення. Тут, за словами А. С. Макаренка, потрібен негайний аналіз і негайна дія.

2. Будучи обмеженою в часі, здійснюючись безперервно і систематично, педагогічна творчість приносить плоди, що визрівають, як правило, далеко не відразу. Вчитель порівняно швидко отримує лише безпосередні, часткові, значною мірою тільки освітні результати своєї діяльності (знання, уміння, навички), не завжди може зіставити задум з його наслідком.

3. Оскільки педагогічна творчість тісно поєднана з навчально-виховним процесом, то вона завжди повинна приносити позитивні результати. Негативні припустимі лише в уявних пробах і прикидках, а такі способи перевірки гіпотез, як доказ від супротивного, доведення до абсурду, протипоказані в практичній діяльності вчителя.

4. Особливістю педагогічної творчості є те, що це завжди співтворчість. Вона тісно пов'язана, злита з творчістю усього вчительського колективу, кожного учня. Один з основних партнерів учителя по творчості – учень, надзви-

чайно складний, динамічний, неповторний. Діючий сьогодні педагогічний засіб, завтра виявляється безплідним. Нове втрачає привабливість і новизну, творче завдання сприймається вже як стереотипне. Чим краще організоване навчання, тим швидше росте учень як особистість. Ось чому необхідний постійний розвиток усіх елементів педагогічної системи: мети, змісту, засобів, методів, форм.

5. Відмінною рисою педагогічної творчості є те, що значна його частина здійснюється на людях, у публічній обстановці. Це вимагає від учителя уміння управляти своїми психічними станами, оперативно викликати в себе і учнів творчу насагу.

6. Специфічний не тільки предмет педагогічної творчості – людина, яка розвивається, особистість, що формується, а й її «інструмент» – особистість учителя-творця (як відзначають дослідники психології творчості, що тільки в акторській і педагогічній діяльності ми зустрічаємося з цим унікальним збігом особистості та інструмента творчості), а також сам процес, що являє собою взаємотворчість партнерів, і, нарешті результат – знання, уміння, здібності, почуття, ідеали, що стають надбанням учня і які просувають його як особистість до нового етапу розвитку.[3, 13-15].

11.2. Професійна своєрідність діяльності педагога є те, що повна алгоритмізація її практично неможлива, хоча в педагогічній праці існує певна система прийомів і навичок, яким вчитель навчений. Однак ці прийоми і навички використовуються в постійно змінюючих нестандартних ситуаціях, які вимагають корекції.

У цьому полягає специфіка педагогічної творчості.

Етапи творчого процесу педагога:

- 1) виникнення педагогічного задуму, спрямованого на вирішення педагогічної задачі;
- 2) розроблення задуму;
- 3) впровадження педагогічного задуму в діяльність, спілкування;
- 4) аналіз і оцінка результатів творчості.

11.3. Творчість, особливо масова, не виникає сама собою. Для її розвитку і визрівання потрібні сприятлива атмосфера, стимулююче середовище, відповідні зовнішні і внутрішні умови.

До найбільш істотних зовнішніх (об'єктивних) **умов**, від яких залежить педагогічна творчість, слід віднести:

1. вимоги суспільства до школи, що відображають сучасну соціальну ситуацію, а також перспективи суспільного і науково-технічного прогресу;
2. рівень розвитку сучасної науки, особливо науки про людину, і передусім педагогіки і психології;
3. стан масової шкільної практики, у тому числі забезпечення професійної підготовки вчителів і забезпеченість школи засобами навчання, зокрема технічними;
4. методичні настанови, вміщені в програмах, підручниках, інструктивних матеріалах органів народної освіти; вимоги, що висуваються органами народної освіти, інспекторами і методистами до школи і вчителя;
5. педагогічна позиція певного колективу, його творчий потенціал, психологічна атмосфера, налаштованість на спільний пошук кращих вирішень, що багато в чому визначається якостями особистості керівників школи, а також вже ustalеними традиціями [3, 15].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Педагогические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освіта. 1991.
2. Грані творчості / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Рад. школа, 1990. – 205 с.
3. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. М. : Педагогіка, 1987. – 59 с.
4. Кан-Калик А. А., Никандров Н. Р. Педагогическое творчество. – М. : Педагогіка, 1990. – 144 с.
5. Мороз О., Омеляненко В. Перші кроки до майстерності. – К. : Знання. – 1992. – Р. 2.6

6. Освітні технології / за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 255 с.
7. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна – М. : Просвещение, 1989. –С. 146-159
8. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – С. 333-339, 397-403.
9. Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. – К. : ІЗМН, 2000. – 168 с.
10. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество . – М. : Знание, 1987. – 80 с.
11. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы, развитие и опыт. – К. : Рад. школа, 1988. – 75 с.
12. Скульский Р. П. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості. К. : Вища школа, 1992. - 135 с.
13. Формування творчої особистості для оновлення національної школи. – Умань, 1993. – 321 с..
14. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя. – К. : Рад. школа, 1988. – 220 с.
15. Ягупов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 184-186.

ЛЕКЦІЯ 12.

ТЕМА: ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

МЕТА: визначити чинники і способи організації творчого середовища в початковій школі.

ПЛАН

- 12.1 Навчальне середовище як психолого-педагогічна проблема.
- 12.2. Чинники розвитку навчального середовища початкової школи.
- 12.3. Майстерність вчителя у підготовці і проведенні нестандартних уроків у початковій школі.
- 12.4. Майстерність спілкування вчителя в організації, проведенні та використанні ігрових педагогічних ситуацій.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ЛЕКЦІЇ

12.1. Прийшовши до школи, дитина знайомиться не тільки із вчителем і учнями, а й потрапляє у навчальне середовище. Саме поняття навчального середовища (і похідні від нього) розробляється впродовж останніх десятиліть ученими як нашої країни, так і за кордоном.

Навчальне середовище вивчалось Л. С. Виготським, С. Л. Рубінштейном, В. В. Давидовим, Л. В. Занковим, О. С. Газманом, М. В. Кларіною, І. Д. Фруміною, В. А. Ясвіном, П. І. Третьяковим, А. Г. Асмоловим, В. П. Лебедєвою, В. О. Орловим, В. І. Пановим, П. О. Флоренським, С. Ф. Сергєєвим, Н. Б. Криловою, І. М. Улановською, Н. І. Полівановою, І. В. Єрмаковою, а також Х. Несіносо, М. Полані та ін.

Увагу вивченню цьому питанню ще на початку 30-х років приділив видатний психолог-гуманіст Л. С. Виготський. Він обґрунтував можливість та доцільність навчання, орієнтованого на розвиток дитини як на свою пряму та безпосередню мету. Не відкидаючи необхідності засвоєння знань, умінь і навичок, вчений розглядає їх як найважливіший засіб розвитку учнів.

Цю концепцію Л. С. Виготського підтримував С. Л. Рубінштейн: «Дитина не розвивається і виховується, а розвивається, виховуючись та навчаючись, тобто саме визрівання і розвиток дитини у процесі навчання не тільки проявляється, а й удосконалюється» [1, 15].

На експериментальній основі гіпотезу Л.С. Виготського почали перевіряти та конкретизувати основоположники системи розвивального навчання.(В.В. Давидов, Д.Б.Ельконін, Л.В. Занков).

Слід розрізнити два поняття: “освітній простір” і “освітнє середовище”. Говорячи про освітній простір, маємо на увазі набір певним чином пов’язаних між собою умов, які можуть мати вплив на освіту людини. При цьому, поняття “освітнього простору” не включає в себе людину,

яка навчається. Освітній простір може існувати незалежно від школяра.

Поняття “освітнього середовища” теж відображає взаємозв’язок умов, які забезпечують освіту, але тут обов’язкова присутність людини, яка навчається у освітньому середовищі, їх взаємовплив і взаємодія. Тому коли мова йде про освітнє середовище, то мається на увазі вплив умов освіти на учня (так само, як і вплив учня на умови, в яких здійснюється навчання). Освітнє середовище також має декілька рівнів – від федерального, регіонального до основного свого першоелемента – навчального середовища конкретного навчального закладу і класу.

У більшості сучасних досліджень навчальне середовище оцінюється в термінах “ефективність школи” як соціальної системи – емоційного клімату, особистісного добробуту, особливостей мікрокультури, якості навчально-виховного процесу.

У психолого-педагогічній літературі навчальне середовище поділяють на:

1. *Природне* – це навчальне середовище, яке виникає в наслідок неконтрольованого і некоординованого людиною розвитком природних і соціальних систем, обумовлене станом екобіосфери. Його навчальний ефект відображається у загальній адаптації біологічних систем до навколишнього середовища;

2. *Штучне* – це навчальне середовище, яке створене у вигляді навчальної системи для отримання ефекту спрямованої адаптації до соціальних і професійних середовищ;

3. *Предметне* – це навчальне середовище, яке складається із статичних об’єктів, що являють собою елементи інтер’єру класу, наочності, макетів тощо;

4. *Інформаційно-динамічне* – це навчальне середовище, яке змінює свої властивості в процесі навчання у відповідності до логіки, яку має дане середовище і активності учня. Воно, у свою чергу, за способом організації взаємодії в навчальній ситуації поділяється на:

а) ігрове, що характеризується створенням ігрових відносин між учнем, його ігровим аналогом у штучному середовищі і відповідною реакцією середовища на активність гравця. Воно володіє дуже високим мотиваційним, хоча і складним, впливом. Позитивним ефектом є те, що це середовище дозволяє впродовж досить довгого часу фіксувати увагу і зберігати активність учня;

б) тренувальне – використовує ефекти динамічної адаптації до параметрів середовища і формування адекватної поведінки після багаторазового повторення однорідних форм діяльності. Основною проблемою, яку вирішує даний тип середовища, є проблема подібності діяльності до реального професійного середовища;

в) формуюче – орієнтоване на отримання навчального ефекту у формі широких, неприв'язаних до конкретних видів професійної діяльності, адаптивних ефектів у психіці учня (наприклад, формування властивостей сприймання, пам'яті, уваги тощо.). Даний тип середовища має на меті включення школяра у світ задач, елементи яких присутні в тій чи іншій мірі багатьом близьким за змістом професійним середовищам, але без акцентування на їх конкретний професійний зміст.

5. Існує також середовище, в якому з метою інтенсифікації навчального процесу використовуються ефекти спрямованої трансформації властивостей в залежності від стану і особливостей психо-фізіологічної системи учня. Таке середовище має назву – *адаптивне інформаційно-динамічне*.

12.2. Школа в нашій країні завжди була організацією з чітко визначеними завданнями і засобами їх вирішення. Та навіть у таких рамках навчальні заклади значно відрізнялись один від одного способами організації своєї діяльності. «Так вибір батьками школи для дитини завжди був проблемою. З однієї сторони, всі школи різні, у кожній по своєму будується навчальне середовище, в якому перебувають діти на протязі всіх років навчання, а з іншої – «людині зі сторони» (наприклад, батькам) практично немож-

ливо було отримати будь-яку правдиву інформацію про те, що являє собою конкретна школа, які вимоги висуває до дітей, і як дитина почуває себе в ній» [5, 18].

Для того, щоб визначити навчальне середовище школи, потрібно знати, які чинники (причини) на нього впливають. На нашу думку, це такі: 1. Психологічний клімат школи; 2. Вплив особистості вчителя на школярів; 3. Научованість учнів; 4. Взаємини між школярами у класі.

Навчальне середовище є ресурсним для розвитку особистості, якщо вчитель у навчальному процесі використовує елементи розвивального навчання і форми нестандартних уроків.

12.3. «Нестандартні уроки» є тією нетрадиційною формою навчання і засвоєння знань, яка зробила заявку на реалізацію в учительській практиці нової педагогічної технології.

«Нестандартні уроки» породжені самою педагогічною практикою. «Нестандартні уроки» – поняття умовне. За логікою антонімів повинні передбачатися стандартні уроки, а вони в педагогічній практиці можуть існувати тільки як професійне непорозуміння – в результаті відверто недостатньої підготовки вчителя. Але мова йде про термін, який би відповідав прагненню педагога до оригінальності, пошуку, творчості, коли урок дивує, радує і збагачує учнів.

Успіх в роботі вчителя забезпечується, як правило, не використанням окремих вдалих прийомів роботи, а розробкою технології навчання. Це передбачає не тільки пошук ефективних форм навчального процесу, але й відбір змісту навчального матеріалу.

Суть нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало, насамперед, інтерес учнів і сприяло їхньому оптимальному розвитку і вихованню.

Структура нестандартних уроків також відмінна від традиційної.

Наприклад, в інтегрованому уроці такий компонент, як мотивація, пронизує все заняття, є його, так би мовити, енергетичною основою. Перевірка домашнього завдання може відбуватися впродовж уроку чи не мати місце зовсім, змінюючись іншими прийомами.

Головні елементи традиційного уроку – сприйняття нових знань, їх засвоєння, осмислення, узагальнення і застосування – присутні і на нестандартних уроках, але в незвичних формах.

Нестандартні уроки народжені самою педагогічною практикою. Цим урокам притаманні свої особливості – оригінальність задуму, сюжету, структури, що дає змогу говорити про такі уроки як про «нетрадиційні», творчі, авторські.

Такі уроки сприяють розвитку мислення і мовлення школярів, їх уваги, пам'яті, ініціативи, працьовитості та багатьох інших позитивних якостей.

Специфіка нестандартних форм навчання передбачає розробку адекватної технології кожного уроку, а це, в свою чергу, вимагає певної їх класифікації.

На основі аналізу наукової літератури та досвіду проведення нестандартних уроків учителями можна визначити дві основні групи таких уроків:

«Пульсуючі», тобто форми навчання, які відомі в педагогіці давно, але в силу соціальних та інших умов, потреб частота їх застосування в практиці різна.

«Нетрадиційні» уроки, які відзначаються оригінальністю їх організації та проведення. Вони, в основному, виникли в останні роки під впливом засобів масової інформації (телебачення, радіо).

У залежності від реалізації основних компонентів навчання при розв'язанні його дидактичних завдань визначаються наступні види нестандартних уроків:

- нетрадиційні уроки цілісного розв'язання завдань навчання (сприйняття мети, організація сприйняття, осмислення, закріплення, застосування знань, умінь. Здійснення

- «пролонговані» уроки, які не реалізують цілісно-дидактичних завдань за час проведення, тому що вимагають довгої попередньої підготовки. Наприклад, вечорниці, прес-конференції, театралізовані уроки тощо.

Класифікація цих уроків ще не склалася, але «бібліотека» її вже досить різноманітна.

Доктор педагогічних наук, професор С. М. Годнік пропонує таку класифікацію:

1. Уроки, засновані на оригінальній організації навчального матеріалу: урок мудрості, урок-сповідь, урок – «дублер починає діяти», урок – еврика, урок – творчий звіт, урок взаємного навчання тощо.

2. Уроки, що спираються на фантазію: урок-казка, урок творчості, урок винахідливості, урок – «дивовижне поруч», урок фантастичного проекту тощо.

3. Уроки за аналогією з різноманітними суспільними явищами: урок-конференція, аукціон, усний журнал, сим-позіум, «оглядачі за круглим столом» тощо.

4. Уроки за аналогією з відомими в суспільній практиці формами, жанрами, видами діяльності: урок-дослідження, інтерв'ю, репортаж, мозкова атака тощо.

5. Уроки, що імітують діяльність установ та організацій: урок-засідання наукової ради, урок-театр, урок-довідкове бюро тощо.

6. Уроки, що імітують будь-які заняття чи види робіт: заочна подорож, літературна прогулянка, літературний салон, подорож у минуле тощо.

7. Уроки з ігровою основою: конкурс, турнір, естафета, ділова гра тощо.

8. Внесення в хід уроку форм позакласної роботи: КВК, «слідство ведуть знавці», «клуб знайомств», «урок – «Що? Де? Коли? », урок – година запитань і відповідей тощо [10, 172].

Автори С. В. Савінова та Є. Є. Гугучкіна пропонують свою класифікацію: Урок-подорож; Урок-гра; Урок-казка;

Урок «В гостях ...»; Урок-зустріч; Урок-вікторина; Урок-змагання; Урок-конкурс; Урок-дослідження; Турнір кмітливих «Що? Де? Коли?» [9, 88].

Кандидат педагогічних наук, доцент Новокузнецького державного педагогічного інституту Т. Б. Кропачева вирізняє такі нестандартні уроки: Урок – КВК; Урок – казка; Урок – подорож; Урок – вистава; Урок – вікторина; Урок – ярмарок; Урок – гра; Урок – аукціон;

Урок – лекція; Урок – екзамен; Колективний урок; Урок – конференція; Урок – консультація; Урок – експедиція; Урок – «лісова газета»; Урок – змагання; Урок – «слідство ведуть знавці»; Інтегрований урок; Урок «ділова гра»; Урок – естафета; Урок – творчість; Урок - “Еврика”; Урок – «Клуб чомучок»; Урок – зустріч. [2, 57].

Особливо цінні можливості нестандартних уроків щодо розвитку та виховання учнів. Такі заняття цілком звернені до особистості кожного школяра. Головне місце відводиться елементам творчого пошуку. За різноманітністю форм – це мандрівки, змагання, ігри, живі журнали, телерадіопередачі тощо.

Старший вчитель Л. С. Марій школи-ліцею № 23 Прикарпатського університету в 2-3 класах практикує такі уроки (за структурно-композиційними особливостями) : Тематичний танок; Шкільне народне свято; Конкурс (змагання); Зустріч з людьми праці і цікавої долі; Фантастична подорож; Фестиваль народної казки; Тематичний концерт творів дитячого фольклору; Урок – казка за мотивами навчального матеріалу; Урок – гра (сюжетно-рольові ігри за творами, що вивчаються); Урок – подорож у світ чарівності; Урок – спектакль (інсценізація художніх і фольклорних творів); Тематичний концерт на теми навчального матеріалу [4, 6].

Успішність проведення оригінальних уроків залежить від ряду дій вчителя та учнів.

□ Проводиться детальна підготовка таких уроків: даються попередні завдання, пояснюється структура уроку,

□ Продумується хід занять з урахуванням рівня та здібностей як класу в цілому, так і окремих учнів, характеру і здібностей учнів, що отримали окремі завдання, послідовність операцій і т.д.

□ Окрема увага приділяється активізації діяльності всіх учнів, включаючи слабких, байдужих, педагогічно занедбаних, з тим, щоби всі були зацікавлені і включені в тому чи іншому виді в активну навчальну роботу.

Результативність нестандартних уроків проявляється, звичайно, у кожному конкретному випадку, але існують критерії, котрі показують наскільки ці уроки можуть виявити психолого-педагогічний потенціал, що закладений у них.

12.4. Організація ігрових навчально-виховних ситуацій спрямована на вирішення таких цілей:

1. Організаційно-діяльнісних – це розвиток ініціативи, вміння розробляти нестандартні рішення, вміння провести гру.

2. Інноваційних – розвиток творчого мислення дітей, прагнення нестандартно підходити до розв'язку ігрових ситуацій.

3. Комунікативних – сприяння розвитку у школярів вербальних і невербальних засобів спілкування.

4. Пізнавально-орієнтаційних – спрямованих на вміння орієнтуватися у психічних особливостях, динаміці стосунків, що виникають у ході гри, умовах, у яких вона відбувається.

5. Формування в учнів вміння управляти власними емоціями, настроєм.

6. Розвиток у дітей артистичних здібностей, кмітливості, впевненості.

7. Поєднання комунікативних здібностей із готовністю розділити обов'язки і прагнення до співробітництва.

До спільних ознак ми відносимо:

1. Ігрові навчально-виховні ситуації є своєрідними прийомами педагогічної взаємодії. Саме у процесі їх використання учні вчаться взаємодіяти між собою і готуватися до майбутньої взаємодії з різними людьми

2. Умовність ігрової ситуації. Вона характеризується двоплановістю діяльності і стосунків. З однієї сторони виступає учень із своїми характерними властивостями, а з іншої виступає ситуація зі своїми вимогами та умовами.

3. Невизначеність і символічність ігрової педагогічної ситуації. Як відзначалося вище, кожна ситуація не є калькою дійсності. По суті, описані «кроки» вчителя і учнів – це є символом певних дій. Але ці символи є невизначені і неконкретні.

4. Просторова часова властивість методів. У грі кожна ситуація є чітко обмежена в часі і просторі. Це робить ігрову діяльність динамічною і насиченою подіями.

5. Ігрові педагогічні ситуації вимагають від кожного учасника активності; знімають бар'єр між вчителем і учнями; дозволяють виявити індивідуальні здібності при розв'язанні задач, тобто вчать учнів взаємодіяти з вчителем у педагогічному процесі.

Імітаційна гра (або інсценування) – це поетапне програвання змісту і сюжетного розгортання певної ситуації.

Її особливостями є те, що спочатку учні під керівництвом вчителя моделюють квазіреальну ситуацію, хід її розв'язку, досліджують різні варіанти рішення. А пізніше йде програвання учнями даної ситуації з дотриманням всіх визначених моментів.

Після програвання обов'язкове обговорення, мета якого – діагностика результату, яка включає в себе аналіз розв'язку ситуації та рівень її оптимальності, а також готовність учнів до програвання ролей вчителя, батьків.

Імітаційне моделювання не вимагає від учнів індивідуальної творчості, а тільки вміння діяти за трафаретом.

До імітаційних ігор відносимо читання в ролях, використання театру „Рукавичка”, „Пальчикового театру”.

Складнішими видами імітаційної ігри є **симуляції** та **ситуативне** моделювання, хоча чіткого розмежування між ними в педагогічній літературі немає.

Симуляції – це створені вчителем ситуації, під час яких учні копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому економічному, політичному та культурному житті. Це своєрідні ігри з використанням чітко визначених (за законом або за традиціями) і відомих ролей та кроків, які повинні здійснити виконавці.

Готуючи учнів до симуляції, вчитель має не тільки розподілити ролі, а й з'ясувати з кожним виконавцем послідовність його дій та висловлювань, наприклад, виходячи з обов'язків тієї чи іншої ролі. Регламент всієї симуляції будується за чітким сценарієм, який збігається з проведенням такої процедури в реальному житті.

Отже, симуляції є „мініатюрною” версією реальності. Симуляція дає можливість учням глибоко вжитися в проблему, зрозуміти її зсередини. Наприклад, урок із трудового навчання проводять у формі „Фабрики”.

Ситуативне моделювання, як проектування педагогічних ситуацій, найчастіше використовується у виховному процесі. Воно включає у себе декілька етапів:

Перший етап – вивчення педагогічних ситуацій;

Другий етап – це етап постановки педагогічних задач (проблем) або їх «вичленування» із педагогічних ситуацій;

Третій етап – це проектування рішень, їх аналіз і, якщо потрібно, то визначення нових задач. Наприклад, учитель пропонує учням пограти ситуацію «Поведінка учня в міському транспорті».

Найчастіше ситуативне моделювання виступає як опосередкований виховний вплив на особистість учнів. У ньому часто використовують елементи гумору, сатири.

Рольова гра складніша, ніж імітаційне моделювання. Вона використовується для навчання школярів приймати самостійні рішення при умові невизначеності у творчій іг-

ровій обстановці, де уява створює всі основні умови реальної ситуації.

Особливостями даної гри є те, що учасниками є не весь клас, а декілька учнів. Вони отримують умову і завдання: без попереднього класного обговорення, але з обов'язковим індивідуальним обдумуванням (3 – 5 хв) програми певної ситуації і визначення рішення.

Використання рольової гри сприяє: а) діагностиці індивідуальних властивостей кожного учня, його схильності чи несхильності виконувати певну роль; б) дає можливість кожному школяреві поспробувати себе у різних ролях; в) розвиває їх творчі можливості; г) сприяє дотриманню умінь аналізувати, прогнозувати і передбачати розвиток подальших подій.

У кінці гри обов'язкове обговорення з метою аналізу і пошуку оптимальних шляхів розвитку, а також оцінення ситуації, що склалася.

Метод **ділової гри** більш складніший ніж метод імітаційної гри. Складність використання цих ігор у навчанні пов'язана з її особливостями (двопланова поведінка, відсутність персональної відповідальності кожного за результати дій; спрощене уявлення про реальність), що потребує від учня зусиль входження у гру. Потрібно, щоб учні були зорієнтовані на результати гри.

Ділова гра для дітей – це «репетиція» для їх подальшої діяльності. Кожна ділова гра відтворює який-небудь фрагмент діяльності і дає можливість не тільки програти якусь ситуацію в особах, але й дозволяє ліпше зрозуміти психологію її учасників, вивчити інтереси героїв.

Важливим завданням навчальних ділових ігор є відтворення в комплексі ігрових дій учнів важливих аспектів їх подальшого навчання. Особливістю навчальних ділових ігор є місце ролі вчителя під час заняття. В основному вчитель активно діє до початку гри і на стадії її підготовки. На відміну від інших методів активізації навчання ділова гра забезпечує самостійне навчання учнів і автоматичну об'єктивну оцінку результатів. Учитель, який як правило,

виконує роль адміністратора, лише контролює послідовність операцій і дає при необхідності консультації учасникам гри.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волкова Н. П. Педагогика. – К. : Академія, 2001. – С. 291 –294.
2. Кіліченко О. І. Ігрові методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів // Школа першого ступеня: теорія і практика. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, – 2003. - №7. – С.184, С.185, С.186, С.187, С.188, С.189
3. Кіліченко О. І. Чинники розвитку навчального середовища початкової школи // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. – № 3. – С. 105-108.
4. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М. : Знание, 1986. – С.19-28.
5. Кропочёва Т. В. Нетрадиционные уроки естествознания в начальной школе // Начальная школа. – 2002.- № 1. – С. 57-63.
6. Лещинский В. М., Кульневич С. В. Учимся управлять собой и детьми. – М. : Просвещение, 1995. – Гл. V1.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – С. 316-319.
8. Нестандартні уроки в початкових класах / за ред. С.Коцюбинської. – Методичний збірник № 14. – 2002. – 67 с.
9. Нетрадиційні форми навчання – один із шляхів підвищення майстерності вчителя // Шляхи підвищення ефективності навчально-виховного процесу в школі та педагогічному вузі: збірник наукових праць. – Частина 1. – Харків : ХДПУ, 1994. – С. 95-99.
10. Нові цінності утворення: тезаурус для вчителів і шкільних психологів. – Вип. 1. – М. : Прогрес, 1995. – С. 4-111.

11. Освітні технології / за заг. ред. О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 252 с.
12. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – Р. 8.
13. Пидкасистый П. И., Портнов М. Л. Искусство преподавания. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 212 с.
14. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: учебник для студентов педагогических вузов: В 2 кн.– М. : Владос, 1999. – Кн. 2. – С. 125-276.
15. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии в 2-х томах. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – С.15.
16. Савинова С. В., Гугучкина Е. Е. Нестандартные уроки в начальной школе. – Волгоград : Учитель, 2002. – 88 с.
17. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школ.– Hgn net Colledge. М.: Инноватор, 1997. – С. 177-184.
18. Слуцкий В. И. Элементарная педагогика или как управлять поведением человека: Книга для учителя. – М. : Просвещение, 1992. – С. 96-126.
19. Страницы современной педагогики: диалог теории и практики // под ред. С. М. Годника. – Воронеж, 1998. – 359 с.
20. Улановская И. М., Поливанова Н. И., Ермакова И. В. Что такое образовательная среда школы и как ее выявить? // Вопросы психологии. – 1998. – №6. – С. 18-24.
21. Ягунов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 353-363.

1.4. ПРАКТИЧНІ ТА ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1.

ТЕМА: Зміст педагогічної майстерності

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення поняття «педагогічна майстерність», її структурні компоненти, особливості педагогічної діяльності вчителя початкових класів, інтегроване поняття – «професійний потенціал педагога», поняття «педагогічна кваліметрія».

уміти – моделювати рівні педагогічної майстерності учителя, діагностувати і виміряти педагогічний професіоналізм.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: педагогічна діяльність, види педагогічної діяльності, професійний потенціал педагога, вроджені здібності особистості, спеціальні здібності особистості, спеціальна підготовка у ВНЗ, практична діяльність учителя, педагогічна майстерність, гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні навички і вміння, рівні педагогічної майстерності, педагогічна кваліметрія, діагностика і вимірювання педагогічного професіоналізму.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Специфіка педагогічної діяльності. Професійний потенціал педагогів.
2. Майстерність учителя. Її структура. Рівні педагогічної майстерності.
3. Педагогічна кваліметрія.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Занотуйте міркування видатних педагогів про педагогіку як науку, мистецтво чи технологію (В. П. Беспалька, П. П. Блонського, П. Ф. Каптерєва, К. Д. Ушинського та ін.).
2. Користуючись предметним покажчиком творів А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського, випишіть 4-5 думок про педагогічну майстерність учителя
3. Випишіть із статті К. Д. Ушинського „Про користь педагогічної літератури” судження про роль педагогічної діяльності.
4. Підберіть цитати з художніх і наукових текстів, прислів'я і приказки до даної теми.
5. Проаналізуйте передачі телебачення з метою визначення у них педагогічних думок.
6. Підберіть із психолого-педагогічної літератури матеріал, який допоміг би визначити шляхи, методи і форми діагностування та вимірювання педагогічного професіоналізму.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, скласти анотації
2. Напишіть реферати і повідомлення; розв'яжіть педагогічні задачі.
  1. Що таке педагогіка: наука чи мистецтво?
  2. Суспільна значущість професії вчитель початкових класів.
  3. Професіограма вчителя.
  4. Функції вчителя початкової школи.
  5. Педагогічна етика.

Творчий рівень:

Підберіть і змодельуйте педагогічні ситуації, де зображені вчителі різного рівня педагогічної майстерності. Проаналізуйте.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р. І.
2. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. – СПб : Издательство „Питер”, 2000. – Гл. 5.
3. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – 343 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – С. 417-420.
5. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – 155 с.
6. Духнович О. В. Народна педагогія про загальні правила наставляння // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л.Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 38-41.
7. Закон України “Про загальну середню освіту” // Освіта України., №25., 23 червня 1999 р. – Ст. 24.
8. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва. – К. : Вища школа, 1993. – С. 58-63.
9. Кіліченко О.І. Національне й загальнолюдське як чинники формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів // Єдність національного й загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей / збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 78–80.
10. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству. – М., 1990. – Гл. 1.
11. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 45, 48.
12. Макаренко А. С. Методика шкільного виховання // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 382-384.
13. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. – К. :ВАТ «КДНК», 2001. – Тема 5.

14. Мороз О., Омеляненко В. Перші кроки до майстерності. – К.: Знання, 1992. – С. 3-5.
15. Основы педагогического мастерства. / За ред. И. А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – С.27-33.
16. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – Р. 2.
17. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – С. 10-22, 27-35.
18. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс. – М.: ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. – Гл. 8.
19. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М.: Школа - Пресс, 2000. – Р.1.
20. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Єдність педагогічних поглядів і переконань учителів // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – С. 67-69.
21. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – С. 58-63.
22. Теоретичні основи педагогіки / За ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – Лекція 4.
23. Ягупов В. В. Педагогіка. – К.: Либідь, 2002. – Тема 6.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ.

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій – систематизація цитат із психолого-педагогічної літератури, які

допомагають визначити шляхи, методи і форми діагностування та вимірювання педагогічного професіоналізму.

ІІІ. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Структура педагогічної майстерності включає в себе такі компоненти:

1. Гуманістичну спрямованість
2. Професійну компетентність
3. Педагогічну діяльність
4. Здібності до педагогічної діяльності
5. Задатки
6. Педагогічні уміння

2. Провідними здібностями до педагогічної діяльності є:

1. Комунікативність
2. Самостійність
3. Перцептивність
4. Оптимістичне прогнозування
5. Динамізм особистості
6. Креативність
7. Здатність установлювати контакт із дітьми
8. Організаторські

3. До загальнопедагогічних умінь належать:

1. Емоційні, пізнавальні, практичні
2. Емоційні, пізнавальні, практичні, ціннісно-орієнтаційні
3. Емоційні, пізнавальні, практичні, ціннісно-орієнтаційні, комунікативні

4. Зміст професійної компетентності вчителя включає:

1. Знання предметів, що викладає
2. Знання предметів, що викладає, методики їх викладання
3. Знання предметів, що викладає, методики їх викладання, педагогіку, психологію
4. Правильної відповіді немає

5. Твердження, що гуманістична спрямованість - це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків є:

1. Вірне
2. Невірне.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте визначення понять:

Педагогічна діяльність – це...

Педагогічна майстерність – це...

Професійний потенціал педагога –це...

Педагогічна кваліметрія – це -

Структурними компонентами педагогічної майстерності є:

1.

...

Дайте визначення

Розшифруйте формулу ППП = Ппвз + Пчпз + Псп + Ппд

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАНОЇ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2.

ТЕМА: Шляхи розвитку педагогічної майстерності. Самовиховання і його значення

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – вимоги до особистості та професійної діяльності вчителя початкових класів, його функції, шляхи формування педагогічної майстерності, роль самовиховання у формуванні особистості вчителя початкових класів.

уміти – підготувати бесіду, розповідь про ідеал учителя початкових класів, скласти орієнтовну програму самовиховання.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: функція, навчальна, виховна, розвиваюча, діагностична, прогностична функції, самовиховання, самовдосконалення, рефлексивний і релятивний компонент самовиховання, самоаналіз, самооцінка, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, тренінг.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Суспільна значущість професії вчителя. Функції вчителя. Вимоги до вчителя початкових класів.
2. Шляхи формування педагогічної майстерності.
3. Роль самовиховання в професійному становленні, формуванні особистості вчителя початкових класів. Складові самовиховання.
4. Основні етапи самовиховання.
5. Способи самовиховання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Підберіть цитати, міркування видатних педагогів, письменників про вимоги до педагогічної діяльності та особистості вчителя.
2. Занотуйте міркування видатних педагогів про самовиховання. Використовуючи біографічні дані, статті, книги

3. Підберіть прислів'я і приказки до даної теми.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, скласти анотації
2. Напишіть реферати і повідомлення; розв'яжіть педагогічні задачі.
  1. Функції вчителя початкових класів.
  2. Які якостілюбимих вчителів вплинули на формування вашої особистості?
  3. Які негативні якості вчителів вам найбільше запам'яталися?
  4. Проаналізуйте, коли вперше і в чому проявилася ваша самовиховна активність?
  5. Оцініть, в якій мірі до цих пір ви займалися самоосвітою і самовихованням у вибраній професії.
  6. Самовиховання психофізичної природи майбутнього вчителя.
  7. Самовиховання в процесі оволодіння педагогічною майстерністю.
  8. Самовиховання соціальних якостей майбутнього вчителя початкових класів.
  9. Естетичне самовиховання майбутніх учителів.
  10. Які відмінності у самовихованні майбутніх учителів початкових класів на 1, 3, 5 курсах навчання?

Творчий рівень:

Напишіть програму професійного самовиховання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996.– Р. І.
2. Введение в специальность / под ред. А. И. Рувинского. – М. : Просвещение, 1988. – ГЛ. II.

3. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р. 5.1.
4. Духнович О. В. Народна педагогія про загальні правила наставляння // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С.38-41.
5. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.
6. Карпенчук С. І. Самовиховання особистості. – К. : ІЗМН, 1998. – 214 с.
7. Кіліченко О. І. Організація професійного самовиховання майбутніх учителів початкових класів // Українська система виховання: проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 159-162.
8. Кіліченко О. І. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. 2. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 43-51.
9. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 45, 48.
10. Макаренко А. С. Методика шкільного виховання // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 382-384.
11. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С. 27-33.
12. Педагогічна майстерність / За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – Р. 2.
13. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 10-15, 40-42, 254-258.
14. Подласый И. П. Педагогика: новый курс. – М. : ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. – Гл. 8.
15. Подласый И. П. Педагогика начальной школы. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Гл. 15.

16. Рувинский А. И., Соловьева. А. Е. Психология самовоспитания. – М. : Просвещение, 1982. – С. 22-29, 130.
17. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Єдність педагогічних поглядів і переконань учителів // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 67-69.
18. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 58-63.
19. Теоретичні основи педагогіки / за ред. О. Вишневського. – Дрогобич : Відродження, 2001. – Лекція 4.
20. Учителю о педагогической технике / за ред. А. И. Рувинского. – М. : Педагогіка, 1987. – Гл. 6.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

- I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.
- II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з чотирьох блоків. Перший блок – це мікропрактикум; другий - відповіді на тести; третій блок – заповнення картки для самостійної роботи; четвертий - підготовка бесіди на тему "Мій ідеал вчителя" і мікрровиступу "Я і професія вчителя".

- III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

Мікропрактикум. Спробуйте визначити, чи схильні ви до професій сфери “людина – людина”. Для цього дайте відповідь на наступні запитання, запропоновані Е. А. Климовим. Робите ви це для себе, тому довго не треба думати.

1. Чи вважають інші, що ви людина образлива, вразлива в спілкуванні (у відповідь на критику, зауваження)?
2. У вас довго залишається в душі осад від різного роду переживань, які виникають у спілкуванні (радості, печалі, прикrostі)?

3. У вас часто бувають підйоми і спади настрою?
4. Чи довго переживаєте ви критику в свою адресу?
5. Вас сильно втомлює шумна весела компанія?
6. Ви помітно відчуваєте утруднення, встидаєтесь, коли приходиться знайомитись з новими людьми?
7. Вам легше і приємніше дізнатися інформацію з книги, ніж спитати про це у інших?
8. Ви часто відчуваєте бажання відпочити на одинці, побути в тиші?
9. Ви довго підшукуєте потрібні слова, коли вам приходится розмовляти?
10. Чи ви надаєте перевагу вузькому колу постійних знайомих, чи широкому колу нових знайомих?

Якщо на більшість запитань ви відповіли “так”, то, очевидно, вам не дуже підійдуть професії з постійними і напруженими міжлюдськими контактами. У такому випадку вам необхідно працювати над собою, щоб добитися успіху.

А тепер “примірте” наступний короткий перелік особистих якостей, дуже важливих для професії сфери “людини-людина”:

1. Постійне хороше самопочуття в ході роботи з людьми.
2. Прагнення до спілкування з людьми.
3. Безкорисне включення в громадсько-організаторську, шефську та іншу подібну роботу.
4. Здатність швидко розуміти наміри, думки і настрої інших людей.
5. Здатність швидко розбиратися у взаємостосунках між людьми.
6. Здатність подумки ставити себе на місце іншої людини.
7. Здатність зберігати в пам’яті знання про індивідуальні якості різних людей.
8. Здатність знаходити спільну мову з різними людьми.
9. Здатність легко (без внутрішньої напруги) спілкуватися з новими людьми.

10. Прагнення проводити час з ровесниками чи молодшими, коли їх потрібно чим-небудь зайняти, залучити до роботи чи допомогти їм в чомусь.
11. Вміння владнювати розбіжності між ровесниками чи молодшими.
12. Вміння переконати ровесників чи молодших в доцільності того чи іншого плану дій.

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Твердження, що педагогічну цілеспрямованість розглядаємо як сукупність певних якостей особистості вчителя, зумовлених високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатністю оптимально вирішувати педагогічні задачі:

1. Вірне
2. Невірне

2. До мотивів трудової активності вчителів належать:

1. Суспільні і моральні мотиви
2. Почуття внутрішнього обов'язку
3. Бажання пізнати вихованців
4. Стійка потреба у викладацькій діяльності
5. Бажання зробити все за власною ініціативою

3. Положення, що професійне самовиховання – це усвідомлена діяльність, спрямована на можливу оптимальну реалізацію людиною себе як особистості є:

1. Вірне
2. Невірне
3. Неточне

4. Структура професійного самовиховання вчителя початкових класів включає такі компоненти:

1. Рефлексивний, релятивний
2. Самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, тренінг

5. До методів самовиховання належать:

1. Рефлексивний, релятивний
2. Самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, тренінг

6. Судження майбутнього вчителя про ступінь наявності в нього знань, умінь, навичок у співвідношенні з певним еталоном, зразком є:

1. Самоаналіз
2. Самооцінка
3. Самоспостереження

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Суспільна значущість учителя полягає в 1. ...
Професійні якості учителя: 1. ...
Які шляхи формування педагогічної майстерності ви знаєте? 1. ...
Дайте визначення понять, вкажіть їх загальні риси, відмінності: 1. Самовиховання – це ... 2. Самовдосконалення – це.. 3. Самоосвіта –це....
У структуру самовиховання входять такі компоненти: 1. ...
Дайте визначення поняття: Метод самовиховання – це...

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.

ТЕМА: Загальні основи організації цілісного навчально-виховного процесу

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення понять «педагогічний процес», «навчально-виховний процес», «вплив», «співробітництво», «взаємодія»; «педагогічна ситуація», «педагогічна задача», «конфліктна ситуація», «конфлікт», причини виникнення конфліктів;

уміти – моделювати способи організації навчально-виховного процесу, педагогічні ситуації, визначати деякі аспекти педагогічного втручання у конфлікт.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: педагогічний процес, навчально-виховний процес, вплив, співпраця, взаємодія, спілкування, стосунки, взаємостосунки, вербальні і невербальні засоби, вимога, навіювання, переконання, оцінювання, наслідування, гра; ситуація, педагогічна ситуація, педагогічна задача, конфліктна ситуація, конфлікт, причини виникнення конфліктів через учителя, причини виникнення конфліктів через учнів

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Педагогічний процес: структура і основні компоненти. Цілісність навчально-виховного процесу.

Способи організації педагогічного процесу:

- а) через вплив учителя на учнів;
- б) через співпрацю вчителя з учнями;
- в) через взаємодію вчителя з учнями.

3. Засоби педагогічної взаємодії.

4. Педагогічні ситуації. Педагогічна задача.

5. Конфлікт і конфліктна ситуація. Причини виникнення конфліктів у педагогічному процесі початкової школи..

6. Форми проявів педагогічних конфліктів. Деякі аспекти педагогічного втручання у конфлікт.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Занотуйте міркування видатних педагогів про способи організації навчально-виховного процесу в початковій школі.

а) через вплив учителя на вихованців;

б) через взаємодію вчителя

Частково-пошуковий:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.

2. Напишіть реферати і повідомлення; розв'яжіть педагогічні задачі.

1. Структура педагогічного процесу.

2. Охарактеризуйте стратегії та прийоми педагогічної взаємодії.

3. Роль переконання в організації навчально-виховного процесу.

4. Роль навіювання в організації навчально-виховного процесу.

Творчий рівень:

Підберіть і змоделюйте педагогічні ситуації

1. Змоделюйте педагогічну ситуацію як одиницю педагогічного процесу, організованого способом впливу вчителя на учня у початковій школі.

2. Змоделюйте педагогічну ситуацію як одиницю педагогічного процесу, організованого способом співробітництва вчителя й учнів.

3. Змоделюйте педагогічну ситуацію як одиницю педагогічного процесу, організованого способом взаємодії вчителя й учнів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освіта, 1991. – С. 58, 72, 76.
2. Андриади М. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1995 – Гл. IV.
3. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – Р. 5, 6.
4. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р.5.5, 5.7
5. Дубов И.Г. Такое многоликое влияние. – К. : Знание, 1989. – 80 с.
6. Киричук О. В. Проблеми психології педагогічної взаємодії // Психологія., – К.: Освіта, 1991. – Вип. 37 – С. 3-12.
7. Киричук О. В. Концепція виховання підростаючого покоління суверенної України // Рідна школа, 1991. – № 5. – С.33-40.
8. Кіліченко О. І. Сутність і функції педагогічної взаємодії // Вісник ПУ, Педагогіка, Вип. 1. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. - С. 38-42.
9. Кіліченко О. І. Способи організації навчально-виховного процесу в початковій школі // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип.. VIII - Івано-Франківськ : Плай, 2003. – С.3-9.
10. Коменський Я. А., Локк Д., Руссо Ж. Ж., Песталоцці Й. Г, Педагогическое наследие. – М. : Педагогика, 1987. – С. 40, 67
11. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М. : Знание, 1979. – С. 3.
12. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – С. 115-116.
13. Педагогика / Под ред. Бабанского Ю. К. – М. : Просвещение, 1980. – С. 74
14. Педагогіка / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Вища школа, 1986. – С. 9,12

15. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна, К.: Вища школа, 1997. – С.38-44, 240-251.
16. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривonos та ін.; за ред. І. А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 139-145, 316-322.
17. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. – М. : Просвещение, 1991. – 127 с.
18. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 59-62, 66, 67, 113.
19. Харламов И. Ф., Педагогика. – М. : Высшая школа, 1996. – С. 76
20. Ягупов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 178-181.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи, третій блок – моделювання педагогічних ситуацій з використанням різних способів організації педагогічного процесу.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Спосіб організації, який відображає взаємну активність і взаємозумовленість дій педагога та учнів, обов'язковий зворотний зв'язок і самостійний взаємовплив суб'єктів, що виявляється у самовихованні і самоосвіті називається:

1. Вплив учителя на учнів
2. Співробітництво вчителя з учнями
3. Взаємодія вчителя з учнями

2. Конфліктна педагогічна ситуація:

1. Завжди переростає у конфлікт
2. Інколи переростає у конфлікт
3. Ніколи не переростає у конфлікт.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте визначення понять і вкажіть спільні риси і відмінності: Вплив учителя на учня – це... Співпраця вчителя з учнями – це ... Взаємодія вчителя з учнями – це...
Педагогічний вплив буває: 1. ...
Засобами взаємодії є: 1. ...
Визначіть роль взаємодії-навіювання при організації навчально-виховного процесу в початковій школі
Визначіть роль взаємодії-вимоги при організації навчально-виховного процесу в початковій школі
Визначіть роль взаємодії-оцінювання при організації навчально-виховного процесу в початковій школі
Визначіть роль взаємодії-гри при організації навчально-

виховного процесу в початковій школі
Визначіть роль взаємодії-наслідування при організації навчально-виховного процесу в початковій школі
<p>Дайте визначення понять, вкажіть їх загальні риси і відмінності:</p> <p>Ситуація – це...</p> <p>Педагогічна ситуація – це...</p> <p>Конфліктна ситуація – це...</p> <p>Конфлікт – це ...</p>
<p>До причин виникнення конфліктів через учителів належить:</p> <p>1.</p> <p>...</p>
<p>До причин виникнення конфліктів через учнів належить:</p> <p>1.</p> <p>...</p>
<p>До умов переростання конфліктних ситуацій у конфлікт належить:</p> <p>1....</p>

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4.

**ТЕМА: Педагогічне спілкування і його функції.
Стилі спілкування вчителів початкових класів**

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення понять «спілкування», «педагогічне спілкування»; структуру педагогічного спілкування, його функції; стилі педагогічного спілкування, особливості авторитарного, ліберального, демократичного стилів, моделі педагогічного спілкування;

уміти – моделювати й аналізувати стилі й моделі педагогічного спілкування в початкових класах.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: спілкування, педагогічне спілкування, структура, пізнавальний, емоційний, ціннісно-орієнтаційний, практичний компонент, функції: пізнавальна, інформаційна, рольова, організаторська, стилі педагогічного спілкування, авторитарний стиль, демократичний стиль, ліберальний стиль, моделі педагогічного спілкування.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Поняття педагогічного спілкування.
2. Структура педагогічного спілкування.
3. Функції педагогічного спілкування.
4. Класифікація стилів педагогічного спілкування, різні точки зору.
5. Авторитарний стиль педагогічного спілкування.
6. Ліберальний стиль педагогічного спілкування.
7. Демократичний стиль педагогічного спілкування.
8. Моделі стилів педагогічного спілкування.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Підберіть із психолого-педагогічної літератури матеріал, в якому охарактеризовано педагогічне спілкування, його структура, функції.
2. Охарактеризуйте підходи до сучасних класифікацій стилів педагогічного спілкування.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Підберіть з психолого-педагогічної літератури тести, які допомогли б Вам провести самоаналіз стилів педагогічного спілкування.

Творчий рівень:

Підберіть і змоделюйте педагогічні ситуації

1. Підберіть ситуації, які б характеризували стилі спілкування вчителів із учнями молодшого шкільного віку.
2. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем авторитарного стилю спілкування.
3. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем ліберального стилю спілкування.
4. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем демократичного стилю спілкування.
5. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Глухар».
6. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Монблан»
7. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Китайська стіна».
8. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Товариш».
9. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Я сам».
10. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування «Локатор».

11. Змоделюйте педагогічну ситуацію з вчителем якому властива модель спілкування „Робот”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриади И. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1999. – Гл. III.
2. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – Р. 6.2.
3. Введение в специальность / под. ред. Л. И. Рувинского – М., 1988. – Гл. VI.
4. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – 5.5.
5. Дерябо С., Ясвин В. Гроссмейстр общения. – М.: Смысл, 2000. – 192 с.
6. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству. – М. : Педагогика, 1990. – С. 15-20.
7. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М. : Знание. – 1979. – С. 3-5.
8. Мудрик А. В. Общение школьников. – М. : Просвещение, 1987. – С. 13-59.
9. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С. 136-146.
10. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – Р. 2, 7.
11. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – Р. 7.
12. Познай себя: 30 популярных тестов. – М., 1992. – С. 33-39, 53-58.
13. Томан І. Мистецтво говорити.–К.: Політвидав України, 1989. – 293с.
14. Учителю о педагогической технике / Под. ред. Л.И. Рувинского– М.: Просвещение, 1987. – С. 42-45.
15. Ягупов В. В. Педагогіка.- К.: Либідь, 2002. – С. 181-82.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій блок – виконання практичних завдань; четвертий - за допомогою тестів для самооцінки визначити схильність до того чи іншого стилю педагогічного спілкування (впливу, взаємодії); п'ятий блок - за допомогою алгоритму (опорної схеми), поданої у Практичному занятті № 3, вирішення системи педагогічних ситуацій, де подані характеристики різних стилів педагогічного спілкування.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ.

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Твердження, що педагогічне спілкування є професійним спілкуванням учителя з учнями на уроці і поза ним, яке має педагогічні функції та спрямоване на створення сприятливого клімату, а також на іншу психологічну оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і учнями і в середині колективу є:

1. Вірне
2. Невірне

2. Сердечність, м'якість, агресивність, наглисть, підозрілість – це

1. Характер спілкування
2. Форма спілкування
3. Тон спілкування

3. Схильність бачити недоліки дітей і їх критикувати, ідеалізація учнів, інтерес чи байдужість до них – це

1. Характер стосунків з учнями
2. Форма стосунків з учнями

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Педагогічне спілкування – це...
Структура педагогічного спілкування включає у себе такі складові: 1. ...
До функцій педагогічного спілкування належить: 1. ...
Визначіть змістовну і формальну сторони авторитарного стилю педагогічної взаємодії
Визначіть змістовну і формальну сторони демократичного стилю педагогічної взаємодії
Визначіть змістовну і формальну сторони ліберального стилю педагогічної взаємодії
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Глухар».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Монблан».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Китайська стіна».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Товариш».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Я сам».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Локатор».
Дайте характеристику моделі спілкування вчителя з учнями молодшого шкільного віку «Робот».

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. **Вправи** на вироблення уміння природно діяти у ситуаціях педагогічного спілкування. Програйте уявну ситуацію: увійдіть у клас, відчиніть вікно, напишіть на дошці число, пройдіться по класу, приготуйте уявні матеріали, сядьте за стіл, класний журнал; встаньте, відчиніть двері і вийдіть з класу.

Повторіть вправу, змінивши ритм. Відшукайте той, який вам найбільше підходить.

2. Ті ж вправи, але з додатковими несподіваними завданнями: наприклад, ви сидите за столом, відкрили книгу (класний журнал), у цей час стук у двері - ваша реакція і т.п.

3. Ви знаходитесь в уявному класі з учнями. Перед початком уроку вирішили зробити перестановку. Оглянулися, зробили деякі зауваження, дещо переставили... У цей час дзвоник - ви починаєте урок.

4. Вправи на розвиток найпростіших навичок спілкування: увійдіть у клас і привітайтеся; увійдіть у клас і зверніть на себе увагу вербальними і невербальними засобами спілкування; зверніться до учня, використовуйте різні «пристосування» (прохання, вимоги, попередження, похвали і т.д.).

5. Ви готуетесь до пояснення матеріалу. Протягом декількох хвилин продумайте початок і програйте його перед уявним класом.

6. Уявіть, що ви заходите в клас, який до Вас настроєний негативно, агресивно, нейтрально, позитивно. Ваші дії?

7. Підготуйте і програйте ситуацію: Ви заходите в уявний клас, учні якого збуджені: а) після уроку фізкультури; б) після великої суперечки; в) у когось з учнів пропав песик; г) у когось з учнів захворіла бабуся.

8. Ви заходите у клас, у якому на попередньому уроці у вас був конфлікт. Ваші дії?

Частина вправ проводиться в ігровій формі.

1. Зайдіть в уявний перший клас. Поздоровайтеся і познайомтеся з учнями.

Завдання: після програвання ситуації опишіть :

- а) як ви настроювалися на вхід у «клас»?
- б) чи звернули увагу на «учнів», їх поведінку, реакцію?
- в) чи зможете описати настрій, з яким вони вас зустріли?

2. Ви в уявному класі. Біля дошки пояснюється новий матеріал. У цей час почувся шум... .

Завдання: програйте ситуацію із доповненням закінчення і опишіть:

- а) за допомогою якого прийому ви зняли роздратування;
- б) чи зуміли з емоційного виразу обличчя «учнів» зрозуміти, хто порушник?

3. Ви в уявному класі проводите перевірку домашнього завдання. Даєте запитання і просите відповіді учня С., який на Вас не реагує.

Завдання: після програвання ситуації опишіть:

- а) що дало емоційний поштовх для вирішення даної ситуації;
- б) за допомогою якого прийому ви зняли свою емоційну напругу?
- в) чи відчули ви емоційний стан «учня»?

4. У ході уроку в уявному класі ви дали невелику самотійну роботу. Галинка під час роботи склала рученята і заснула.

Завдання: програйте ситуацію і проаналізуйте:

- а) свою емоційну реакцію на поведінку дівчинки.
- б) чи зуміли Ви стримати свій «емоційний вибух»;
- в) проаналізуйте свою наступну поведінку;
- г) як Ви вважаєте, чому дівчинка заснула?

5. Ви ведете урок в уявному класі. Проминуло вже 15 хвилин і заходить Сергійко.

Завдання: програйте ситуацію і опишіть:

- а) свою емоційну реакцію на поведінку учня;

- б) які вербальні і невербальні засоби Ви використали у ході ситуації і чому;
- в) проаналізуйте своє рішення даної ситуації;
- г) чи однаково Ви відреагуєте на поведінку дитини залежно від того чи учень буде відмінником, чи хуліганом і бешкетником.

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ТЕСТИ ДЛЯ САМООЦІНКИ

ТЕСТ 1

Тест поданий нижче допомагає проаналізувати кількість використаних учителем засобів впливу на уроці. В основу питальника покладено «Репертуар впливів у процесі педагогічного спілкування», розроблений С. В. Кондрацькою.

ПРОТОКОЛ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ І УЧНЯ

Форма заняття _____
 Дисципліна _____
 Вчитель _____
 Клас _____
 Дата _____

№ п.п.	Засіб педагогічного впливу	Частотність використання	Сума	Частотність використання протягом 4 уроків	Сер. арифм.

ВЕРБАЛЬНІ ВПЛИВИ

1. Зауваження-питання
2. Зауваження-ствердження
3. Дисциплінування-наказ
4. Оклично-вказівна форма
5. Оклично-розповідальна форма
6. Звернення вчителя до порушника без первання нитки розповіді.
8. Гумор
9. Іронія
10. Незакінчене речення
11. Діалог
12. Вигук
13. Підвищення інтонації
14. Моралізування
15. Нотація
16. Погроза
17. Схвалення
18. Товариська насмішка
19. Критичне повчання
20. Дорікання
21. Прохання
22. Порада
23. Переконання
24. Вимога
25. Побажання
26. Підбадьорення
27. Пропозиція
28. Настанова
29. Інструктування
30. Навіювання
31. Заклик
32. Розпорядження
33. Команда
34. Монолог

НЕВЕРТАЛЬНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ

1. Жест
2. Погляд
3. Пауза
4. Плеск у долоні
5. Стукання по столі
6. Міміка (усмішка та ін.)
7. Пантоміміка
8. Зітхання
9. Погляд без переривання нитки розповіді
10. Зміна положення тіла

ВПЛИВ ШЛЯХОМ ЗМІНИ ЧИ ПІДБРАННЯ ПЕВНОЇ СИТУАЦІЇ

1. Учитель поправляє посадку учня
2. Викликає порушника відповідати
3. Підходить до учня
4. Бере в учня побічний предмет
5. Дає зрозуміти, що не хоче помічати порушника
6. Підходить до учня, говорить з ним, дивлячись йому в лице

ДИСЦИПЛІНУВАННЯ ШЛЯХОМ ПОКАРАННЯ

1. Вимога вийти з класу
2. Вимога встати
3. Вимога стати в кут
4. Вимога пересісти за другу парту
5. Вимога сісти за стіл

ТЕСТ 2

ТЕСТОВА КАРТА ОЦІНКИ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ

Відвідавши уроки вчителя початкових класів, дайте йому характеристику за нижче поданою схемою

1	Доброзичливий	5 4 3 2 1	Недоброзичливий
2	Стимулює ініціативу, допускає висловлювання власної думки, вільну поведінку учнів.	5 4 3 2 1	Авторитарний, не терпить заперечення власної думки, вільної манери, осаджує, постійно тримає учнів під жорстким контролем.
3	Зацікавлений, активний, «викладається».	5 4 3 2 1	Байдужий, «собі на думці».
4	Відкритий, не боїться висловлювати свої думки, показати свої недоліки.	5 4 3 2 1	Думає тільки про престиж, носить «маску», старається в будь-яких випадках триматися за свою соціальну роль.
5	Динамічний і гнучкий у спілкуванні, легко розв'язує проблеми, що виникають, «гасить» можливі конфлікти.	5 4 3 2 1	Не гнучкий, не бачить проблеми і не вміє зауважити конфліктну ситуацію.
6	Ввічливий і привітний з учнями, поважає їх гідність, інди-	5 4 3 2 1	Спілкування тільки «зверху вниз», однаковий зі всіма, не дифере-

	відуалізує спілкування з різними учнями.		нціює свого спілкування.
7	Може поставити себе на місце учня, подивитися на проблему (конфлікт) його очима, створити в учня, що говорить почуття, що його правильно розуміють.	5 4 3 2 1	Все бачить тільки зі своєї «дзвіниці», не уважний до того , хто говорить.
8	Активний, постійно знаходиться у спілкуванні, тримає клас у тонусі.	5 4 3 2 1	Пасивний, пускає спілкування на «самоплив».

При оцінюванні особливостей спілкування вчителів підкресліть відповідний бал за принципом:

5 - якість, що знаходиться зліва, розвинута дуже добре.

4 - якість, що знаходиться зліва, розвинута добре.

3 - у вчителя зустрічаються обидві якості.

2 - добре розвинута якість, що знаходиться справа.

1 - дуже добре розвинута якість, що знаходиться справа.

ТЕСТ 4

ВИЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ПЕВНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Просимо оцінити кожну якість відповіддю «так» або «ні».

1. Користуюся повагою в інших людей.
2. Здатна(ний) признати свою неправоту.
3. Мені завжди легко виступати перед аудиторією.
4. Впевнена(ний) у собі.
5. Мені властиве почуття гідності.
6. Часто прошу допомоги у інших.
7. Мені важко боротися із самою (самим) собою.
8. Інколи роблю те, про що потім жалію.
9. Я людина поступлива.
10. Я людина безініціативна.
11. Будь-який бруд лякає мене і викликає огиду.
12. Люблю відповідальність.
13. Знаю, що краще промовчати, коли схвильована (ний).
14. Умію постояти на своєму.
15. Я людина, яка шукає одобрення.
16. Я людина покладиста.
17. Я даю можливість іншим приймати рішення.
18. Я впевнена(ний), що будь-які вчинки раніше чи пізніше виявляються.
19. Самовпевнена і настирлива людина.
20. Мені легко захопитися новою ідеєю.
21. Я здатна(ний) визивати захоплення.
22. Я можу бути байдужою (жим).
23. Я людина покірлива.
24. Я люблю давати поради.
25. Вважаю за краще, щоби люди знали мою точку зору.
26. Я люблю змагання.
27. Я людина залежна, не самостійна.
28. Я здатна бути критичною до себе.
29. Моя поведінка залежить від громадської думки.
30. Я людина стидлива.
31. Я вдячна людина.

32. Я умію розпоряджатися, приказувати іншим.
33. Я можу бути поблажливою (вим), коли над мною сміються.
34. Я прагну переконати інших у перевазі моєї позиції.
35. Я людина ділова, практична.
36. Я невпевнена у собі людина.
37. Я завжди дружелюбна.
38. У мене є талант керівника.
39. Моє повсякденне життя заповнене цікавими справами.
40. Я впевнена у тому, що існує єдине правильне розуміння життя.
41. Я люблю коли мною керують.
42. Я вважаю, що
о людям потрібно більше довіряти.
43. Я не можу відмовитися від своїх намірів.
44. Я привик(ла) звертатися за порадами до інших.
45. Інколи мені здається, що я нічого не варта(тий).
46. Я здатна(ний) признати свою неправоту.
47. Стараюся не вступати у конфлікт.
48. Я люблю бути з людьми.

Для самопізнання особистості студентам пропонуємо питальник, який є системою позначень відносно стійких властивостей особистості у процесі взаємодії з іншими людьми і який характеризує їх схильність до певного стилю взаємодії.

Дану методику можна використовувати, як у індивідуальному, так і груповому аналізі. Тест укладений на основі методик Т.Лірі та В. П.Симонова.

У питальнику 48 якостей, що домінують у 6 основних секторах-октантах.

Октанти слідує за часовою стрілкою й орієнтовані на три осі: авторитарний, ліберальний і демократичний стилі педагогічної взаємодії.

Робота з тестом складається з декількох етапів.

На першому етапі – опрацювання даних відбувається у процесі підрахунку балів на кожній октанті за допомогою ключа до питальника.

КЛЮЧ ДО ПИТАЛЬНИКА

Номер октанти	Номер якості	Стиль педагогічної взаємодії
I	1, 12, 14, 21, 24, 32, 34,38	Авторитарний
II	4, 5, 19, 22, 26, 35, 40, 43	Авторитарний
III	2, 9, 10, 16, 23, 28, 30, 36	Ліберальний
IV	6, 15, 17, 27, 31, 37, 41, 47	Ліберальний
V	7, 8, 18, 33, 39, 44,45,46	Демократичний
VI	3, 11, 13, 20, 25, 29, 42, 48	Демократичний

На другому етапі отримані бали переносяться на дискограму, в якій відстань від центра відповідає числу балів на кожній октанті: мінімальне значення 0, максимальне 8. Вектори між собою з'єднуються і, утворюється профіль, який відображає певне уявлення досліджуваного про себе. Для визначення схильності групи до певного стилю педагогічної взаємодії вираховується середнє арифметичне за кожний профіль.

Підсумок балів за кожною октантою підраховується за допомогою ключа до опитувальника шляхом сумування відповідей «Так».

Після нанесення результатів на дискограму окреслений простір заштриховувався у відповідності до балів, які були отримані у кожній октанті. Таким чином отримуємо індивідуальний профіль стилю педагогічної взаємодії.

Внутрішній круг з граничним значенням 8 балів характеризує перевагу даного стилю педагогічної взаємодії.

ТЕСТ 5

СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Перед Вами 15 тверджень, оцініть за 5-ти бальною шкалою, як часто (5 - найбільша частота) вчителі початкових класів використовують саме такий стиль педагогічного спілкування з учнями молодшого шкільного віку.

1. Ефективну діяльність учнів на уроці вчитель забезпечує в основному за рахунок вольового нажиму на них	5 4 3 2 1
2. Чітко планує свою діяльність і вимагає того ж від учнів	5 4 3 2 1
3. Уміє проявити розумну ініціативу і в той і же час одобряє і підтримує корисні починання зі сторони дітей	5 4 3 2 1
4. Легко спілкується з дітьми, прагне не псувати з ними стосунки.	5 4 3 2 1
5. Прагне враховувати індивідуальні властивості й особистісний досвід школярів, їх активність і потреби	5 4 3 2 1
6. Любить проводити бесіди на теми моральності і моралі	5 4 3 2 1
7. Здатний ризикувати при виборі форм і методів навчально-виховної роботи	5 4 3 2 1
6. Любить себе хвалити і завищувати оцінки дітям	5 4 3 2 1
9. Впевнений у собі	5 4 3 2 1
10. Уміє «погасити» конфлікту ситуацію	5 4 3 2 1
11. Часто «забуває» про свої вимоги	5 4 3 2 1
12. Досить рідко хвалить учнів, в основному їх сварить	5 4 3 2 1
13. Не впевнений у собі	5 4 3 2 1
14. Старається не вступати ні в які конфлікти	5 4 3 2 1
15. Уміє вислуховувати думку учнів	5 4 3 2 1

А - дії 1, 2, 6, 9, 12 характеризують авторитарний стиль педагогічної взаємодії.

Д - дії 3, 5, 8, 10, 15 характеризують демократичний стиль педагогічної взаємодії.

Л - дії 4, 7, 11, 13, 14 характеризують ліберальний стиль педагогічної взаємодії.

20 і більше балів свідчить про більшу належність педагога до стилів А, Д, Л.

12-14 балів означає, що вчитель схильний проявити саме цей тип педагогічної взаємодії.

ЗАГАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК (по всьому тестові) у 50-60 балів свідчить про прагнення вчителя взаємодіяти з учнями.

ПОКАЗНИК у 20-30 балів свідчить про пасивність педагога під час взаємодії з учнями.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Якому стилю педагогічної взаємодії характерні такі риси : чітко планує майбутню діяльність і вимагає того від інших, стиль мови командний, не вірить у здібності учнів, свою думку вважає єдино правильною:

1. Авторитарний
2. Демократичний
3. Ліберальний

2. Якому стилю педагогічної взаємодії характерні такі риси : форма звертання до учнів часто міняється, любить себе хвалити, завищує оцінки дітям, фактично за низький результат праці може звітуватися як за ніби виконану колосальну роботу, розвивається ініціатива в учнів:

1. Авторитарний
2. Демократичний
3. Ліберальний

3. Якому стилю педагогічної взаємодії характерні такі риси: тон звертання дружній, товариський, вміє вислухати дітей, є неофіційним лідером класу, має чіткий перспективний план:

1. Авторитарний
2. Демократичний
3. Ліберальний

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Змодельовати і програти систему педагогічних ситуацій, в яких показані вчителі різних стилів і моделей спілкування

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5.

ТЕМА: Проблема педагогічного співробітництва у практичній педагогіці

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – особливості роботи В. О. Сухомлинського; його думки і висловлювання про вимоги до особистості й майстерності вчителя, про особливості співпраці учителя і дітей, про значення слова при організації навчально-виховного процесу; особливості і специфіку роботи А. С. Макаренка, його думки, висловлювання про паралельну дію вчителя і вихованців, про значення ризику в педагогічній діяльності, про педагогічну майстерність; особливості педагогічної діяльності вчителів-новаторів С. П. Логачевської, Ш. О. Амонашвілі, С. М. Лисенкової, В. Ф. Шаталова; накопичену сучасною школою палітру освітніх технологій, напрацьовані підходи до гуманізації педагогічної взаємодії педагога з дитиною і колективом у цілому;

уміти – моделювати і аналізувати педагогічні ситуації, описані в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка; моделювати і аналізувати педагогічні ситуації, описані, як досвід учителів-новаторів.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: В. О. Сухомлинський: майстерність учителя, роль слова, розвиток у дітей уваги, уяви, пам'яті, співпраця вчителя і учнів; А. С. Макаренко: педагогічна майстерність, талант, паралельна дія вчителя і учнів, індивідуальна дія, ризик, такт; диференційований підхід, співтворчість, співпраця, випереджуюче навчання, опорні схеми, навчання блоками, щадна педагогіка, диференційоване навчання за С. П. Логачевською, опорні схеми, випереджуюче навчання, коментоване читання за С. М. Лисенковою, гуманна педагогіка за Ш. О.Амонашвілі, спілкування за В. М. Шаталовим.

ПЛАН

1. В. О. Сухомлинський про особливості організації навчально-виховного процесу в початковій школі і роль вчителя.
2. Визначить основні положення А. С. Макаренка про вимоги до вчителя..
3. С. П. Логачевська і диференційований підхід. Учні – співавтори уроку.
4. Особливості спілкування на уроках і позаурочний час Ш. О. Амонашвілі.
5. Врахування індивідуальних можливостей дітей при випереджувачому навчанні С. М. Лисенкові.
6. Стиль спілкування В. Ф. Шаталова.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Підтвердіть цитатами з педагогічних творів В. О. Сухомлинського положення про роль слова у навчально-виховному процесі.
2. Чи впливає талант на рівень педагогічної майстерності. Знайдіть обґрунтування у творах А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського.
3. Наведіть цитати з творів Ш. О. Амонашвілі, де показано його особливості спілкування на уроках і в позаурочний час.

Реконструктивний рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Напишіть реферати і повідомлення.
  1. Охарактеризуйте основні професійні якості В. О. Сухомлинського як вчителя.
  2. Основні положення В. О. Сухомлинського про особливості педагогічного спілкування і педагогічних стосунків учителя та учнів.

3. Роль особистості вчителя у гармонійному розвитку учнів на думку В. О. Сухомлинського.

4. Охарактеризуйте професійні якості А. С. Макаренка як вчителя.

5. Чому А. С. Макаренко пов'язує поняття «ризик» і «такт»?

6. Особливості диференційованого навчання, визначені С. П. Логачевською.

7. Методологічні основи педагогіки Ш. О. Амонашвілі.

8. Психолого-педагогічна характеристика С. М. Лисенкової як вчителя.

9. «Щадна педагогіка» за В. Ф. Шаталовим.

Творчий рівень:

Підберіть і змодельуйте педагогічну ситуацію, у якій би використовувався досвід:

а) В. О. Сухомлинського;

б) А. С. Макаренка;

в) С. П. Логачевської;

г) Ш. О. Амонашвілі;

г) С. М. Лисенкової;

д) В. Ф. Шаталова.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій - за допомогою алгоритму (опорної схеми), поданої у Практичному занятті № 5, вирішення системи педагогічних ситуацій.

цій, вибраних з педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1). Цей педагог стверджує, що ефективним способом організації співробітництва на уроці є створення ситуації вільного вибору учнями навчального завдання.

Приклад

На дошці «посміхнулося» сонечко. Кожний промінець має свою назву і номер свого завдання. Учні вибирають спочатку якість людини, а потім відповідно і завдання.

Таким чином, діти не тільки вибирають тренувальні завдання, а й розв'язують певну моральну задачу.

Приклад

У мене в руках невеликий м'ячик.

– Яка сума чисел 4 і 5?

М'яч летить у правий кут класу. Хто його впіймає, той і буде відповідати.

– 9 ! – говорить учень, який впіймав м'яч, і кидає його мені.

– Різниця чисел 9 і 3 дорівнює 8. Чи правий я? – м'яч летить в напрямку парт середнього ряду.

– Ви не праві! Різниця чисел 9 і 3 складає 6! – і м'яч повертається до мене. І так далі.

Завдання:

- 1) Чий досвід використаний в педагогічних ситуаціях?
- 2) Як Ви вважаєте, чи варто його використовувати у початковій школі?
- 3) Спроектуйте етапи використання даної педагогічної ситуації у початкових класах.

2). Спосіб диференціювання навчальної роботи цього педагога включає такі ключові поняття: прийом багаторазового пояснення нового матеріалу, вибір учнями завдань за варіантами для самостійної роботи на основі самооцінки своїх можливостей, завершення уроку виконанням спільної роботи.

Кожен учень повинен дістати таке навантаження, яке відповідає його можливостям, а обов'язок учителя – створювати умови для активізації зони найближчого розвитку всіх дітей.

Приклад

На уроці математики вчитель пропонує сильним учням уважно прочитати задачу, скласти подібну й розв'язати її виразом. Середній – розв'язати задачу двома способами, а слабшим – за запитанням.

Завдання:

- 1) Чий досвід використаний в педагогічній ситуації?
- 2) Як Ви вважаєте, чи варто його використовувати у початковій школі?
- 3) Спроектуйте етапи використання даної педагогічної ситуації у початкових класах.

3). Цей педагог задає питання: що потрібно, щоб успішно навчалися всі? Відзначає, що багатьом просто не вистачає часу для того, щоб засвоїти теми.

Приклад

Від 10 відняти 7 – Оленка ніяк не може підрахувати, хоч як не намагаємося навчити її всі разом: 10 – це 7 і 3, 7 віднімаємо, 3 залишається.

Не розуміє сьогодні, не розуміє завтра, не справляється з самостійною роботою. Але проходить місяць, півтора. У Оленки ті ж самі труднощі у засвоєнні нового, а от від 10 відняти 7 чи іншу задачу з давно пройденого розв'язує. Допоміг час, постійні вправи. Отже, потрібно

дати дітям цей необхідний для міцного й глибокого засвоєння знань і умінь час, довше й всебічно працювати з кожною вивченою темою. Але як це зробити, не відстаючи від строків, затверджених програмою? Відповідь може видаватися парадоксальною: потрібно випереджати програму! А для цього необхідно по-новому будувати процес навчання, тобто урок.

Приклад

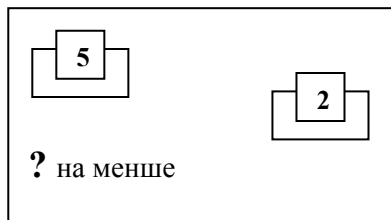
Педагог пропонує *опорні схеми*; коментоване керування.

Опорні схеми – це висновки, які народжуються на очах в учнів у момент пояснення, і оформляються у вигляді таблиць, карток, набірних полотна, креслення, малюнка. Наприклад, на уроці вводяться опорні схеми – набірні полотна простих задач. Вони зручні для аналізу, сприйняття головної думки задачі, вироблення математичної технології, доведення вибору дій спочатку в простих, згодом і в складених задачах.

Приклад

Фарби коштують 5 грн., олівець – на 2 грн. менше. Скільки коштує олівець?

Один учень міркує (виділяє умову задачі): «Ми знаємо, що фарби коштують 5 грн.; ми знаємо, що олівець коштує на 2 грн. менше». Другий учень (чи вчитель) заповнює в цей час кишеньки схеми даними задачі (цифрами). Опорні схеми тверді, зроблені з картону, закріплені на дошці.

Третій учень виділяє запитання («у задачі запитується: скільки коштує олівець?»). Четвертий складає розв'язок. П'ятий доводить вибір дії. Шостий коментує відповідь задачі.

Коментоване керування, об'єднуючи три дії (міркую, говорю, запитую), дає змогу зробити навчальну працю осмисленою й водночас забезпечує зворотний зв'язок: дає вчителю можливість контролювати рівень знань учнів, вчасно помітити відставання. Діяльністю класу на уроці керує не лише учитель, а й учні. Учень говорить усе, що він робить за завданням учителя від початку до кінця, й веде за собою решту учнів.

Приклад

На дошці записаний приклад: $5 + 2$.

– Веди, Павлику!

– Пишу 5, пишу «плюс», пишу 2, лічу: ставлю указочку на цифру 5, додаю 2 (один, два), вийде 7, пишу 7.

Термін «веди» ввійшов у наші уроки замість традиційного й такого лякаючого «Відповідай!..».

Завдання:

- 1) Чий досвід використаний в педагогічних ситуаціях?
- 2) Як Ви вважаєте, чи варто його використовувати у початковій школі?
- 3) Спроекуйте етапи використання даної педагогічної ситуації у початкових класах.

4). Цей педагог пропонує метод ланцюжка.

Його зручніше застосувати на останньому уроці. Перший учень розв'язав задачу і відразу ж віддав її на перевірку вчителю. Час перевірки не менше 10 секунд. Зошит повертається учневі. Ось ще піднята рука: задачу записав другий. Перевіряти правильність розв'язання другого буде перший учень. Третього другий і т.д. Це ланцюжок. Перший учень після перевірки розв'язання в другого йде додому і т. д.

Приклад

Йде проміжний урок, а зошити із записами вправ сиплються як із рогу достатку. Неминуча пробка. Але пробки не буде: той, хто перший розв'язав, продовжує перевіряти знову й знову зошити, що надходять. Після кожного перевіреного до нього приєднується новий помічник, і до кінця уроку не залишається в класі жодного учня, який би не закінчив запису розв'язання задачі.

Також цей педагог пропонує виклад матеріалу блоками (тема, розділ).

Існує 7 етапів роботи над теоретичним матеріалом:

1. – розгорнуте, образно-емоційне пояснення вчителем відібраних для уроку параграфів;
2. – стислий виклад навчального матеріалу за опорним плакатом;
3. – вивчення опорних сигналів, які одержує кожний учень;
4. – робота з підручником і аркушем опорних сигналів у домашніх умовах;
5. – відповіді за опорними сигналами;
6. – письмові відтворення опорних сигналів на наступному уроці;
7. – постійне повторення й поглиблення раніше вивченого матеріалу.
- 8.

Завдання:

- 1) Чий досвід використаний в педагогічній ситуації?
- 2) Як Ви вважаєте, чи варто його використовувати у початковій школі?
- 3) Спроектуйте етапи використання даної педагогічної ситуації у початкових класах.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Назвіть основні положення В. О. Сухомлинського про особливості педагогічного спілкування і педагогічних стосунків учителя та учнів.
Підтвердіть цитатами з педагогічних творів В. О. Сухомлинського положення про роль слова у навчально-виховному процесі.
Яка роль особистості вчителя у гармонійному розвитку учнів на думку В. О. Сухомлинського
Що розуміє А. С. Макаренко під поняттям «паралельна дія вчителя і учнівського колективу».
Визначіть основні положення методики А.С. Макаренка індивідуальної дії.
Чому А.С.Макаренко пов'язує поняття «ризик» і «такт»?
Назвіть основні методи і прийоми диференційованого навчання, визначені С. П. Логачевською.
Наведіть цитати з творів Ш. О. Амонашвілі, де показано його особливості спілкування на уроках і в позаурочний час.
Дайте визначення положень В. Ф. Шаталова «навчання блоками». «щадна педагогіка».

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Виберіть з творів В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка цитати, де були б описані педагогічні ситуації, де зображені різні стилі і моделі педагогічного спілкування і педагогічних стосунків.

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. Размышление о гуманной педагогике. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.
2. Амонашвілі Ш. О. До школи у шість років / Педагогічний пошук. К. : Рад. шк., 1988. – С. 3-47.
3. Ершова А. П. Режиссура урока: общение и поведение учителя: М. : Флинта, 1998. – С. 160-188.
4. Лисенкова С. М. Коли легко вчитися / Педагогічний пошук. К. : Рад. шк., 1988. – С. 3-47.
5. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі. – Донецьк: ЦПА, 1998. – 288 с.
6. Макаренко А. С. Педагогическая поэма // Макаренко А. С. Избранные произведения в 3 т. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1.
7. Макаренко А. С. Советское школьное воспитание, лекция третья // Макаренко А. С. Избранные произведения в 3 т. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 3., С. 126-144.
8. Освітні технології / за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К. – 255 с.
9. Савченко О.Я. Урок в початкових класах. – К. : Освіта, 1993. – С. 43-60.
10. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. // Сухомлинський В. О. Тв. у 5-ти томах. – К. : Рад. Школа, 1975. – Т. 1, – С. 588-604.
11. Сухомлинський В. О. На нашій совісті людина. // Сухомлинський В. О. Тв. у 5-ти томах. – К. : Рад. школа, 1975. – Т. 5. – С. 203-217.
12. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. // Сухомлинський В. О. Тв. у 5-ти томах. – К. : Рад. Школа, 1975. – Т. 1. – С. 197-202.
13. Сухомлинський В. О. Слово про слово. // Сухомлинський В. О. Тв. у 5-ти томах. – К. : Рад. Школа, 1975. – Т. 5. – С. 165-167.

14. Сухомлинський В. О. Учитель і діти // Сухомлинський В. О. Тв. у 5-ти томах. – К. : Рад. школа, 1975. – Т. 5. – С. 195-203.
15. Шаталов В. Ф. Навчати своїх, навчати кожного / Педагогічний пошук. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 127-198.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6.

ТЕМА: Педагогічний такт учителя

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – поняття “педагогічний такт”, “педагогічна тактика”, шляхи й умови оволодіння педагогічним тактом;

уміти – моделювати і розв’язувати педагогічні ситуації.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: педагогічний такт, тактика, тактовний учитель, нетактовний, морально-психологічні якості учителя.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Поняття педагогічного такту і тактики.
2. Педагогічний такт. Морально-психологічні якості особистості вчителя як передумови педагогічного такту.
3. Умови оволодіння педагогічним тактом.
4. Принципи педагогічного такту.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Самостійна робота – 3 рівнів: репродуктивного; реконструктивного, творчого.

Репродуктивний рівень:

1. Підберіть із психолого-педагогічної літератури цитати про особливості педагогічного професійного такту і умови його формування.

2. Користуючись предметним покажчиком творів В.О.Сухомлинського, випишіть 4-5 думки про педагогічний такт і його роль в діяльності учителя.
3. Випишіть цитати із творів А.С.Макаренка і К.Д.Ушинського про значення такту в педагогічній діяльності вчителя.
4. Із праці І.О. Синиці „Педагогічний такт і майстерність учителя” виберіть цитати про особливості педагогічного такту і педагогічної тактики.

Реконструктивний рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Написати реферати і повідомлення;
  - а) Чи тотожні поняття „культура поведінки вчителя” і „такт вчителя”. Що спільне, а що відмінне у цих поняттях.
  - б) Ознаки педагогічного такту.
  - в) Що спільне, а що відмінне у поняттях „педагогічна тактика” і „педагогічна технологія”.

Творчий: Підібрати і змоделювати педагогічні ситуації

1. Підберіть педагогічні ситуації, де було показано тактовність чи нетактовність учителя початкових класів.
2. Змоделюйте педагогічні ситуації, які показали би різні види і градації педагогічної тактики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р.5.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – С. 325.
3. Морозов О., Омельченко В. Перші кроки до майстерності. – К. : Знання, 1992. – Р. 2.6.
4. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. – К. : Просвіта, – Р. 4.14.
5. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С. 146-159.

6. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 304-316.
7. Сухомлинський В. О. Лист про педагогічну етику // Сухомлинський В. О. Вибр. тв. В 5 т. – К. : Рідна школа, 1975. – Т.5. – С. 594-600.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибр. тв. В 5 т. – К. : Рідна школа, 1975. – Т. 3. – С. 456-481.
9. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К. : Рад. шк., 1989. – 319 с.
10. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983. – С. 214 – 215 або // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 36-38.
11. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя. – К. : Рад. школа, 1988. – 220 с.
12. Ягупов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 182-184.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій - за допомогою алгоритму (опорної схеми), поданої у Практичному занятті № 5, вирішення системи педагогічних ситуацій.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Положення, що педагогічний такт – це форма поведінки, коли вчитель йде на моральний компроміс, в ім'я високих моральних цілей є:

1. Вірне
2. Невірне
3. Неповне

2. Які з перелічених нижче положень є умовами, що сприяють оволодінню педагогічним тактом:

1. Любити дітей, показувати свою любов
2. Спостерігати, бачити внутрішні пружини поведінки
3. Орієнтуватися в педагогічних ситуаціях
4. Використовувати доцільний спосіб впливу
5. Бути витриманим, справедливим
6. Бути творчим вчителем з почуттям гумору

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте визначення понять, вкажіть їх загальні риси і відмінності:

Педагогічний такт – це...

Педагогічна тактика – це...

До умов оволодіння педагогічним тактом належать:

1.

...

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7.

ТЕМА: Педагогічна майстерність і авторитет учителя

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення поняття «авторитет», його зміст, структуру, фактори становлення;

уміти – визначати критерії і рівні авторитету.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: авторитетний педагог; компоненти: професійний, особистісний, соціальний, рольовий; фактори: зовнішній і внутрішній; критерії: дійсний авторитет, високий, справжній, істинний; рівні: позиційний, функціональний, особистісний; принципи успіху в спільній діяльності, опосередкованості, врахування ціннісних орієнтацій, мотивацій і потреб, дискретності, збалансованості, педагогічних задач, вимогливості з повагою, активності.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Суть і зміст авторитету учителя.
2. Структура авторитету.
3. Суб'єктивні та об'єктивні фактори становлення авторитету учителя.
4. Критерії та рівні авторитету.
5. Психолого–педагогічні принципи побудови авторитету учителя.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Самостійна робота – 3 рівнів: репродуктивного; реконструктивного, творчого.

Репродуктивний рівень:

Занотуйте міркування видатних педагогів, філософів про авторитет і його значення у педагогічній діяльності вчителя.

Реконструктивний рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Напишіть реферати і повідомлення:
  - 1). Чи завжди вчитель демократичного стилю спілкування є авторитетним у учнів.
  - 2). Психолого-педагогічні принципи побудови авторитету вчителя.

Творчий рівень:

Підберіть і змодельуйте педагогічні ситуації в якій охарактеризовані особливості авторитетного учителя.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освіта, 1991. – С. 31-32.
2. Андриада И. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1999. – Гл. V.
3. Галузьяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. - Віниця, 2001. – С. 43-45.
4. Васянович Г. Педагогічна етика. – Львів : Норма, 2005. – С. 275.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – С. 14.
6. Лихачев Б. Педагогіка. – М.: ЮРАЙТ, 1999. – С. 186-191.
7. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М.Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 14.
8. Писаренко В.И., Писаренко И.Я. Педагогический авторитет [учителя] // Писаренко В.И., Писаренко И.Я. Педагогическая этика. – Минск, 1986. – С. 88-95.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій - за допомогою алгоритму (опорної схеми), поданої у Практичному занятті № 9, вирішення системи педагогічних ситуацій.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Твердження, що авторитет учителя – це соціокультурний феномен, який якісно характеризує систему стосунків педагога, визначає його професійно-особистісний статус, прийняття і признання його пріоритетної ролі в системі суб'єктно-суб'єктних стосунків.

- а) вірне
- б) невірне.

2. Рольовий компонент педагогічного авторитету включає такі елементи:

- а) посаду, яку займає педагог;
- б) права й обов'язки;
- в) соціальну значимість професії;

3. Соціальний компонент педагогічного авторитету включає такі елементи:

- а) соціальний престиж професій
- б) права й обов'язки;
- в) соціальну значимість професії;
- г) соціальні стереотипи.

4. Особистісний компонент включає:

- а) ціннісну складову;
- б) характерологічну складову;
- в) соціальну значимість професії;
- г) культурологічну складову.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Охарактеризуйте визначення: Авторитет учителя – це...
Внутрішня сторона авторитету – це...
Зовнішня сторона авторитету – це...
Визначте елементи складових авторитету вчителя: Професійна : Особистісна: Соціальна: Рольова:
До факторів, що сприяють становленню авторитету належать: 1. ...

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8.

ТЕМА: Педагогіка як практична режисура.
Педагогічна техніка як прийом організації поведінки вчителя початкових класів.

Артистицизм учителя.

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення поняття «педагогічна техніка», «педагогічна технологія», їх роль у організації навчально-виховного процесу; роль артистицизму в структурі особистості педагога, спільне і відмінне в театральному і педагогічному мистецтві, шляхи використання системи К. Станіславського в процесі вирішення педагогічних ситуацій;

уміти – використовувати елементи системи К. Станіславського в організації педагогічного процесу в початковій школі, власної педагогічної діяльності.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: педагогічна техніка, педагогічна технологія, зовнішня і внутрішня сторона педагогічної техніки, педагогіка, мистецтво, наука, система К. С. Станіславського, артистицизм учителя.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Поняття «педагогічна техніка» і «педагогічна технологія».
2. Педагогічний артистицизм як професійна й особистісна характеристика вчителя. Спільне і відмінне в театральному і педагогічному мистецтві.
3. Значення системи К. Станіславського в розв'язанні та програванні педагогічних ситуацій.
4. Професійно-педагогічний тренінг.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Самостійна робота – 3 рівнів: репродуктивного; реконструктивного, творчого.

Репродуктивний рівень:

1. Підберіть із психолого-педагогічної літератури цитати, в яких відображається значення театральної майстерності в педагогічній діяльності вчителя.
2. Доберіть цитати про необхідність вправління у педагогічній техніці для зростання педагогічної майстерності вчителів.
3. Випишіть із праць А.С. Макаренка про значення педагогічної техніки, як складової педагогічної майстерності.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Написати реферати і повідомлення; розв'язати педагогічні задачі.
  1. Обґрунтуйте чи заперечте положення “педагогічна діяльність – це мистецтво”.
  2. Урок – це театр одного актора?
  3. Чинники і умови, що впливають на успішний розвиток педагогічного артистицизму.
  4. Критерії та методи діагностики педагогічного артистицизму.

Творчий рівень:

1. Напишіть міні-твір „Що ви вважаєте для себе важливим в галузі театральної педагогіки?”
2. Зобразіть схему, де показано спільне і відмінне в театральному мистецтві.
3. Ваші роздуми над проблемою: „Режисура уроку – творчість чи стандартність?”

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян Л. Ц. Театральная педагогика. – К. : Лібра, 1996. – Р. 2.
2. Бондар В. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі. – К. : Школяр, 2000. – Р. III.
3. Булатова О. С. Педагогический артистизм. – М.: АСАДЕМА, 2001. – 240 с.
4. Ершова А. П., Букатов Н. П. Режиссура урока : общение и поведение учителя. – М. : Флинта, 1998. – Р. 1.
5. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К. : ПМІБ, 1997. – Гл. IV, Гл. V.
6. Кіліченко О. І. Професійно-педагогічний тренінг. – Івано-Франківськ, 2000. – 31 с.
7. Козин А. П. Умей владеть собой. – М. : Знание, 1987. – С. 28-30, 37-62.
8. Мороз О., Омеляненко В. Перші кроки до майстерності. – К. : Знання. – 1992. – С. 4-5.
9. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. – К. : Просвіта, 2000. – Р. 1.1.
10. Основы педагогического мастерства // за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – Гл. 2.
11. Педагогічна майстерність // за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – Р. 3, 5.
12. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – Р. 3, 5, 6.
13. Станиславский В. О. Моя жизнь в искусстве. – М. : Искусство, 1983. – 424 с.
14. Станіславський К. С. Работа актора над собою: Ч. 1 і 2. – К. : Мистецтво, 1953. – 671 с.
15. Сухомлинський В. О. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної діяльності // Сухомлинський В. О. Повн. збір. тв. у 5 т. – К. : Радянська школа, 1975. – Т. 2. – С. 429-432.
16. Учителю о педагогической технике / под ред. Л. И. Рувинского. – М.: Педагогика, 1987. – Р. I.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів складається з чотирьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій - зображення схеми, де показано спільне і відмінне в театральному мистецтві, четвертий блок - ознайомлення з поняттям “професійно-педагогічний тренінг” (ППТ).

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Оволодіння комплексом прийомів, які допомагають вчителю глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у навчально-виховній роботі є:

- а). Педагогічною технікою
- б). Педагогічною технологією

2. Система знань, необхідних учителю для розв’язання стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань під час організації навчально-виховного процесу є:

- а). Педагогічною технікою
- б).. Педагогічною технологією

3. Які з поданих нижче принципів є принципами К.С. Станіславського, що можуть бути застосовані у процесі формування майбутнього педагога:

- а). Принцип життєвої правди
- б). Принцип доступності
- в). Принцип ідейної спрямованості , вчення про надзавдання
- г). Принцип систематичності та послідовності

- г). Принцип органічності творчості
- д). Принцип творчого перевтілення в образ

4. Кому належать слова: “Педагогіка не наука, а мистецтво, найбільше, найскладніше, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв”:

- а). К. Станіславському
- б). Г.Ващенко
- в) І. Зязюну
- г) В. Сухомлинському
- д). К.Ушинському

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Обґрунтуйте чи заперечте положення “педагогічна діяльність – це мистецтво”.
Визначте основні риси театрального мистецтва, які можна використовувати у педагогічному мистецтві.
Зобразіть схему, де показано спільне і відмінне в театральному мистецтві.
Дайте визначення понять, вкажіть їх відмінності: Педагогічна техніка – це... Педагогічна технологія – це...
Перерахуйте складові "педагогічної техніки": 1. ...
При організації навчально-виховного процесу вчитель використовує таку систему цілей: 1. ...
Дайте визначення професійно-педагогічного тренінгу.
Складовими професійно-педагогічного тренінгу є: 1. ...

III. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9-10.

ТЕМА: Педагогічна творчість учителя

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – значення та особливості педагогічної творчості;

уміти – мобілізувати творче самопочуття перед входом у клас і під час проведення уроків та виховних заходів; керувати своїм емоційним станом, знімати фізичну і психічну напругу; організовувати творче середовище в організації педагогічного процесу в початковій школі.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: педагогічна творчість; алгоритм педагогічної творчості, етапи педагогічної творчості, компоненти творчості, умови від яких залежить педагогічна творчість.

ПЛАН

1. Педагогічна творчість учителя. Особливості педагогічної творчості. Етапи педагогічної творчості.
2. Творча лабораторія вчителя. Алгоритм педагогічної творчості.
3. Творче самопочуття педагога.
4. Аутогенне тренування і педагогічна діяльність.
5. Організація творчого середовища на уроках в початкових класах.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Самостійна робота – 3 рівнів: репродуктивного; реконструктивного, творчого.

Репродуктивний рівень:

Підберіть із психолого-педагогічної літератури цитати про педагогічну творчість та її особливості.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Написати реферати і повідомлення; розв'язати педагогічні задачі.

1. Роль аутогенного тренування у педагогічній діяльності.

2. Творче самопочуття педагога і його значення в організації педагогічного процесу в початковій школі.

Творчий рівень:

1. Змодельовати хід підготовки і проведення нестандартних уроків.
2. Спроекувати хід використання ігор та ігрових ситуацій у навчальному процесі початкової школи.
3. Підготувати і провести дискусію на тему: «Чи завжди педагогічний досвід є творчістю вчителя? »
4. Обґрунтуйте поняття «педагогічна сумісність», «педагогічна сприйнятливість».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Педагогические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освита., 1991.
2. Грані творчості / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Рад. школа, 1990. – 205 с.
3. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. М. : Педагогика, 1987. – 59 с.
4. Кан-Калик А. А., Никандров Н. Р. Педагогическое творчество. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
5. Козин А. П. Умей владеть собой. – М. : Знание, 1987. – С.28-54.
6. Леви В. Искусство быть собой. – М. : Знание, 1991. – 256 с.

7. Мороз О., Омеляненко В. Перші кроки до майстерності. – К. : Знання. – 1992. – Р. 2.6
8. Освітні технології / за ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 255 с.
9. Основы педагогического мастерства / за ред. И.А.Зязюна – М. : Просвещение, 1989. – С. 92-97, 146-159
10. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 333-339, 397-403.
11. Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. – К. : ІЗМН, 2000. – 168 с.
12. Поташник М.М. Как развивать педагогическое творчество . – М : Знание, 1987.- 80 с.
13. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы, развитие и опыт. – К. : Рад. школа, 1988. – 75 с.
14. Скульський Р. П. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної творчості. – К.: Вища школа, 1992. – 135 с.
15. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. / Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т., т.2. – К. : Радянська школа, 1975. – С.429-432.
16. Формування творчої особистості для оновлення національної школи. – Умань, 1993. – 321 с.
17. Цзен Н. В., Пахомов Ю. В. Психо-технические игры в спорте. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – Гл. Ш, 1У, У, У1.
18. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя. – К. : Рад. школа, 1988. – 220 с.
19. Ягунов В.В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002. – С. 184-186.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з п'ятьох блоків. Перший блок — це відповіді на тести; другий – заповнення картки для самостійної роботи; третій – пророблення вправ з на зняття м'язевої напруги і вміння оволодіти своїм психічним станом; четвертий – пророблення вправ на мобілізацію творчого самопочуття перед початком уроку; п'ятий – проектування, моделювання та обговорення нестандартних уроків та ігрових ситуацій, ігор.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Яка з перекислених характеристик не є особливістю педагогічної творчості:

- а) жорстка лімітація у часі;
- б) неспівпадіння задуму із наслідком;
- в) завжди видно результат;
- г) завжди позитивний результат
- г) співтворчість вчителя з учнями;
- д) попередня настроєність на творчий процес.

2. Етапи творчого процесу:

- а) постановка цілі;
- б) виникнення педагогічного замислу, спрямованого на вирішення педагогічної задачі;
- в) розроблення задуму;
- г) попереднє проектування і моделювання творчого процесу;

- г) впровадження педагогічного задуму в діяльність, спілкування;
- д) аналіз і оцінка результатів творчості.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Під педагогічною творчістю слід розуміти
Педагогічна творчість передбачає, наявність у вчителя: 1)...
Умови від яких залежить педагогічна творчість:
Творче самопочуття педагога залежить від таких факторів:
Структурними елементами творчого самопочуття вчителя на уроці є:
Дайте визначення понять, вкажіть їх загальні риси: Педагогічна сумісність – Педагогічне сприймання -
Продовжіть положення: Аутогенне тренування (психічна саморегуляція) – це своє- рідна психофізична гімнастика, яка ...
У психолого-педагогічній літературі навчальне середовище поділяють на: 1) ...
Успішність проведення оригінальних уроків залежить від ряду дій вчителя:
Успішність проведення оригінальних уроків залежить від ряду дій учнів:
Імітаційна гра (або інсценування) – це...
Симуляції та ситуативне моделювання – це...
Рольова гра –це...
Ділова гра – це...

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. Вправи на зняття м'язевої напруги і вміння оволодіти своїм психічним станом.
2. Вправи на мобілізацію творчого самопочуття перед початком уроку.
3. Вправи з аутогенного тренування.

УПРАВЛІННЯ ЕМОЦІЯМИ, НАСТРОЄМ (зняття надлишку психічної напруги, створення творчого самопочуття)

К. С. Станіславський писав: «Для того, щоби спілкуватися, необхідно мати чим спілкуватися, тобто перш за все свої переживання почуття і думки».

Від уміння керувати своїм настроєм, емоціями, а також настроями й емоціями учнів, створювати творче самопочуття, знімати надлишок емоційної напруги (стрес) залежить протікання педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі. Особливо учням початкових класів властива емоційна сприйнятливість навколишнього світу і стану вчителя.

Пропонуємо такі групи вправ:

1. Вправи на формування емоційного настрою перед входом у клас (на початку робочого дня), тобто створення творчого самопочуття.

2. Вправи, спрямовані на створення власного емоційного благополуччя у класі.

3. Релаксація психічної напруги, яка тісно пов'язана з розвитком уяви.

4. Вправи на зняття стресового стану.

Вправи на формування емоційного настрою перед входом у клас

Вхід у клас вимагає від учителя, по-перше, зібраності і в той же час розкріпачення, піднесення; по-друге, уміння швидко скинути втому, напругу, хвилювання, скованість; по-третє, прагнення спочатку знайти форми вираження свого емоційного відношення до навчального матеріалу; по-четверте, віднайти і закріпити зовнішні форми вираження свого емоційного ставлення до учнів класу, навчального матеріалу.

У зв'язку з цим пропонуємо такі групи вправ.

До першої групи належать вправи, спрямовані на уміння тонізувати працездатність організму.

1. Потягування. Руки вверх і трохи в сторону, спину, шию потягнули, звільнили напруження. Груді розправляються, на енергійному вдиху відбувається сама по собі затримка дихання.

2. Позіхання. Це те ж «потягування» із судомним відтягуванням нижньої щелепи обличчя. Внаслідок чого посилюється венозний відтік, у верхівки легень втягується повітря і з короткочасною затримкою втягується у альвеоли. Так мозок дістає додатковий кисень, підбадьорює сам себе.

3. Імітація потягування. Голову опустити, підборіддя притиснути до грудей, двома розкритими долонями обхопити свою потилицю, розвернути наскільки можливо вгору і в сторону лікті й плечі. Зробити вдих середньої глибини, затримати і одночасно зустрічний рух: шия розгинається, а долоні дають на потилицю, не даючи голові піднятися. Лікті при цьому ще більше відходять угору і в сторони. Короткочасна статистична напруга. Видих. (5 - 7 раз).

4. Імітація витягування. Енергійно розігнемо пальці однієї руки іншою (чи опираємося на щось тверде). Відпустимо. Відведемо всю руку з плеча в сторону - відпустимо. Поперемінно і разом. Відведемо всю руку з плеча в сторону - відпустимо. Вгору. Аналогічно ноги, у всіх суглобах, сидячи, стоячи і лежачи, з опорою, без опори, з допомогою рук.

5. «Стрибок з розбігу». Сидячи, про себе рахуємо до 20 (чи до 10) у прискореному темпі так, щоби перші три рахунки були епічно повільними, а наступні злилися в автоматичну чергу. З останніми енергійно піднімаємося.

Весь рахунок можна провести на фоні затримки дихання на вдиху при одночасному витягуванні м'язів. Можна уявити собі, як розбігаєшся і стрибаєш. Аналогічно можна уявити себе квіткою, що розпускається.

6. «Ширяючий орел». Встаємо прямо, спину розгинаємо, голову відкидаємо назад, руки назад і в сторони - вверх, кисті максимально назад від передпліччя, пальці обох рук розчепірюємо віялом... Вдихаємо глибоко, затри-

мка дихання, піднімаємося на пальцях і так стоїмо від 5 до 30 секунд. З енергійним видихом опускаємося, опустивши руки вниз і звільнивши голову і спину (3 - 5 разів).

7. Тонізуюча мімічна вправа. а) різке нахмурювання - розхмурювання із затримкою в нахмуреному положенні 2 - 3 секунди 7 - 9 разів (в кінці вправи не забути розхмуритися); б) різке зажмурювання і розжмурювання очей (до 10 разів).

Вправи спрямовані на формування умінь і навичок прогнозувати і стимулювати свій настрій

1. "Стріляний горобець". Спробуйте багаторазово уявити і осмислити майбутній урок, виховний захід (відповідь на занятті), щоби звикнути до майбутньої ситуації. Як відомо звичне і знайоме хвилює менше, ніж незвичне.

2. «Приємно згадати». Проаналізуйте досвід успішно вирішеної задачі. Подумки повторіть деталі і прийдіть до висновку: «Я розв'язував складні проблеми, вирішу і цю...» Іноді цей прийом може привести до надлишку самовпевності, завадити як слід підготуватися до роботи.

3. «Двійник із задзеркалля». Відомо, як міняється людське обличчя в залежності від внутрішнього стану. Якщо ж подивитися на себе в дзеркало і потім надати обличчю спокійного виразу, то в силу зворотного зв'язку може урівноважитися і нервова система. Таким чином можна вчинити і з мовою. В час, коли у вас діловий оптимістичний настрій, запишіть на магнітофон, наприклад, будь-який вірш у власному виконанні. Чи пофілософствуйте, якомога впевненіше, що ви сильна натура.

4. Навчіться знаходити стимулятор хорошого настрою у педагогічному процесі. Наприклад, новизна у вчинках і поведінці учнів; запрогнозувати і знайти контакт з певним учнем.

5. Відшукайте і конкретизуйте у себе почуття, переживання, спрямовані на майбутню педагогічну діяльність.

Навчіться викликати у себе почуття радості, переживання, байдужості, нетерпимості, страху і т.п. Але перед цим емоційна релаксація (про що буде сказано нижче): уявіть ліс, море.

6. Знайдіть у матеріалі майбутньої діяльності "манки" для створення творчого самопочуття.

7. Навчіться використовувати вислів "якщо б" (Наприклад, якщо б у мене був хороший настрій...) з одночасним програванням.

Вправи, спрямовані на створення власного емоційного благополуччя у класі

1. Досягнення емоційного благополуччя класі. Ви входите в уявний клас: постарайтеся ще за дверима відчутти бадьорість у всьому тілі. Увійдіть у клас. Пошукайте найбільш зручну позу і місце у класі, якщо ваше положення не задовільняє, змініть його. Чи не заважає вам щонебудь? Руки – їх нікуди діти. Займіть їх чим-небудь необхідним. Пройдіться по класу, пошукайте найбільш зручний темп ходи, ритм. Знайшли? Ідіть. А чи можна знайти ще краще положення? Шукайте. Ви ходите склавши руки за спиною, ні, так не зручно, на грудях - шукайте. Зручна поза, найбільш властивий вам темп руху будуть сприяти вашому нормальному самопочуттю у класі.

2. Проаналізуйте, з яким настроєм ви прийшли сьогодні на заняття в інститут (бадьорим, продуктивним, нейтральним, скованим, невпевненим і т.п.).

3. "Відчуй товариша". Одному студентові дається завдання: після прочитання оповідання описати, з якими почуттями слухали його одногрупці.

4. Серед ваших знайомих є людина, яка вам неприємна і перебуває з вами у натягнутих стосунках. Заготуйте попередньо тему і хід розмови таким чином, щоби ваша неприязнь була непомітна. Проведіть дану розмову.

5. Навчіться не спішити діяти, особливо у випадках, коли вами керують почуття роздратування, нетерпіння, гніву.

6. Приймайте невдачі. Згодьтеся, що ви не ідеал і, як усі інші люди, не гарантовані від промахів і помилок. Отже, необхідно приймати їх як належне. Це та ціна, яку ми платимо за досвід.

Вправи на релаксацію психічної напруги

Мета даних вправ: навчитися максимально заспокоюватися, знімати збудження і нервову напругу.

Використовуємо два види вправ:

1. Подаються команди, самонакази: «відпочинок», всі думки відійшли; тільки спокій, як м'яка ковдра, закутує мене; я повністю спокійна (ний); повний психічний спокій.

Для настройки на професійний стиль поведінки на уроці, переборення невпевненості, скованості у спілкуванні з класом можна використати таку самокоманду (наказ): «Я повністю спокійна (ний); я входжу у клас впевнено; відчуваю себе на уроці вільно і розкуто; володію собою; мій голос звучить рівно і впевнено; я можу добре провести урок; настрої жвавий; мені самій (самому) цікаво на уроці; мені цікаво вчити дітей; мені є що розповісти; я спокійна (-ний), впевнена (-ний) у собі».

Оволодіння даними командами відбувається поетапно.

2. Поєднання релаксації з уявою. Подаються команди (самонакази): «Уявіть мішаний ліс. Знаходжуся посередині нього перед галявиною. Інколи з галявини на мене повіває духмяне тепле повітря. З лісу тягне приємною прохолодою. Мені добре, я спокійна (-ний) » або «Уявляю, що знаходжуся на березі моря. Сиджу із заплющеними очима. Сонце припікає. Хвилі б'ють об берег. Тільки й чути їх і покрикування чайок. Спокій і тиша навкруги». Можна запропонувати уявити собі свічку, її полум'я, стан свій, коли дивишся на неї.

Вправи на зняття стресового стану

Антистресова релаксація (рекомендована Всесвітньою організацією охорони здоров'я).

1. Сядьте у зручному, тихому, слабо освітленому приміщенні, одяг не повинен стримувати ваші рухи.

2. Заплющіть очі, дихайте повільно і глибоко. Зробіть вдих і приблизно на 10 секунд затримайте дихання. Видих робіть не кваплячись, стежачи за розслабленням і в думці говорячи собі: «Вдих і видих, як приплив і відлив». Повторіть цю процедуру 5-6 разів. Потім відпочинок біля двадцяти секунд.

3. Вольовим зусиллям скорочуйте деякі м'язи чи окремі групи м'язів. Скорочення утримайте до 10 секунд. Потім розслабте м'язи. Таким чином пройдіться по всьому тілу. При цьому уважно стежте за тим, що з ним відбувається. Повторіть дану процедуру тричі, розслабтеся, усуньтеся від усього, не думайте ні про що.

4. Спробуйте уявити собі відчуття розслабленості, яка пронизує вас знизу до верху, від пальців ніг через ікри, стегна, тулуб до голови. Повторюйте про себе: «Я заспокоююся, мені приємно, мене ніщо не тривожить».

5. Уявіть собі, що відчуття розслабленості проникає у всі частини вашого тіла. Ви відчувате, як напруження покидає вас. Відчуваєте, що розслаблюються ваші плечі, шия, м'язи обличчя. Ви сидите спокійно, як «шматяна лялька». Даним відчуттям насолоджуєтесь біля 30 секунд.

6. Рахуєте до 10, в думці говорячи собі, що з кожною наступною цифрою ваші м'язи все більше і більше розслаблюються. Тепер у вас - одна турбота: насолоджуватися станом розслаблення.

7. Наступає «пробудження». Рахуйте до 20. Говоріть собі: «Коли я дорахую до 20, мої очі розплющуються, я буду відчувати себе бадьорою (бадьорим). Неприємна напруга у кінцівках зникла».

Поради - вправи, як поводити себе у стресових ситуаціях.

1. Ніколи не приймати рішення у стресових ситуаціях.

2. Порахуйте про себе до 10.

3. Займіться своїм диханням: вдихніть носом, на декілька хвилин затримайте дихання і повільно випустіть повітря.

4. Встаньте і, якщо це потрібно, з пробаченням вийдіть із кімнати.

5. Повільно подивіться навколо і, переводячи погляд з одного предмета на інший, у думці опишіть їх.

6. Потім подивіться у вікно: «Яке дивне небо? Коли я останій раз дивилася (-вився) на небо? ».

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11.

ТЕМА: Організація співтворчої виховної роботи в початкових класах

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – особливості організації виховного процесу в початковій школі;

уміти – використовуючи методи рольової та ділової гри організувати і провести виховні заходи з основних напрямів виховання.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: система виховної роботи в початковій школі, співтворчість у проведенні виховних заходів, колективні творчі справи.

ПЛАН

1. Особливості майстерності вчителя у підготовці до організації і проведення позаурочних виховних заходів у початковій школі.

2. Співпраця і співтворчість вчителя і учнів – основний чинник результативності виховних заходів.

3. Творчі форми організації виховних позаурочних заходів.
4. Колективні творчі справи. Майстерність учителя в їх організації в початковій школі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Самостійна робота – 3 рівнів: репродуктивного; реконструктивного, творчого.

Репродуктивний рівень:

1. Підберіть із психолого-педагогічної літератури рекомендації щодо організації виховних заходів у позаурочний час з учнями молодшого шкільного віку.
2. Занотуйте міркування видатних педагогів, вчителів-новаторів про особливості співпраці педагогів і учнів у організації виховного процесу в початковій школі.
3. Із посібника І. П. Іванова „Енциклопедія колективних творчих справ” виберіть справи які є актуальними в сучасній початковій школі.

Частково-пошуковий рівень:

1. Доберіть бібліографію до даної теми, складіть анотації.
2. Написати реферати і повідомлення:
  - а) Обґрунтуйте вимоги до організації морального і громадянського виховання з учнями молодшого шкільного віку.
  - б) Обґрунтуйте вимоги до організації навчально-пізнавальної і художньо-естетичної діяльності в початковій школі.
  - в) Шляхи формування інтересу до навчання учнів молодшого шкільного віку.

Творчий: Підбрати і змоделювати педагогічні ситуації

Змоделюйте виховні заходи:

1. Заочну подорож на тему «Моя земля – земля моїх батьків».
2. Заочну подорож в країну чарівних слів.
3. Усний журнал на тему «Українські зимові традиції».
4. Літературно-музикальну композицію «З бабусиною скрині».

5. Бесіда на тему «Походження української мови».
1. Заняття клубу Чомучок.
2. Вікторини з математики, української мови, природознавства.
3. Літературно-музикальну композицію, присв'ячену дню Матері.
4. Заочну подорож у країну Казок.
5. Усний журнал, присв'ячений Т.Г.Шевченку.
6. Заочна подорож у країну Професій.
7. Літературно-музикальну композицію на тему «Хліб усьому голова».
8. Веселі старти.
9. Бесіду на тему «Олімпійські види спорту».
10. Літературно-музикальну композицію «Ігри й іграшки».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – С. 121 – 124.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.-К. : Оберіг, 1991, – Т. 1,2.
3. Ковальчук О. В. Українське народознавство. – К. : Освіта, 1992. – С. 18-58, 152-172.
4. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. – К. : Просвіта, 2000. – Т. 3.12.
5. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М., 1989. – С.26-92.
6. Скуратівський В. Берегія. – К. : Рад. письменник, 1987. – 278 с.
7. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 92-97, 116-120.
8. Теоретичні основи педагогіки / за ред. О.Вишневського. – Дрогобич, 2001. – Лекція 17, 19.
9. Українська козацька педагогіка // Народознавство. Газета в газеті “Освіта” – Р.4.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕМИ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок — заповнення картки для самостійної роботи; другий блок – моделювання виховних позаурочних заходів.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте визначення: Моральне виховання – це інтегрована якість особистості в яку входять ...
Дайте визначення: Громадянське виховання – це інтегрована якість особистості, яка включає в себе...
До вимог із організації морального і громадянського виховання з учнями молодшого шкільного віку належать: 1. ...
Визначіть поняття, вкажіть їх особливості та відмінності: мотив до навчання учнів початкових класів.-... стимул до навчання учнів початкових класів - ... мотивація учіння учнів початкових класів -...
До причин неуспішності молодших школярів належать :....
Перечисліть шляхи формування інтересу до навчання учнів молодшого шкільного віку:

1. ...
У зміст художньо-естетичної діяльності в початкових класах входить: 1. ...
До завдань, які стоять перед початковою школою з художньо-естетичного виховання належать: 1. ...
У зміст навчально-пізнавальної діяльності входить: 1. ...
Трудова діяльність у початковій школі включає в себе:...
Фізична діяльність у початковій школі включає в себе:...
Ігрова діяльність у початковій школі включає у себе:...

III. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Моделювання і аналіз організації та проведення виховних заходів

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 1.

ТЕМА: Особливості організації навчально виховного процесу в початковій школі

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – способи аналізу і обговорення відвіданих уроків і виховних заходів у початковій школі;

уміти – записувати, аналізувати відвідані уроки, виховні заходи вчителів початкових класів.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Відвідування і обговорення уроків учителів початкових класів.
2. Визначення оптимального способу аналізу і обговорення уроків у початковій школі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОШУКУ

Із педагогічної літератури підібрати способи аналізу і обговорення уроків та виховних заходів у початковій школі.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ

Проаналізуйте підходи до аналізу уроку і аналізу виховного заходу. Перечисліть етапи і стадії аналізу уроків і виховних заходів, запропоновані, В. І. Бондарем, Ю. А. Конаржевським.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі. – К. : Школяр, 2000. – Р. УШ.
2. Бондар В. Поєднати психолого-педагогічні знання з теорією управління // Директор школи, лицею, гімназії. – 2000, № 1. – С. 132-141.
3. Дидактика современной школы / под ред. В.А.Онищука. – К. : Рад. Школа, 1987. – Р. УП
4. Конаржевський Ю.А. Анализ урока. – М. : Педагогический поиск, 2000. – 336 с.

5. Рожков М. И., Байродова Л. В. Организация воспитательного процесса в школе. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Гл. 3.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи– К. : Абрис, 2000. – С. 305.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів складається з двох блоків. Перший блок – порівняння різних видів аналізу виховних заходів і уроків; другий – аналіз, відвіданих уроків і виховних заходів у початковій школі.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

Порівняйте і дайте характеристику виховних заходів та уроків.

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Відвідування і аналіз уроків і виховних заходів у початковій школі.

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 2.

ТЕМА: Увага й спостережливість вчителя початкових класів

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – особливості уваги і спостережливості вчителя початкових класів; умови, що визначають увагу учнів на уроці;

уміти – аналізувати індивідуальні особливості уваги студентів, використовувати систему вправ, спрямованих на розвиток педагогічної уваги і спостережливості.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Значення уваги і спостережливості вчителя в організації навчально-виховного процесу в початковій школі.
2. Професійно-педагогічні особливості уваги вчителя.
3. Вправи:
  - а) на визначення індивідуальних особливостей уваги студентів;
  - б) на розвиток уваги ;
  - в) на розвиток педагогічної уваги й спостережливості;
  - г) проектування і моделювання педагогічних ситуацій, спрямованих на формування і розвиток уваги і спостережливості учнів молодшого шкільного віку.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Із психолого-педагогічної літератури підберіть цитати про особливості педагогічної та учнівської уваги.
2. Підберіть вправи із діагностики і розвитку педагогічної уваги.

Частково-пошуковий рівень

Теми рефератів і повідомлень:

1. Визначіть властивості уваги

2. Охарактеризуйте особливості уваги дітей початкових класів

Творчий рівень:

1. Наведіть приклади педагогічних ситуацій, які б характеризували особливості уваги вчителя.
2. Наведіть приклади педагогічних ситуацій, які б характеризували особливості уваги учнів молодшого шкільного віку.
3. Спроектуйте і проконтролюйте хід педагогічних ситуацій, розв'язок яких сприяє формуванню у дітей молодшого шкільного віку уважності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Засоби театральної педагогіки // Рідна школа. – 1993 – № 4, 5.
2. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р. 3.І.
3. Засобина Г. С., Кобыльницкая С. А.. Практикум по педагогике. – М., 1986. – С. 95-98.
4. Кіліченко О. І. Професійно-педагогічний тренінг. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 20-24.
5. Леви В. Искусство быть собой. – М. : Знание, 1991. – С. 64-86.
6. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка. – К. : Екс. Об., 1999. – Р. 6.1.
7. .Основы педагогического мастерства. / за ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С.159-166.
8. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997, – С. 233-240.
9. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна.. – К.: Вища школа, 2004. – С. 298-303.
10. Цзен Н. В., Пахомов Ю. В. Психо-технические игры в спорте. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – Гл. III.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій – пророблення вправ з розвитку педагогічної уваги.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Постійна спрямованість педагогом свого сприймання учнів, учнівського колективу, стосунків між дітьми, впливу суспільних і природних явищ на класний колектив є

1. Педагогічною увагою
2. Педагогічною спостережливістю
3. Педагогічною увагою

2. Якими кругами педагогічної уваги повинен володіти учитель

1. Великий, середній, малий
2. Внутрішній, всесвітній
3. Великий, середній, малий, внутрішній, всесвітній

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте визначення понять, вкажіть їх загальні риси і відмінності Увага – це...
--

Уважність – це...
 Неуважність – це...
 Розсіяність –це...
 Спостережливість –це-...

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Вправи з розвитку педагогічної уваги.

Увага - це спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах.

Вправи на визначення індивідуальних особливостей уваги студентів.

1. Ритмічна стійкість уваги. На листку паперу зображено зрізану піраміду. Дивлячись на неї, рахуйте про себе (повільно, за секундами), щоби визначити скільки секунд можете сконцентрувати свою увагу.

2. М'язева стійкість уваги. Станьте на одну ногу і, зосередившись на цій позі, рахуйте секунди.

3. Перцептивна стійкість уваги. Сядьте у зручну позу і зосередьтеся на якомусь предметі (ручці, пальці, крапці і т.п.), не рухаючись, не проявляючи мімічної реакції, не переводячи погляду.

4. Точність мимовільної уваги визначається за допомогою таблиці, на якій подано текст з 300 букв алфавіту. Завдання: підрахуйте, скільки разів зустрічається, наприклад, буква «а» у даному тексті.

ТАБЛИЦЯ

Р	Е	В	Е	Т	А	С	Т	Г	Н
а	б	в	г	д	г	а	т	с	а
П	Р	С	о	т	Д	п	Ж	Є	у
у	Й	п	ю	к	о	к	о	у	ц
а	к	т	О	ю	н	ю	к	ю	е
а	т	П	р	о	л	і	с	о	к
т	о	П	о	п	А	о	В	ц	у
т	н	і	х	т	о	н	е	м	о
ж	е	в	с	т	у	п	и	Т	и
В	О	Д	Н	У	Р	і	ч	к	у

5. Об'єм і точність уваги визначається за допомогою картки, на якій зображено дев'ять знаків: цифр або букв, наприклад, КЛПВЖДТЦШ або 562948713. Картку демонструють 3 секунди. Завдання: зробити запис знаків. За підсумками визначається об'єм (кількість записаних знаків) і точність уваги (послідовність).

6. Здатність до розподілу уваги визначається таким чином: а) записати числа від 1 до 20 з одночасним рахунком від 20 до 1; б) записати своє прізвище з одночасним називанням букв, з яких складається запис у зворотному порядку.

7. Для визначення стійкості уваги пропонується арифметична задача: "Дано два числа: 53 і 24. Першу цифру другого числа помножити на другу цифру першого числа додати другу цифру другого числа і поділити на першу цифру першого числа: $(2 \cdot 3 + 4) : 5 = 2$."

Вправи на розвиток уваги

1. Безперервне споглядання. Зручна вільна поза. Протягом 1-5 хвилин концентрувати увагу на якомусь предметі (олівці, пальці, крапці на дошці). Моргати скільки хочеться, основне погляд повинен лишатися на предметі.

Концентрувати увагу можна і на звуках, наприклад, звуках дощу, вулиці.

2. Ритмічне споглядання. Вибираємо якийсь предмет. Увага! Дивимося. Спокійний вдих... спокійний видих, заплющуємо очі, стираємо образ. На вдиху знову розплющуємо очі - дивимося.

3. Споглядання за допомогою думки. Безперервно або ритмічно споглядаємо якийсь предмет протягом 3-4 хвилин. Потім на 3 - 4 хвилини заплющуємо очі і порівнюємо мислительну «фотографію» з реальним предметом.

4. Пальці. Сісти зручно, переплетені пальці покласти на коліна, залишив великі пальці вільними, які крутимо один навколо іншого з постійною швидкістю і в одному напрямку, стежачи за тим, щоб вони не торкалися один одного. Зосередити увагу на цьому русі. За командою «Стоп!» - зупинити рух.

5. Фокусування. Сісти в зручну позу. Очі можуть бути заплющені й розплющені. На команду ведучого «Тіло! » - учасники зосереджують увагу на своєму тілі, на команду «Права рука! » на правій руці, потім іде команда - «Кисть! » - зосередження на кисті; команда «Пальці! » - зосередження на пальцях.

6. Селектор. Один студент грає роль «приймача», 5-6 студентів грають роль «передавача» і зайняті тим, що кожний рахує вголос від різних чисел і в різних напрямках. «Приймач» тримає в руках жезл і мовчки слухає. Він повинен по черзі настроїтися на кожний «передавач». Якщо йому погано чути, він може жезлом заставити «передавач» голосніше говорити, а потім «зменшити голос».

7. Кульгава мавпа. Сісти в зручну позу і на команду «Почали!» виконати наступну вправу. Виконувати її до команди «Стоп! ». Якщо хтось не може її виконати, то плескає в долоні.

Команда носить такий характер: «Почали! Не думайте про кульгаву мавпу... Стоп!» або «Почали! Не думайте про яскраво зелений абажур лампи... Стоп! ».

8. Перевір себе. Студентам дається математичний приклад, наприклад, $(38 \cdot 12 - 238) : 2$ (відповідь 109) і одночасно читається оповідання. Завдання дається після виконання вправи, а саме дати результат обчислення і переказати оповідання.

9. Чергова буква. Студенти стають у коло. Ведучий проказує алфавіт. Називаючи букву, вказує на студента, який повинен швидко сказати слово, яке починається на дану букву. Якщо швидко не скаже, то виходить з гри.

10. Не зіб'юсь. Завдання: 5-6 чоловік по колу рахують до 30 із умовою: замість цифр 3, числа, яке ділиться на три або в яке входить цифра 3, говорять: «Не зіб'юсь! ».

11. Три слова. Дається слово, яке складається з трьохчотирьох букв (наприклад, слон, нога, кіт, лак). Завдання: на кожну букву слова придумати по три різні слова.

В дану групу входять також **вправи**, які вчать студентів концентрувати на собі увагу дітей чи дорослих, бути ініціатором у спілкуванні.

1. Увійдіть в уявний клас і сконцентруйте на собі увагу за допомогою вербальних і невербальних засобів (жесту, міміки, паузи, при допомозі рухово-знакового варіанту: проходження по класу, розвішування наочності) і змішаного способу. Запропонуйте педагогічну ситуацію і обгрунтуйте спосіб концентрації на собі уваги.

2. Управління ініціативою. Двоє студентів розігрують ситуацію розмови між учителем і матір'ю учня, який у неї навчається. Активним учасником, тобто лідером контакту є мати, вчителька є пасивним учасником: підтакує, інколи кидає репліки. Завдання: «вчитель» має перехопити ініціативу в свої руки. Це вдається не відразу, оскільки «мати» буде прагнути утримати ініціативу у своїх руках.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ - це основа уваги і як важлива риса педагога полягає у постійній спрямованості свого сприймання учнів, учнівського колективу, стосунків між дітьми, впливу суспільних і природних явищ на класний колектив.

Вправи на визначення рівня спостережливості студентів

1. «Що справа? » Заплющити очі і перерахувати, що знаходиться справа від вас.

2. Прочитати іншого. Описати, з яким настроєм прийшов ваш однокласник на заняття.

3. «Скульптор». До дошки викликається 6-7 студентів: один з яких «скульптуром», інші «скульптурою». «Скульптор» стоїть спиною до «скульптури». На сигнал «один» студенти, що входять у «скульптуру», приймають певну позу і мімічний вираз, на сигнал «два» - «скульптор» обертається і 3 хвилини дивиться на «скульптуру», на сигнал «три» обертається назад, на сигнал «чотири» студенти у «скульптурі» міняють деякі деталі, на сигнал «п'ять» «скульптор» знову обертається і називає зміни.

4. Шиккування. За командою всі студенти шикуються за ростом або за кольором волосся.

5. Завдання: прочитати вголос вірш (оповідання) і сказати хто із студентів групи був неуважний.

ЧИ УМІСТЕ ВИ СЛУХАТИ СПІВБЕСІДНИКА?

Мікропрактикум

Поспостерігайте за собою і оточуючими під час розмови. Спробуйте визначити: хто не поспішає висловити свою думку, а уважно слухає співбесідника? Скільки ви самі говорите, а скільки слухаєте? Чи дослуховуєте ви до кінця, а чи поспішаєте перервати співрозмовника? Ви виявите, що тих хто слухає значно менше, ніж тих, хто говорить.

Подумайте: хто із знайомих викликає у вас більшу симпатію – той, хто багато говорить, чи той, хто більше слухає? Ви виявите, що людина «слухаюча» вам більш приємна як співбесідник, ніж людина, яка говорить. Чи не варто зробити відповідні висновки для самих себе?

Вправи з розвитку вміння слухати (За В. Пекеліс)

1. Учїться повільно зосереджуватися; практикуйте вправи типу: скільки буде $(2+3-5+4)*2-6$.
2. Влаштуйте собі радіо- чи телеекзамен: прослухайте разом з ким-небудь передачу і перевірте, скільки положень, висловлених у нїй, ви запам'ятали; спробуйте знайти спільну точку зору на головну ідею, яка міститься у висновках передачі.
3. Відключїться від того, що відволїкає вашу увагу; не пробуйте слухати і робити ще одну-дві справи.
4. Вчїться розумїти точку зору, протилежну вашїй: стежте за своїм підсвідомим прагненням перестати слухати і придумати «гїдну» відповідь. Замість цього готуйте запитання, яке стосується слів вашого співбесідника. Це запитання не повинно «вбивати» співбесідника, а просто дає йому можливість зрозумїти, що ви починаєте входити в зміст сказаного.

5. Повторюйте про себе розпорядження і вказівки. Якщо ви не можете цього зробити, то без сумніву, не зможете ні точно запам'ятати їх, а ні правильно виконати.

Вправи - поради з розвитку технічних навичок слухання

1. Коли слухаєте, робіть відповідні записи.
2. Навчіться знаходити найбільш цінні відомості з тої інформації, що вам подали.
3. Коли слухаєте, запитайте себе: «У чому мета того, хто говорить? А в чому моя як слухача?»

Вправи з розвитку уміння активного слухання

1. Група ділиться на тріади, кожен член якої по черзі виконує роль мовця, слухача і оцінювача.
2. Перший мовець вибирає цікаву для нього тему й починає говорити. Важливо, щоб при цьому був встановлений контакт як вербальними, так і невербальними засобами. Тривалість мовлення – 3 хвилини.
3. Слухач повинен зробити підсумок своїми словами. Якщо його розуміння неправильне, мовець або оцінювач можуть внести корективи.
4. Оцінювач повинен стежити за тим, щоб слухач щось не випустив, не перекрутив, не додав свого, не інтерпретував те, що говорить мовець, неправильно.
5. Весь процес мовлення і підведення підсумків – 5- 7 хвилин на кожний раунд.
6. Обмін ролями.

V. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.

ТЕМА: **Уява вчителя**

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – роль уяви в організації навчально-виховного процесу;

уміти – визначати рівень індивідуальних особливостей уяви, використовувати вправи з розвитку уяви.

ПЛАН

1. Професійно-педагогічні особливості уяви вчителя.
2. Значення педагогічної уяви в проектуванні та організації навчально-виховного процесу в початковій школі.
3. Умови, що сприяють активізації уяви вчителя і учнів.
4. Вправи:
  - а) для визначення індивідуальних особливостей уяви студентів;
  - б) із розвитку уяви.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

1. Із психолого-педагогічної літератури підберіть цитати про значення педагогічної уяви в організації педагогічного процесу в початковій школі.
2. Підберіть вправи із діагностики і розвитку педагогічної уяви.

Частково-пошуковий рівень

Підготуйте реферати на тему:

1. Роль уяви в організації навчально-виховного процесу в початкових класах.
2. Проведіть паралель між поняттями «педагогічна уява» і «педагогічна творчість».

3. Розрізніть поняття «Уява», «Фантазія», «Мрія», «Брехня».

Творчий рівень:

Підберіть і змодельуйте педагогічні ситуації, де було охарактеризовано різні особливості педагогічної уяви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р. 3.3.
2. Кіліченко О. І. Професійно-педагогічний тренінг. – Івано-Франківськ, 2000. – С.24-28.
3. Основы педагогического мастерства. / за ред.. И. А. Зязюна – М. : Просвещение, 1986. – С. 167-176.
4. Педагогічна майстерність / за. ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – С. 233-240.
5. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна.. – К. : Вища школа, 2004. – С. 286-290.
6. Цзен Н. В., Пахомов Ю. В. Психо-технические игры в спорте. – М. : Физкультура и спорт, 1985. – Гл. 1V.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій – пророблення вправ з розвитку педагогічної уяви.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Дайте характеристику поняття «педагогічна уява»
Покажіть взаємозв'язок між «педагогічною уявою» і «педагогічною творчістю».
Педагогічну уяву можна класифікувати в таких напрямках (за такими лініями): 1. ...

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Вправи з розвитку педагогічної уяви.

Педагогічна уява - це здатність учителя спроектувати і передбачити навчально-виховний процес і результати своїх дій, створити програму поведінки, коли проблемна ситуація не передбачена, здатність спроектувати особистість учня і передбачити його дії, тобто це вміння спроектувати педагогічну взаємодію і передбачити її результат.

Можна виділити три лінії класифікації уяви: 1. Репродуктивна (відтворююча) і продуктивна (творча). 2. Мимовільна і довільна. 3. Види уяви в залежності від видів діяльності. Так, за змістом професійної діяльності буває наукова, художня, технічна.

На основі цих класифікацій і побудовані наші вправи

Вправи на визначення індивідуальних особливостей уяви

1. Із слів «парк», «озеро», «лебеді» і «діти» складіть як можна більше речень, які б включали всі слова.

2. «Човен». До даного слова підібрати слова, які а) починаються на "ч", але друга буква не є «о»; б) починаються на «чо»; в) римуються зі словом «човен»; г) знаходяться в одному лексичному ряді (наприклад, пароплав);

Написати слово «човень» у вертикальному положенні біля кожної букви написати: а) слова, які починаються з

цих букв; б) слова, які починаються з цих букв, але такі, щоб вийшло закінчене речення.

3. Скласти казку, в яку входили б слова: «баба», «дід», «Курочка Ряба», «трактор».

4. Подивіться у вікно, на що подібне дане дерево? (Можна використати чорнильні плями за Роршахом).

5. Скласти казку про пори року.

6. «Казка навпаки». Розкажіть казку «Червона шапочка», але з умовою, що Червона шапочка є недоброю, а Вовк – дуже добрий.

7. «Що буде потім?» Придумайте продовження казки "Ріпка".

8. «Салат із казок». Об'єднайте героїв казок і створіть нову, дотримуючи психологічних особливостей героїв. Наприклад, Буратіно, Дід (із казки «Золота рибка»), Курочка Ряба, Коза-Дерева.

9. Намалуйте фантастичного звіра. Дайте йому назву і проаналізуйте, що дало поштовх до його намалювання.

10. Лабіринт. Група розбивається на пари. В кожній парі один із учасників за допомогою усних вказівок - команд «заводить» свого партнера в уявний лабіринт, схему якого у вигляді ломаної лінії з прямими кутами тримає перед собою, але не показує своєму партнерові. Команд може бути від 3 до 9. Перша вхід у лабіринт - «Прямо», інші - наступні можуть бути «Направо», «Наліво» і т.д. «Пройшовши» подумки лабіринт, партнер повинен розвернутися на 180 градусів і подумки вийти з нього, вголос повідомляючи про всі свої переміщення.

Цю вправу можна проводити й іншим способом: студент усно складає сам лабіринт і потім з нього виходить. Партнер фіксує тільки його ходи.

Вправи на розвиток уяви

1. Звуки. Один із студентів відтворює гавкіт собаки. Дає завдання: попробуйте проаналізувати його з точки зору художника, музиканта, вчителя початкових класів.

2. Образи. Студентам перерахують слова: «пилука», «кури», «дерево». Завдання: які асоціації вони у вас викликають?

3. Термометр. Учасники розбиваються на пари і тримаються попарно за руки. Один із пари заплющує очі і пробує викликати тепло у правій або лівій руці. Партнер повинен вгадати, в якій саме

4. Пульс (ця вправа є продовженням вправи «Фокусування»). Завдання: зосередьте увагу на правій кисті, уявіть, як б'ється пульс, відчуйте його. «Переведіть» пульс у плече, ліву стопу, в сонячне сплетіння, серце. Уявіть, як б'ється серце.

Можна запропонувати аналогічну вправу: уявіть маленьку голочку, що увійшла у палець і біжить по кров'яному колу.

5. Телепатія. Група розбивається на пари. Кожна пара повернута лицем і тримається за руки. Один із учасників «пари» грає роль «передавача», другий - «приймача». «Передавач» за допомогою думки передає інформацію.

6. Задзеркалля. Студентам пропонується протягом 5-7 хвилин розглядати картину (репродукцію, фотографію), стараючись проникнутися її настроєм, відчуті і уявити, що дало поштовх художнику до написання даної картини.

7. Асоціація. Один із студенської групи виходить за двері. Всі інші домовляються, про кого із них піде мова. Ведучий заходить і за допомогою запитань типу: «Якби ця людина була посудом, то яким?» чи «Якби була меблею, то якою?» повинен дізнатися про кого йде мова.

8. Групова картина. Один із учасників групи, уявляючи собі картину, малює на ній певну деталь і передає іншому. Після «створення картини» група збирається, дає їй назву і презентує.

9. «Біг асоціацій». Учасники сідають у коло. Ведучий вимовляє два випадкових слова. Один із учасників вголос описує образ, який поїднує друге слово ведучого з першим. Потім пропонує нове слово, вже третє іншому учаснику, який створює образ на основі третього і другого сло-

ва і пропонує наступному учаснику своє слово, яке за рахунком ї четвертим і т.д.

10. «Античас». Кожному з учасників пропонується тема для невеликого оповідання, наприклад, «Театр», «Магазин», «Ліс», яке необхідно розповісти у зворотному напрямі, ніби кінолента, що крутиться назад.

11. Розвиток відтворюючої уяви. Розв'яжіть задачу, фіксуючи витрачений час. Перевірте правильність відповіді за допомогою креслення. Завдання: уявіть собі рівносторонній трикутник, кожна сторона якого - 6 м. Продовжіть подумки основу на 6 м вліво. І паралельно їй через вершину трикутника проведіть вліво такий же відрізок. Сполучіть кінці паралельних ліній прямою. Яка вийшла фігура?

12. «Школа ХХІІ століття». Уявіть і опишіть школу ХХІІ століття.

13. «Перевтілення». Учасникам роздаються картки, на яких записані ідентичні завдання: «розповісти і зобразити монолог студентської парти (зайця, лева, студентської ручки, стільця, лимона, яблука, корабля, тарілки, зошита, бібліотечної книги і т.д.)».

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮ-ВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 4.

ТЕМА: Основи техніки мови. Дихання. Голос. Дикція

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – поняття «фонаційне дихання», характеристики голосоутворення, причини порушення голосу педагога, основні вимоги до дикції, недоліки дикції, шляхи їх усунення;

уміти – підбирати і використовувати вправи з розвитку фонаційного дихання і голосу, вправи на усунення недоліків дикції, з розвитку інтонації.

ПЛАН

1. Техніка мовлення і її роль у діяльності педагога.
2. Поняття фонаційного дихання. Типи дихання.
3. Особливості голосу педагога, основні причини його порушення.
4. Дикція. Її значення в педагогічній діяльності.
5. Вправи:
  - а) для розвитку фонаційного дихання;
  - б) для розвитку голосу.
  - в) робота над дикцією.
6. Колективне складання гігієнічних правил для попередження голосових порушень.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Репродуктивний рівень:

Із наукової та художньої літератури підберіть цитати про роль і значення мовлення вчителя у професійній діяльності.

Частково-пошуковий рівень

Підготуйте повідомлення на тему:

1. Значення дикції в організації навчально-виховного процесу.

2. Роль інтонації при проведенні навчально-виховного процесу в початковій школі.

Творчий рівень:

Підберіть систему гігієнічних правил для попередження голосових порушень

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р. І.
2. Дерябо С., Ясвин В. Гроссмейстер общения. – М. : Смысл, 2000. – С. 160-167.
3. Ершова А. П. Режиссура урока: общение и поведение учителя. – М. : Флинта, 1998. - Ч. П.
4. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К. : УІ-МІБ, 1992, – Р. VII-VIII.
5. Кіліченко О. І. Професійно-педагогічний тренінг. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 4-10.
6. Основы педагогического мастерства / за ред И. А. Зязюна. – М. : Просвещение. – 1989. – С. 126-129, Гл. 4.
7. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – Р. 4.
8. Томан І. Мистецтво говорити. – К.: Політвидав України – 1986. – С. 19-25,30-38, 55-60, 210.
9. Учителю о педагогической технике / под ред. Л.И. Рувинского – М. : Педагогика, 1987. – Р.4, 5.
10. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А. Чиркина Г. В. Основы логопедии. – М. : Просвещение, 1989. – Гл. II

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

II. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ:

Самостійна робота студентів складається з чотирьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій – виконання вправ з розвитку фонаційного дихання, голосу; четвертий – колективне складання гігієнічних вправ для збереження голосу.

III. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Твердження, що мовна техніка – це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовного голосу і дикції, доведених до ступеня автоматизації навичок є
1. Вірне
  2. Невірне

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Вкажіть роль техніки мовлення у діяльності педагога.
До причин порушення голосу педагога належить:...
Обґрунтуйте значення дикції в організації навчально-виховного процесу.
До основних недоліків дикції педагога належать: 1. ...

Перечисліть основні шляхи усунення недоліків дикції:

1.

...

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. Вправи з розвитку фонаційного дихання;
2. Артикуляційна гімнастика.
3. Вправи з розвитку голосу:
4. Колективне складання системи вправ із збереження голосу.

ВПРАВИ НА ПРАКТИЧНЕ ОВОЛОДІННЯ ПЕДАГОГІЧНОЮ ТЕХНІКОЮ

1.а. ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ.

Мовна техніка - це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовного голосу і дикції, доведення до ступеня автоматизації навиків, що допомагає вчителю з максимальною ефективністю здійснити мовний вплив [9, 71].

Щоб її освоїти, перш за все необхідно навчитися правильно дихати, оскільки при затрудненому диханні голос стає глухим, тьмяним і гугнявим. Необхідно звикнути дихати через ніс. Вільне носове дихання нормалізує роботу не тільки органів дихання, але й голосового та артикуляційного апарату.

Вправи з фонаційного дихання

1. Погладжуючи ніс знизу вгору пальцями, зробити вдих, поплескуючи пальцями по ніздрях - видих (5 раз).

2. Широко роздувши ніздрі, зробіть вдих; на видиху, навпаки, зніміть м'язеву напругу (5 раз).

3. Закривши ніздрі пальцями, порухайте до 10, повторіть це з відкритими ніздрями (10 раз).

4. Стараючись дихати тільки носом (протягом 30 сек.), широко відкрийте рота.

Виконуючи ці вправи, стежте за тим, щоб після видиху була невелика пауза, яка необхідна для відпочинку го-

лосового апарату. Оскільки правильне дихання приходить не зразу, то необхідно вміти розподіляти час видиху, використовуючи "діафрагмальне" дихання. У цьому допоможуть такі вправи:

5. Фіксований вдих через мінімальний отвір витягнутих вперед губ.

6. Поклавши руку на поперек, зробіть напівнахил вперед (спина пряма) - вдих, повернення у вихідне положення, фіксований видих, також через невеликий отвір між губами (10 раз).

7. Руки на животі, напівнахил назад - вдих, повернення у вихідне положення - фіксований видих (10 раз).

Наступні вправи сприяють розвитку активності дихання:

8. «Квітковий магазин». Вихідне положення - навстоячки. Для контролю ліву руку покласти на живіт, праву на ребро. Видих (п-ффф). При цьому живіт втягніть. Виконання: робите вдих, уявляєте, що нюхаєте квітку. При цьому живіт висувається вперед, ребра розширюються, закріпіть вдих поштовхом живота, підтягніть низ живота (кашель чи позив до кашлю). Після цього починаєте видих повільно і плавно на п-ффф, при цьому живіт поступово втягується, ребра опускаються, вдих короткий, видих довгий (2 - 3 рази).

9. «Свічка» (рівний інтенсивний вдих). Візьміть вузьку смужку паперу (шириною 2-3 см, довжиною – 7-10 см) і, уявивши, що це свічка, дуйте на неї. Вона відхиляється від вас, - це «відхилилося полум'я». Так «свічка» допомагає наочно стежити за рівністю струменя повітря, що видихається; видих рівний-папір знаходиться в одному положенні - відхилившись.

10. «Проколотий м'яч» (плавний, енергійний видих, що не ослаблюється до кінця). Уявіть, що у вас на рівні грудей у руках великий гумовий литий м'яч. Він виявився проколотим. Якщо на нього натискати, то чути, як з нього виходить повітря. Імітуйте його звуконаслідуванням

«ссс...»), натискайте на «м'яч» долонями легко без зусиль, щоби повітря виходило із нього (ваших легень) подовше. Руки сходяться повільно-повільно, вони відчують невеликий супротив «м'яча». Врешті долоні зійшлися. І з цим рухом «викинулося» на останньому активному звуці повітря (2 – 3 рази).

11. «Переключка». Називайте прізвище школяра (студента), вивчіть його поглядом, постарайтеся запам'ятати його особливості, посадіть на місце. Перед кожним прізвищем робіть вдих. Потім зробіть переключку, розподіливши вдих на три-чотири прізвища.

12. «Словниковий диктант». Проведіть словниковий диктант. Диктуйте по слову, стежачи за письмом учнів (студентів). Перед кожним словом робіть вдих. Слова вимовляйте чітко, не поспішаючи. І основне – голосом і темпом керуйте записами учнів (студентів).

Артикуляційна гімнастика

Метою артикуляційної гімнастики є вироблення правильних, повноцінних рухів артикуляційних органів, необхідних для правильної вимови звуків, і об'єднання простих рухів у складні – артикуляційні устрої різних фонем.

Всю систему артикуляційної гімнастики можна розділити на два види вправ: статичні і динамічні. Кожна вправа має свою назву.

Статичні підготовчі вправи

1. «Лопаточка». Широкий язик висунути розслабити, поставити на нижню губу. Слідкувати, щоб язик не тремтів. Тримати 10-15 с.
2. «Чашечка». Рот широко розкрити. Широкий язик підняти до верху. Потягнутися до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати язик у такому положенні 10-15 с.
3. «Голочка». Рот відкрити. Язик висунути далеко вперед, напружити його, зробити вузьким. Утримувати в такому положенні 15 с.
4. «Горка». Рот привідкрити. Бокові краї язика притиснути до верхніх корінних зубів. Кінчик язика вперти в

5. «Трубочка». Висунути широкий язик. Бокові краї язика загнути вверх. Подути в отриману трубочку. Виконувати в повільному темпі 10-15 разів.
Кожна із перерахованих вправ виконується чітко, повільно по 8-10 разів.

Динамічні підготовчі вправи

1. «Годинник». Висунути вузький язик. Тягнутися язиком почергово то до правого вуха, то до лівого. Рухати язиком з кутка рота в повільному темпі під рахунок. Зробити 15-20 разів.

2. «Коник». Присосати язик до піднебіння, клацнути язиком. Клацнути повільно, сильно. Тягнути підязичну зв'язку. Проробити 10-15 разів.

3. «Грибок». Відкрити рот. Присмоктати язик до піднебіння. Не відриваючи язик від піднебіння, сильно відтягувати вниз нижню щелепу. Проробити 15 разів. На відміну від вправи «Коник» язик не повинен відриватися від піднебіння.

4. «Качелі». Висунути вузький язик. Тягнутися язикам почергово то до носа, то до бороди. Рот при цьому не закривати. Вправу проводити під рахунок 10-15 разів.

5. «Смачне варення». Висунути широкий язик, облизати верхню губу і забрати язик в глибіню рота. Повторити 15 разів.

6. «Змійка». Рот широко відкрити. Язик сильно висунути вперед, напружити, зробити вузьким. Вузький язик максимально витягувати вперед і забирати в глибіню рота. Рухати язиком в повільному темпі 15 разів.

7. «Маляр». Висунути язик, рот привідкрити. Облизати спочатку верхню, потім нижню губу по колу. Проробити 10 разів, змінюючи напрям.

8. «Котушка». Кінчик язика вперти в нижні передні зуби. Бокові краї язика притиснути до верхніх корінних зубів. Широкий язик «викатувати» вперед і забирати в

глибінь рота. Проробити 15 разів. На відміну від вправи «Гірка» язик у формі валика переміщати вперед - назад.

Вправи з розвитку голосу:

Для розвитку тембральних і акустичних здібностей голосу необхідні вправи для м'язів язика, гортані, нижньої щелепи, м'язів шиї.

1. Опустіть голову вниз, потім закиньте назад (10 разів).

2. Плавно, не сильно надавлюючи, погладьте горло і верхню частину грудей тильною стороною руки, направляючи рух знизу вверх і назовні (10 раз).

3. Перед дзеркалом вимовте безвучно, не міняючи положення губ А-Е-О. Стараючись при цьому широко не розкривати рота, а широко розкриваючи порожнину зів на кожному звукові (10 раз).

4. Напружте губи - стисніть їх, потім розслабте, напружте язик, потім розслабте його; не напружуючи, відкрийте рота, відчуваючи важкість нижньої щелепи, розслабте м'язи потилиці, дайте голові опуститися вперед, відчуваючи її тяжість (10 раз).

5. Тренування нижньої щелепи. Похідне положення: голова тримається прямо, підборіддя у звичайному зручному положенні, губи зімкнуті. На рахунок «один» щелепа опускається на відстань ширини двох пальців, язик лежить вільно, кінчик його біля нижніх різців, губи зберігають округлу форму, зуби не оголюються. При тренуванні необхідно стежити за тим, щоб голова не нахилилася, вся увага повинна бути зосереджена на опусканні щелепи. На рахунок «два» фіксуємо відкрите положення рота, на рахунок «три» рот закритий (5 - 6 раз).

6. «П'ятачок» (тренування губних м'язів). Вихідне положення: зуби зімкнуті, губи у звичайному спокійному стані.

На рахунок «один» губи зібрати у «п'ятачок», потім, намагаючись його не розтулювати, зробити круг за часовою стрілкою (4 - 5 раз), а потім, у протилежну сторону.

7. «Почесування». Нижні зуби торкаються верхньої губи і легко почесують її, а потім той же рух роблять верхні зуби, торкаючись нижньої губи (4 - 5 раз).

8. Вимовте вслух АМБА, використовуючи положення гортані (глотки) «як для позіхання», але широко не розкриваючи рота (10 раз).

9. Позіхання. 5 - 10 разів проробіть вправу, ніби позіхаєте.

Для зберігання звучання голосу і зміцнення артикуляційного апарату корисні такі звукові вправи:

1. «Стогін». Сісти на стілець, не відкидаючись, а рівно. Це сприяє правильній роботі дихального апарату. Уявіть, що у вас болить голова. Ви вимовляєте звук «м» з метою «заспокоїти біль, відволіктися від неї».

2. Для того, щоб добитися найбільш дзвінкого і чистого звучання звука «М», вимовте ЗМММ, ГМММ, ДМММ, ВМММ, РМММ. Вимовляємо те ж саме при різних положеннях голови – нахил вниз, вверху, вправо, вліво; при різних нахилах тулуба.

3. Голосно вимовляємо АММА, АННА, АЛЛА, АРРА (10 разів); вимовляємо ММАН, ММЕН, ММОН, ММУН (10 разів).

4. Вимовляння складів, що складаються з пари голосних звуків із різною інтонацією, тобто вимовляння у запитальній, окличній і розповідній формах.

5. «Колискова». Згадайте, як, заколисуючи дитину, м'яко і вільно наспівують знайому фразу колискової мелодії: а-а-а... Проспівайте цю мелодію на всіх голосних, у ритмі колискової.

6. «Маляр». Уявіть, що малюєте раму вікна, супроводжуючи рух руки (рух по вертикалі) словами «І вгору, і вниз... ». Спочатку маленькі мазки тільки кистю руки. За нею йдуть слова такі ж короткі. Рух стає впевненим, ширший - від ліктя і слова крупніші, а голос піднімається все вище, разом з рухом руки. Потім руки запрацювали від плеча. Широкий мазок вгору і вниз. Голосні в слові ще ширші, голос піднімається ще вище, спускається ще ниж-

че. Поступове підвищення і пониження голосу важливе досягнення мови.

7. «Звуконаслідування». Для виконання даної вправи необхідно: а) прочитати вірш з книги «Дитячі пісні та речитативи» (К.: Наукова думка. 1991) таким чином, щоби члени групи відгадали, якого птаха наслідує студент. Наприклад,

Кру-кру-цукру-кру,
Кругом-кругом-кругом,
Кру-кру-цукру.
Нема нема.

Кру-кру-ключем, ключем, ключем! (Журавлі кричать). б) З книги «Казки про тварин» прочитати невеликі казки із розділу «Голоси тварин». Наприклад,

«Надійшла весна-красна. На подвір'ю усе, що жило, заметушилося, заголосило. Ходять по подвір'ю і розмовляють між собою курочка-погребушечка, гуска-водоплюска, качка-пливачка, коза-дереза, баран, коровка і свинка.

Курочка каже:
- Тю-ун, тю- ун! Я собі зернятко вигребла!

Гусочка кричить:

А я розпушу крила, га-га-га! Побіжу над став, найду червячка, га-га-га!

Коза гнівно:

- Ме-ке-ке! Що це таке ? Коли поведуть нас пастися ?
Ме-е-е!

Баран собі:

- Ба-ба-ба! Беріть мене з хліва, болить голова!

А коровка:

- Му-у-у! А доки я ждатиму ?

А свинка:

- Хрю-хрю-хрю! Я зовсім тим не журюся! Ідіть собі, куди хочете, а мені добре ось тут, у болоті...

Якими вигуками передаються звуки, що їх видає різна тварина ?..

Собака, коли гавкає: «Гав-гав! Ав-ав! » Коли гарчить:
«Авурр! Гирр! » Як вис: «Аву! »
Щеня: «Цяв-цяв! Дзяв! Скугу! Скаву! «
Кішка: «Няв! Вав! Мняв! Мав! »
Корова: «Му-у-у! »
Кінь: «Їга-га! Ги-ги! »
Свиня: «Рох! Хру-хру!»
Порося: «Куві! Кувік!»
Вівця: «Ме! Бе!
Ягня: «Мекеке»
Півень: «Кукуруіку! Кукаріку!»
Курка: «Ко-ко! Кво-кво! Куд-кудак!» Як перелякається:
«Кирр!»
Качка: «Ках! Ква-ква!»
Гуска: «Ге-ге-ге! Гел-гел!»
Голуб: «Вава-вурр! Бруку! Агу! Абрюку! Буркуку!»
Соловейко: «Трьох! Тьоророх!»
Горобець: «Жив! Джив!»
Перепілка: «Хавав!»
Зозуля: «Ку-ку!»
Пугач: «Пугу!»
Деркач: «Дер-дер!»
Жаба: «Кум! Ква-ква!»
Муха, бджола: «Дзз! Джж!..»

8. «Скоромовка». Під час роботи над скоромовкою необхідно попередити, що слова не просто вимовляються, а важливо знайти у них прихований зміст. Роботу потрібно починати у повільному темпі, попередньо потренувавши у вимовлянні найбільш складних поєднань звуків окремо. Потім можна поступово прискорити темп вимовляння, не забувши про логічні наголоси.

ТЕХНІЧНЕ ІНТОНУВАННЯ

У мистецтві сучасного говоріння уміти - означає відчувати форму своєї мови, розуміти технологію її побудови, знати секрети ремесла.

Важливе значення у протіканні педагогічної взаємодії відіграє інтонування мови. Адже одне й те ж слов, вимовлене з різною інтонацією, може мати різний вплив на особистість дитини, на стосунки, які виникають між педагогом і учнями.

Вправи:

1. Вимовити слово «так» голосно, тихо, стисло, розтяжно, стверджуючи, здивовано, захоплено, задумливо, сумно, ніжно, іронічно, злостиво, тоном відповідального працівника, розчаровано, торжествуючи, як ні і т.п. Студентам пропонуємо доповнити список.

2. Вимовити з різними інтонаціями слова «ні», «добрий день», «іди сюди», обов'язково її пояснючи.

Вправу проводимо таким чином: один студент вимовляє слово чи словосполучення, інші пробують визначити, з якою інтонацією вимовлене дане слово чи словосполучення.

Прочитати будь-який текст, наприклад вірш Л.Костенко, пошепки, якомога голосно, хвилеподібно, з кулетметною швидкістю, ніби ви дуже замерзли, ніби у вас у роті гаряча картоплина, зі швидкістю равлика, ніби вас через 10 хвилин розстріляють, ніби це прочитав марсіанин, кінь, що навчився тільки говорити, робот, трирічна дитина і т.п.

«Якщо не можна вітер змалювати,
Прозорий вітер на ясному тлі,
Змалюй дуби, могутні і крилаті,
Котрі од вітру гнутья до землі».

4. Розповісти казку, наприклад, «Ріпка»: а) для учнів першого класу, для дворічної дитини, для дорослих людей; б) ніби ви учень першого класу, ніби ви дворічна дитина, ніби ви директор школи, який виступає на педраді з доповіддю.

5. Закінчити у словах, а потім і в діях педагогічну ситуацію (оповідання). Можна використати методика проведення вправи «Оповідач, що заблукав».

При виконанні цієї вправи можна також використувати ситуації із педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

З а в д а н н я: Закінчити педагогічну ситуацію у словах і діях:

СИТУАЦІЯ № 1.

Весною клас закладав «Сад Матері». Дев'ятох хлопчиків (всіх хлопчиків класу) чекала нелегка, але почесна праця: піти в ліс, накопати саджанців липи, щоб посадити їх в урочистий день. Я відчув, що Андрій К. зараз скаже: «А я не піду, не хочу»...

СИТУАЦІЯ № 2.

У третьому класі навчався бешкетливий хлопчик Павлик. Одного разу, коли необхідно було швидко збігати додому, Павлик виплигнув у відчинене вікно...

СИТУАЦІЯ № 3.

У класі тихо-тихо. Третьюкласники самостійно вирішують задачі. Учителька підійшла до Зіни. Дивним їй здалося: чому Зіна заглядає за пазуху, щось шепче, усміхається. Від здивування вчителька аж зупинилася: із-за пазухи у дівчинки виглянув крихітний котик...

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮ-ВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 5.

ТЕМА: Основи мимічної і пантомимічної виразності

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ: організація навчально-виховного процесу залежить від розвитку в учителя умінь користуватися невербальними засобами педагогічної взаємодії. Тому дана тема бачиться актуальною

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ:

знати – роль невербальних засобів у спілкуванні, недоліки початкуючих учителів;

уміти – аналізувати власні засоби невербального спілкування, використовувати вправи з розвитку доцільного вираження свого відношення за допомогою невербальних засобів спілкування.

ПЛАН

1. Роль невербальних засобів у спілкуванні.
2. Вимоги до миміки і пантомиміки педагога. Недоліки початкуючих учителів і шляхи їх усунення.
3. Вправи з розвитку уміння педагога доцільно виражати своє відношення при допомозі невербальних засобів спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001. – Р. 5.3.
2. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М. : Просвещение, 1989. – С. 56-72.
3. Дерябо С., Ясвин В. Гроссмейстер общения. – М. : Смысл, 2000. – Гл. 3.
4. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А.Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – С.101-107.

5. Педагогічна майстерність / за ред. І. А.Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – С.52-66.
6. Радченко І. П. НОТ учителя. – М. : Просвещение, 1989. – С. 90-93.
7. Станиславский К. С. Работа актера над собой. – М., 1985. – Р.УІ.
8. Томан І. Мистецтво говорити. – К. : Політвидав України, 1986. – С. 51-55, 97-101.
9. Цзен Н. В., Пахомов Ю. В. Психо-технічні ігри в спорті. – М. : Фізкультура і спорт, 1985. – Гл. V.
10. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри. – К. : Вища школа, 1993. – 120 с.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

І. ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПО ТЕМІ, ПОДАНИХ У ПЛАНІ З ОДНОЧАСНОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.

ІІ. ІНСТРУКТАЖ ПЕРЕД САМОСТІЙНОЮ І ПРАКТИЧНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів складається з трьох блоків. Перший блок – це відповіді на тести; другий блок – заповнення картки для самостійної роботи; третій – пророблення вправ з розвитку умінь педагога доцільно виражати своє відношення за допомогою невербальних засобів спілкування.

ІІІ. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТАМИ

ТЕСТ

Просимо відповісти за допомогою слів «так» – «ні».

ОЧІ - дзеркало душі. Мова очей досить складна. Як ви вважаєте

1). Діаметр зрачка збільшується не тільки тому, що збільшилася сила світлового потоку, але і при наявності

підвищеного інтересу до того чи іншого об'єкта (наприклад, прояв радості, переляку). ТАК - НІ

2). Зацікавленість Вами іншою людиною виявляється не тільки у направленості на Вас погляду, але й часом, який був витрачений на цей погляд. ТАК - НІ.

3). В очі не дивляться не тільки ті люди, в яких совість не чиста, але й ті, які невпевнені в собі, не вміють спілкуватися ТАК - НІ.

4). Відкриття повік має 25-ти ступеневу градацію (від прижмурювання до повного розкриття очей) і залежить не тільки від відношення до Вас, але й від фізіологічних особливостей. ТАК - НІ.

5). Слова і мімічний вираз, жести збігаються у значенні свого прояву. ТАК - НІ.

ТЕСТ

ПОСТУРОЛОГІЯ - наука про пози. Потрібну відповідь підкресліть.

1). Як ви вважаєте, якщо учень повернутий до вас лицем, трохи розвівши руки в сторону, до вас долоньями, то він

- а) дружньо настроєний;
- б) ображений;
- в) здивований.

2). Якщо в учня руки складені на грудях, голова спущена і повернута в сторону протилежну від вас - це означає, що він

- а) почуває себе винним;
- б) йому не хочеться з вами говорити;
- в) він думає про своє.

3). Якщо учень стоїть навпроти вас чи іншого учня - руки в боки, нога виставлена вперед, це означає, що

- а) у нього велика радість;
- б) він хоче сваритися і навіть битися;
- в) він ображений.

Правильні відповіді: 1а, 2а, 3б.

КАРТКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

До вербальних засобів спілкування належить:
До невербальних засобів спілкування належить:
Роль невербальних засобів у спілкуванні полягає в...
Вимоги до міміки і пантоміміки педагога. Недоліки початкуючих учителів і шляхи їх усунення.

IV. ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. Вправи з розвитку уміння педагога доцільно виражати своє відношення за допомогою невербальних засобів спілкування.
2. За допомогою міміки та пантоміміки змоделювати внутрішній монолог.

Поняття кінестезія включає у себе культуру руху: уміння розслабитися чи, навпаки, напружити необхідні м'язи; володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою, жестами).

Справа в тому, що фізична незграбність (млявість, різкість рухів, неповороткість) можуть викликати відразу у дітей, негативні емоції, відштовхнути їх, знижуючи тим самим ефект педагогічної дії. Актуальними для педагога є слова К. Станіславського, хоча він писав про акторів: "Нехай згинуть назавжди зі сцени пусті акторські очі, нерухоме обличчя, глухі голоси, мова без інтонації, коряві тіла із закостенілими спинними хребтами і шиєю, із дерев'яними руками, кистями пальців, ногами, в яких не переливаються рухи, жахлива хода і манери» (К. С. Станіславський).

Сюди входять такі вправи: 1. Вправи на м'язеву мобілізацію. 2. Вправи на володіння своїм організмом.

Уміти мобілізувати свою мускулатуру - одне з найважливіших умінь, які характеризують рівень педагогічної майстерності вчителя. Це робочий стан тіла, готовність пе-

ребороти перешкоди, які ще не виникли, але які ось ось виникнуть.

Особливе значення мобілізація має і перед початком педагогічної взаємодії. Наприклад, перед тим, як увійти в клас, почати урок. Вона допомагає вчителеві займати активну, ініціативну позицію.

Мускульна мобілізація випереджує мову. Заходячи в клас, учитель знає, що увага дітей зосереджена на ньому. Тому він своїм виглядом прагне прогнозувати енергію, готовність і бажання повідомляти класові дещо важливе. І дуже погано, якщо його вхід у клас видає його збентеженість, нерішучість чи байдужість.

Вправи

1. Вправи на виявлення зажатості м'язів. Зігніть і напружте вказівний палець руки, перевірте, як розподіляється м'язова енергія, куди йде напруга (у сусідні пальці, у кисті, у лікоть, у шию, чи напружена друга рука); постарайтеся забрати зайву напругу - палець тримайте напруженим, але звільніть шию, потім плече, потім лікоть, щоб рука рухалася вільно, а палець залишався напруженим.

2. Вправи на розслаблення і поступову зажатість всієї мускулатури: на рахунок до 10 розслабте всі м'язи (від голови до кінчиків пальців ніг), а потім напружте їх. Рахунок може бути мимовільним і змінним.

М'язеву релаксацію проводимо таким чином:

а) *розслаблення м'язів обличчя складається з таких вправ:*

1) напружте м'язи чола - розслабте. Зафіксуйте цей стан.

2) уявіть, що ви дивитися на яскраве сонце - очі припружені - розслабте їх. Зафіксуйте цей стан.

3) надуйте щоки повітрям - розслабтеся. Зафіксуйте цей стан.

б) *напружте м'язи рук.* Уявіть, що ви дуже сильні - розслабте. Зафіксуйте даний стан.

в) *свідомо втягніть у себе живіт* - напружте м'язи - розслабте. Зафіксуйте цей стан.

г) *сильно напружте* ноги - розслабте. Зафіксуйте даний стан.

3. Затримання і зняття напруги. Затиснути (напружити) м'язи верхньої частини тіла, затримати зажим, ослабити: на команду "один" - зажим, на команду "два" - розслаблення; звільнити все тіло і затиснути тільки одну групу м'язів; змінити затиснену групу (наприклад, ноги: права -ліва, потім шия, голова, пальцівсе це по черзі).

Вправи, спрямовані як на формування уяви, так і на вміння володіти своїм тілом

1. "Чудеса техніки". Завдання: уявіть, що ви знаходитеся виставці досягнень "Побутова техніка". Але виставка не проста, а чарівна, тобто всі експонати невидимі. Ви повинні за допомогою міміки і пантоміміки зобразити ці експонати і їх дію.

2. "День народження". Уявіть, що у вашої колеги з групи день народження. За допомогою міміки і пантоміміки ви повинні її привітати.

3. "Я - інструмент". Уявіть себе музикальним інструментом і за допомогою міміки і пантоміміки зобразіть його.

4. "Пори року". Уявіть любиму пору року. Відчуйте її. Визначте найбільш істотну ознаку її. За допомогою міміки і пантоміміки зобразіть.

5. "Синтезія". Вибирається ведучий, якому повідомляють, що під час його відсутності група вибере один із чотирьох кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений). Після того, як колір вибраний, ведучий вертається і учасники по черзі демонструють йому рух тіла, який за їхніми відчуттями виражає задуманий колір.

IV. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ РОБОТИ, ЇХ ОЦІНЮ-ВАННЯ.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

2. КОНТРОЛЬНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ МОДУЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ КУРСУ “ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ”

2.1. Рівень засвоєння знань студентів на сучасному етапі повинен відповідати освітньому галузевому стандарту вищої освіти (Спеціальність 6.0101 „Початкове навчання”. Напрямок підготовки 0101 „Педагогічна освіта”) з предмету „Основи педагогічної майстерності”. Поряд із виховною, розвиваючою та освітньою функціями контроль знань виконує і діагностичну функцію, яка знаходить своє вираження в якості вимірювання рівня учіння та засвоєння студентами знань і сформованості у них професійно-педагогічних умінь та навичок.

„Контроль успішності студентів здійснюється у формі поточного, модульного та підсумкового контролю.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, семінарських, лабораторних та індивідуальних занять і має за мету перевірку рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи та забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та студентами у процесі навчання...

Для поточного контролю успішності студентів використовується десятибальна шкала оцінювання.” [9, 19].

„Модульний контроль є невід'ємною складовою КМСОНП. Основна його мета – підвищення якості освіти за рахунок створення умов для систематичної роботи студента протягом семестру та надання можливості вивчення і контролю засвоєння теоретичного і практичного матеріалу навчальних дисциплін окремими частинами (модулями)...

Для модульного контролю успішності студентів використовується десятибальна шкала оцінювання.” [9, 19].

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на завершальних етапах...

Підсумкова оцінка засвоєння навчального матеріалу дисципліни визначається без проведення семестрового ек-

замену (заліку) як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів з врахуванням „вагових” коефіцієнтів, тобто

$$\text{Підсумкова оцінка} = \frac{x_1 k_1 + x_2 k_2 + \dots + x_n k_n}{k_1 + k_2 + \dots + k_n},$$

де x - оцінка i -го модуля, k - кількість годин, виділених на i -й модуль.

Одержаний результат заокруглюється до цілого числа (наприклад, 7.01–7.49 – 7 балів; 7.50–7.99 – 8 балів).” [9, 19]

Для визначення результатів засвоєння знань з дисципліни “Основи педагогічної майстерності” в умовах застосування модульної системи навчання використовуємо рейтингову систему оцінювання.

Рейтинг студентів – це індивідуальний числовий показник інтегрованої оцінки його успішності у навчанні.

2.2. Рейтинговий показник враховує три рівні активності студентів: репродуктивний, частково-пошуковий (конструктивний), творчий.

Репродуктивний рівень – 5 - 6 бали – студент отримує у випадку відтворення матеріалу, взятого з лекції, з підручника.

Конструктивний рівень (частково-пошуковий) – 7 – 8 балів – студент отримує у тому випадку, коли, відтворюючи матеріал, поданий у лекції чи підручнику, використовує додаткову літературу, робить спробу аналізувати, прогнозувати навчально-виховну діяльність учителів, розв’язує педагогічні ситуації за аналогією.

Творчий рівень – 9 – 10 балів – студент, крім відтворення матеріалу з лекції і підручника, уміє творчо підійти до відповіді, використовує педагогічний досвід учителів-новаторів, власний досвід, уміє моделювати, прогнозувати хід педагогічної ситуації, навчально-виховний процес.

2.3. При незнанні та невмінні відповісти на запитання, від загальної кількості віднімається від -1 до -4 балів.

2.4. Рейтинговий показник оцінювання знань студентів при розв'язуванні педагогічних ситуацій також враховує три рівня активності студентів: репродуктивний, конструктивний, творчий.

Репродуктивний рівень – 1 бал – студент отримує у випадку традиційного вирішення педагогічних ситуацій, використовуючи алгоритм (опорну схему) подану у Практичному занятті № 5.

Конструктивний рівень – 2 бали – студент отримує у випадку, коли може запропонувати декілька розв'язків педагогічних ситуацій з детальним аналізом використаних у ній педагогічних категорій.

Творчий рівень – 3 бали – студент отримує у випадку, коли може запропонувати окрім традиційних рішень педагогічної ситуації – нестандартні, уміє прогнозувати подальший хід навчально-виховного процесу, а також обґрунтувати використання педагогічних понять.

2.5. На кожного студента заводиться рейтинг-лист (контроль систематичної та активної роботи студента), в якому фіксуються бали.

Варто відзначити, що графа “відвідування лекції” не включається в рейтинговий підрахунок балів, а виноситься як допуск до екзамену. (Таблиця 1)

ТАБЛИЦЯ 1

Контроль систематичної та активної роботи
студента _____ групи

Прізвище, ім'я _____

Контроль систематичної та активної роботи	Модульний контроль																		
	Змістовий модуль 1							Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3							
Види контролю	1	2	3	4	5	6	7	Всього	1	2	3	4	Всього	1	2	3	Всього	Разом	
1. Відвідування лекцій																			
2. Усні відповіді по домашніх завданнях																			
Доповнення, робота з додатковою літературою. Самостійне опрацювання (11 тем)																			
4. Участь у ППТ																			
5. Проектування. моделювання, конструю-																			

вання педагогічних ситуацій Організація і участь у діловій та рольовій грі																			
6. Відвідування і обговорення уроків																			
7. ККЗ																			

2.6. Оцінювання ККЗ відбувається за такими критеріями:

Кожне завдання ККЗ включає 6 окремих питань (завдань) і оцінюється такою максимальною кількістю балів:

1. Тестове завдання – 1 бал;
2. Тестове завдання – 1 бал;
3. Відповідь на запитання – 3 бали;
4. Відповідь на запитання – 3 бали;
5. Проектування, моделювання, конструювання педагогічної ситуації – 2 бали.

Максимальна оцінка за всі питання (завдання) – 10 балів.

Оцінка “відмінно” виставляється за кількість балів від 9 до 10 балів;

Оцінка “добре” виставляється за кількість балів від 7 до 8 балів;

Оцінка “задовільно” виставляється за кількість балів від 5 до 6 балів;

Оцінка “незадовільно” виставляється за кількість балів, менше 5 балів.

За правильну педагогічно обґрунтовану відповідь з необхідним поясненням виставляється вказана біля завдання максимальна кількість балів.

За допущення незначних помилок знімається до 5 % від вказаної біля завдання кількості балів.

За значні помилки, але при загально вірному підході до поставленого завдання знімається 40 % від максимальної кількості балів до нього.

За принципово невірний розв'язок з грубими помилками знімається до 100 % і дане завдання оцінюється “незадовільно”.

2.7. У кожній академічній групі вводяться спеціальні листки з фіксацією поточного оцінювання, а також визначається рейтинг студентів.

ТАБЛИЦЯ 2

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Штрафні бали на заняттях	Кількість балів за модулями			Бали за відпрацювання пропущених занять	Сумарна кількість балів	Рейтинг
			М 1	М 2	М 3			

ТАБЛИЦЯ 4

Оцінка ECTS	Визначення	Університетська шкала	Національна шкала
A	Відмінно	10, 9 відмінно	5 відмінно
B	Дуже добре	8 добре	4 добре
C	Добре	7 добре	
D	Задовільно	6 задовільно	3 задовільно
E	Достатньо	5 задовільно	
FX	Умовно незадовільно	4, 3 незадовільно з можливим повторним складанням	2 незадовільно
F	Безумовно незадовільно	2, 1 незадовільно з обов'язковим повторним курсом	

Пояснення оцінок ECTS:

A «Відмінно» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи з засвоєним матеріалом сформовані, всі передбачені програмою навчання завдання виконані, якість їх виконання оцінена кількістю балів, близькою до максимального.

B «Дуже добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи з засвоєним матеріалом в основному сформовані, всі передбачені програмою навчання завдання виконані, якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близькою до максимального.

С «Добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, без прогалин, деякі практичні навички роботи з засвоєним матеріалом в основному сформовані, всі передбачені програмою навчання завдання виконані, якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близькою до максимального.

Д «Задовільно» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, але прогалини не мають суттєвого характеру, необхідні практичні навички роботи з засвоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання завдань виконані, деякі з виконаних завдань, можливо містять помилки.

Е «Достатньо» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовані, багато з передбачених програмою навчання завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінені кількістю балів, близькою до мінімального.

ФХ «Умовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість передбачених програмою навчання завдань не виконані, або якість їх виконання оцінені кількістю балів, близькою до мінімального. При додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань.

Ф «Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не засвоєний, необхідні практичні навички роботи не сформовані, усі виконані завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом не приведе до будь-якого значимого підвищення якості виконання навчальних завдань. [9, 16-17]

2.8. Оцінювання самостійної роботи студентів відбувається за трьома рівнями складності:

1. Репродуктивний рівень – перевіряється рівень сформованості вмінь підбирати бібліографію до даної теми, складати анотації, добирати цитати, міркування видатних педагогів, письменників, із народної творчості.

2. Частково-пошуковий рівень - перевіряється рівень написання рефератів і повідомлень; розв'язування педагогічних задач.

3. Творчий: перевіряється рівень сформованості вміння підбирати, проектувати і моделювати педагогічні ситуації.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. – К. : Лібра, 1996. – Р.1.
1. Андриади И. П. Основы педагогического мастерства. – М. : АСАДЕМА, 1999.
2. Булатова О. С. Педагогический артистизм. – М. : Академия, 2001.
3. Волкова Н. П. Педагогіка. – К. : Академія, 2001.
4. Основы педагогического мастерства / за ред. И. А. Зязюна – М. : Просвещение, 1989.
5. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997.
6. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа. – 2004.
7. Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія / укл. Н. В. Гузій. – К.: ІЗМН, 2000.
8. Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника / розробники Б.В.Василишин, В.М.Чобанюк, Г.П. Гой. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій, 2005. – 24 с. — С. 15-19.
9. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М. : Школа-Пресс, 2000.
10. Ягупов В. В. Педагогіка. – К. : Либідь, 2002.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Зміст та організація модульного навчання у курсі «Основи педагогічної майстерності»	
1.1 Навчально-методичний план модульного вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності»	5
1.2. Змістові модулі з дисципліни «Основи педагогічної майстерності»	8
1.3. Структурно-логічні схеми лекцій	12
Лекція 1-2. Сутність професійної майстерності	16
Лекція 3. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів	19
Лекція 4. Способи організації навчально-виховного процесу в початковій школі	22
Лекція 5. Стил ь педагогічного спілкування	26
Лекція 6. Педагогічний такт і майстерність учителя	30
Лекція 7. Авторитет учителя	35
Лекція 8. Педагогічна ситуація і педагогічна задача	38
Лекція 9. Педагогіка як практична режисура	48
Лекція 10. Педагогічна техніка і технологія	58
Лекція 11. Педагогічна творчість учителя в навчально-виховному процесі	61
Лекція 12. Організація творчого середовища в навчально-виховному процесі	66

1.4. Практичні та лабораторні заняття	
Практичне заняття № 1. Зміст педагогічної майстерності.	80
Практичне заняття № 2. Шляхи розвитку педагогічної майстерності. Самовиховання і його значення.	86
Практичне заняття № 3. Загальні основи організації цілісного навчально-виховного процесу.	93
Практичне заняття № 4. Педагогічне спілкування і його функції. Стили спілкування вчителів початкових класів.	99
Практичне заняття № 5. Проблема педагогічного співробітництва у практичній педагогіці.	117
Практичне заняття № 6. Педагогічний такт учителя.	127
Практичне заняття № 7. Педагогічна майстерність і авторитет учителя.	131
Практичне заняття № 8 Педагогіка як практична режисура. Педагогічна техніка як прийом організації поведінки вчителя початкових класів. Артистицизм учителя.	135
Практичне заняття № 9-10. Педагогічна творчість учителя.	140
Практичне заняття № 11. Організація співтворчої виховної роботи в початкових класах.	
Лабораторне заняття № 1. Особливості організації навчально виховного процесу в початковій школі.	156
Лабораторне заняття № 2. Увага й спостережливість вчителя початкових класів.	158
Лабораторне заняття № 3. Уява вчителя.	167

Лабораторне заняття № 4. Основи техніки мови. Дихання. Голос. Дикція	173
Лабораторне заняття № 5. Основи мімічної і пантомімічної виразності	186
3. Контрольно-оцінний компонент модульної технології курсу «Основи педагогічної майстерності»	192
Використана література.	202

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

Кіліченко О. І., Кланічка І. В.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ:
МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВИЙ ПІДХІД

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір О. І. Кіліченко

Редактор Г. В. Горбань

Комп'ютерна верстка О. І. Кіліченко

Підписано до друку 20.01.2005.

Гарнітура Times New Roman

Ум. друк. аркуш 12,03

Тираж 100